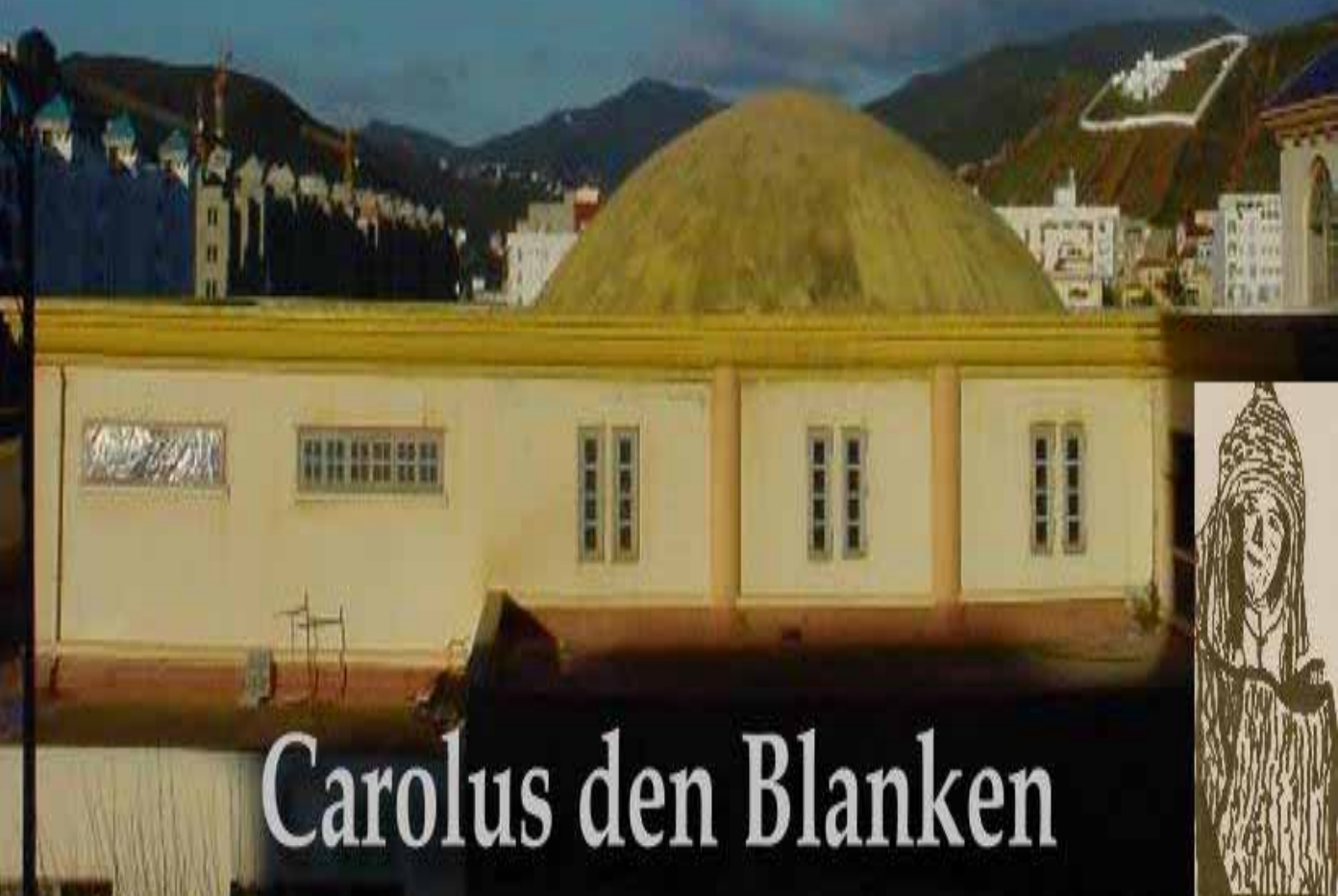

Een Kaaskop in Marokko

- Reizen door het Rif -

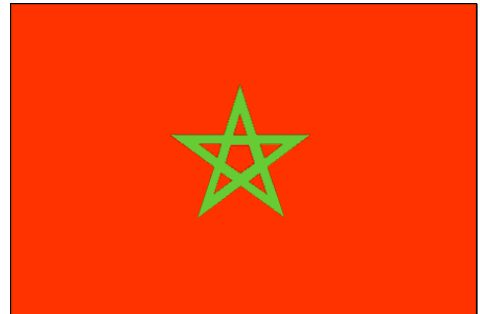
Carolus den Blanken

Een Kaaskop in Marokko

- reizen door het Rif -

Het geluk is daar waar je niet bent

A Vag Product

Uitgave van Carolus den Blanken/Utrecht
ISBN: 978-90-820963-1-6

© E-boek 2013 C.M. den Blanken

Niets van deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotokopie, microfilm, cd, dvd,
internet of enig andere wijze dan ook zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming

Namen zijn ter bescherming van betrokkenen veranderd

Voorwoord

Dit boekje bevat persoonlijke impressies van mijn zwerven door het Rif, nu bijna vijftientig jaar terug in de tijd begonnen. Het is in zekere zin ook een spirituele reisgids.

Een alom gehoorde uitspraak is dat reizen de blik verruimt, en je doet beseffen waar je vandaan komt. In dit geschrift weet ik exact wie ik ben: Een kaaskop. En het inzicht is ontluikt dat Nederland in materieel opzicht rijker is geworden, maar in geestelijk opzicht armer. Hoe zeer zijn bijvoorbeeld omgangsvormen en gemeenschapszin niet teloor gegaan?

Mijn rondtrekken en dromen hebben me echter tevens geleerd dat Marokko noch Nederland paradijzen zijn.

Het land van mijn eerste bezoeken is al deels verleden tijd. Aangetast door het moderniteitvirus is ook de Maghreb zich danig aan het ontwikkelen, en heeft één tentakel naar de welgestelde toerist gegooid. Langs de gehele noordelijke kust verrijzen riant villa's, vakantieparken, hotels, privé-parken.

Stadjes als Al Hoceima, Fnideq, M'diq verliezen in rap tempo hun authentieke sfeer.

's Zomers is het een drukte van jewelste, maar voornamelijk met remigranten uit Europa, die familie bezoeken en vakantie komen vieren. Voeg daarbij de welgestelden uit de grote Marokkaanse steden.

Na ruim tien jaar bewind van koning Mohammed VI borrelt het in het Rif van het ongenoegen. Beloften betreffende sociale woningbouw zijn niet nagekomen. De armen worden steeds armer en de welgestelden rijker. Het toeristenseizoen duurt slechts drie maanden. Kom daarbuiten en de dagelijkse werkelijkheid van de gewone man slaat in je gezicht; armoede troef en het is dus flink sabbelen. Door mijn relatie met mijn Marokkaanse vriend Abdul en zijn vrouw Nabila, maak ik aan den lijve mee hoe het is om in onzekerheid over je bestaan te moeten leven. Het maakt je wel heel helder.

De bevolking is ingeblikt door een religie, waarvan de werkelijke inhoud is bedorven door mooie verpakkingen, lege frasen, 'hasjuma's' (schande) en 'haraams' (verboden door de religie). Men zal nog wel enige tijd doorgaan met het berijden van het islamitische voertuig, maar binnen niet al te lange tijd zakt deze door de as. Het andere vehikel, de glimmende moderne tijd met haar droom van een rijk materialistisch bestaan, scheurt al rond. Het inblikken is opnieuw begonnen.....

'Ik droom dat ik mij op een oneindige zandvlakte bevind. Het doet mij aan de Sahara denken. Daar ontmoet ik drie oude wijze mannen, die mij van alles over het Leven verhalen. Het lijkt eeuwen in de tijd terug. Zijnde koning van dat rijk, zie ik mijn kasteel, dat van zand gebouwd is.

Ik zwerf nu door een Westerse stad en kom terecht in een wijk waar veel immigranten bij elkaar wonen. Het maakt een gesloten heimelijke indruk. Gordijnen bewegen en ik voel dat ogen mij bespieden. Kerels met machosnorren stormen op mij af, en roepen 'dat ik niet naar hun vrouwen mag kijken'. Ik vind ze onnodig achterdochtig. Tegelijk besef ik dat ze zo zijn opgegroeid, en niet meer anders weten dan dit gedrag. Ze zullen moeten leren wat de Islam werkelijk inhoudt, en het is aan hen om met de tijd mee te gaan. Want ik wil niet dat zij het leven in mijn vaderland met hun ouderwetse 'schande' en 'verboden' gaan bepalen. Nederland is Nederland en Marokko Marokko. Snel loop ik verder en kom in het christelijk deel. Aan een tafel zitten kardinalen en bisschoppen, gekleed in gouden kazuifels en mijters te schransen. Eenvoudige kleding draag ik en de honger is in mij. Nederig verzoek ik om wat voedsel. Er worden mij slechts kruimels gegund.

Staande op de top van een berg in Mekka, gekleed in een wit gewaad, verwonder ik mij over het Leven. Zelfs het woord 'Allah' lijkt mij te beperkt om de grootsheid ervan te omschrijven. Beneden staan Abdul en Nabila, familie, vrienden en onbekenden. Uitnodigend wuif ik hen toe, en roep dat de wegen verschillend zijn, maar dat ze het beste die met een hart kunnen nemen.'

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Deel 1 – Straatjongens	
Hoofdstuk 1 - De Bergen van El Jarneous	7
Hoofdstuk 2 - Tour d'Amour	28
Hoofdstuk 3 - Twee straatjongens op pad	37
Hoofdstuk 4 - Strand van de Dood	46
Hoofdstuk 5 - Weer alleen op stap	51
Hoofdstuk 6 - Het paspoort en de gouverneur	59
Deel 2 - Wegen met een hart	
Hoofdstuk 7 - Clochard Abdul	64
Hoofdstuk 8 - Abdul's huwelijk	71
Hoofdstuk 9 - Oued Lau	76
Hoofdstuk 10 - Valse Plaatjes	79
Hoofdstuk 11 - Overwinteren in M'diq	81
Hoofdstuk 12 - Huiselijk leven in Fnideq	113

DEEL 1
STRAATJONGENS

Hoofdstuk 1 - In de bergen van El Jarneous

Ik bevind mij hoog in de bergen van El Jarneous. De Douar (*leefgemeenschap*) waar ik zojuist arriveerde, is nergens op de kaart te vinden. Bij mijn entree in het dal heb ik een waterput bespeurd die volgens het plakkaat erop door Unicef geslagen is, wat mij het gevoel geeft dat ik aan het einde der wereld vertoef. Het is de geboortestreek van Muhammad Abdelkrim El Khattabi die begin vorige eeuw zijn vrijheidsstrijd met de koloniale machthebbers uitvocht. Ik ben er op uitnodiging van mijn Marokkaanse buurman Saïd. Eigenlijk moet ik vermelden dat hij een Berber is, want deze materie betreffende de identiteit ligt nogal gevoelig. Mijn kennis is ziek en mocht met behoud van uitkering een jaar naar zijn geboorteland om daar psychische steun te zoeken. Nu blijkt de Marokkaanse overheid over zijn terugkeer moeilijk te doen omdat hij al acht maanden in zijn geboorteland vertoef. Omstandig heeft hij mij telefonisch de situatie uiteen gezet en om hulp gevraagd. Ik leg hem uit dat hij maximaal negen maanden weg kan blijven, ongeacht wat de uitkeringsinstantie hem verteld heeft. 'Blijf je langer, dan verspeel je het recht in Nederland terug te komen', antwoord ik. Dat hebben ze hem niet verteld bij het genereuze aanbod tot herstel in zijn vaderland. Het lijkt mij in elk geval niet dat ik hem vanuit Nederland zou kunnen helpen. 'Waarom kom je niet langs?' vraagt hij, 'We wonen in de bergen met veel frisse lucht.' Een fata morgana van Ali Baba, vliegende tapijten, waterpijpen, buikdanseressen, jongens met flexibele identiteiten evenals Sherazade dringt zich op. Kort nadat het vliegtuig de tussenstop in Oujda heeft gemaakt, de stewardess mij bij het uitstappen verbaasd waarschuwt dat 'dit Casablanca niet is', en de gastheer mij opwacht, geflankeerd door voor mij saluerende militairen, word ik met voorrang vlot door de douane geloodst. Van alle kanten word ik behandeld, alsof een hoogwaardigheidsbekleder gearriveerd is. De egards vloeien voort uit het feit dat een of ander familielid van Saïd een militaire rang bekleed.

Een deel van mijn bagage is zoek, en wordt even later bij de uitgang terug gevonden; iemand wilde er klaarblijkelijk mee aan de haal gaan. 'Hartelijk welkom in Marokko', roept iemand mij toe. Er wordt gevraagd of we de taxi naar Nador zullen nemen. Ik vraag mij af of mijn buurman zich niet kan voorstellen dat hij voorlopig als gids zal moet opereren in het mij totaal onbekende land, en geen advies moet vragen over zaken waarvan ik niets afweet. Trouwens, waarom heeft hij mij niet geadviseerd rechtstreeks naar Nador te reizen, waar ook een vliegveld is? Het is de eerste keer dat ik mij afvraag of hij wel in staat is logisch te denken. Gedurende mijn verblijf blijkt het ook een permanent onvermogen van mijnheer te zijn zich in te leven in de situatie van anderen. Een paar jaar later krijg ik in Nederland van hem op mijn brood dat hij honderd piek voor de taxirit heeft moeten betalen. Nu weet ik dat we destijds net zo goed de bus hadden kunnen nemen, en dan voor enkele guldens hadden kunnen reizen. We hijsen ons in een aftandse Mercedes Benz en deze zoeft met een rot vaart door een dor en kaal landschap; het lijkt wel een vuilnisstortplaats en de stank van benzine is alom aanwezig. Aan weerszijden van de weg sjokken sjofele figuren voort; enkelen zitten op een ezel, anderen berijden een gammele brommer. Van de voorgestelde groene oases en palmen is bitter weinig te bekennen. Ik hoor een raar geluid en het blijkt dat wij een lekke band hebben opgelopen, en er blijkt geen reserve aanwezig te zijn. Deze wordt echter geleend van een voorbijkomende taxi en we kunnen onze reis voortzetten. Eenmaal aangekomen gaan wij naar quawa (*koffiehuis*) Rex, met een grote foto van koning Hassan II prominent aan de wand. Deze hangt trouwens op elke hoek van de straat en in elke winkel. Indien je in een land komt waar je niet om de beeltenis van de heerser heen kunt, weet je dat jij je in een dictatuur bevindt. Voordat ik het weet word ik door besnorde figuren aan alle kanten op de wangen gekust; het blijken de broers van Saïd te zijn. Met veel omhaal wordt mij mierzoete groene thee voorgezet, en als zoetekauw bevalt mij dit vocht uitstekend.

In mijn naïviteit denk ik dat deze gelegenheid ook ijs verschaft, dus bestel ik dit. Het blijkt aan de andere kant van de stad gehaald te moeten worden, maar voor de geëerde gast is op dat moment niets te veel. Ik ben moe van de reis, al het gekakel en de impressies. De avond valt snel.

Mijn buurman loodst ons naar hotel Larachi, waar zijn familie naar eigen zeggen tijdens het verblijf in de grensstad altijd vertoeft, betaalt veertig dirham* en wij nemen onze intrek in een kamer, waarvan de wasbak gitzwart ziet, het beddengoed voor het laatst in de Romeinse tijd verschoond lijkt, en de deur niet op slot kan. Het toilet bevindt zich aan het eind van de gang; een gat in de grond met aan weerszijden twee lichte verhogingen waarop je de voeten kunt plaatsen. De lucht is niet te harden; de stront zit tot op de muren, en de vloer is overstroomd met uitwerpselen. Ik zie geen andere uitweg dan mijn bijdrage op de grond voor de deur te deponeren. De slaap komt snel, maar ik word om de haverklap wakker, omdat ik opgegeten lijkt te worden door kleine insecten. Nog geen vierentwintig uur nadien openbaart zich dat ik onder de luizen zit en de maag rommelt ook op onbehoorlijke wijze. Voor alle twee de kwalen heb ik geneesmiddelen meegenomen, dus ik probeer mij er niet al te druk over te maken. Ik bevind mij dan al in het traditionele onderkomen van Saïd's familie na een busreis die ons diep de bergen invoert. Eenmaal in een dal, wordt de bagage op een ezel geladen en moeten wij nog ruim twee uur omhoog klauteren. Ik kan mij nauwelijks voorstellen dat hier mensen wonen. De kale hellingen stroken in het geheel niet met de door mij voorgestelde groene weiden en chalets à la Zwitserland. Op onze route worden wij belaagd door vervaarlijk uitziende honden en met het gooien van stenen houden wij deze van ons lijf.

* 1 dirham is ongeveer 0,10 eurocent

Ik blijf echter zo goed gemikt te hebben dat er eentje is blijven liggen, en de eigenaar verschijnt ten tonele, ons nog lang verwensingen achterna schreeuwend. De ontvangst door Saïd's familie - vader, moeder, uiteraard zijn mij al bekende vrouw en kinderen, een jongere broer, zusters, en nog wat familieleden, is allerhartelijkst. De broers, die als gerant in het café in Nador werkzaam zijn, blijken tot mijn stomme verbazing er ook te zijn.

Ik krijg een ruimte aan de zijbeuk toegewezen. Het lijkt speciaal voor mij gewit. Ik kom tot de ontdekking dat de verf nog nat is. Er wordt mij wel alle eer betoond, moet ik zeggen. Eten wordt aangevoerd en ik voel mij min of meer gedwongen de hele hap achterover te werken. Telkens als ik zeg dat ik genoeg heb, wordt dit niet geaccepteerd. Het wordt nog net niet door mijn strot geduwd. Het zal allemaal gastvrij bedoeld zijn, maar niettemin, ik ben niet zo'n eter. Gelukkig is het zoet en dat past wel bij mijn smaakpatroon. Toilet, elektriciteit en (warm) water uit de kraan, zijn nog niet doorgedrongen. Naar de w.c. vragend, wordt naar een veldje achter het huis gewenkt. Water betekent met paard en ezel ruim een uur afdalen naar een bergwand, waarin gaten gemaakt zijn; plastic slangen worden erin gestoken en de meegebrachte lege olievaten met het begeerde vocht gevuld. Dit karwei wordt door vrouwen verricht. Deze werken zich met het bakken van brood, eten maken, koffie en thee presenteren, de koe, paard, ezel en pluimvee verzorgen, schoonmaken, wassen enzovoort de ganse dag uit de naad, terwijl de kerels zitten te lantefanteren, op bed liggen - slapen blijkt een algemeen geaccepteerd tijdverdrijf - of zwerftochten maken. Er wordt siësta gehouden, maar ik besluit na de top van een naburige berg te klimmen en het uitzicht te bewonderen, daarbij vanuit het huis nauwlettend in het oog gehouden door een broer, die zijn middagrust moet opofferen. Al gauw blijkt dat ik in ieder geval geen stap kan verzetten of daar staat iemand klaar om mij te vergezellen. Overigens heel begrijpelijk, want je verdwaalt snel in het mij onbekende terrein en het gebied zit vol gevaren.

Behalve giftige slangen blijken er in verband met te weinig voedsel ook regelmatig wilde honden de berg af te dalen. Vanuit de verte komt een ezel omhoog sjokken, met daarop een in doeken gehuld personage, lurkend aan de kifpijp. Bij het passeren van de rots waarop ik zit, hoor ik iets mompelen, wat waarschijnlijk een groet is, en ik antwoord in het Frans 'goedendag'. Het eten breekt mij de dagen erna flink op.

Deze gans wordt danig vetgemest, maar krijgt last van darmverstopping, zodat het buikje begint op te zwellen en pijn doet. Wanneer ik aan het toiletveldje denk, zie ik mijzelf al door honden in mijn achterste gebeten worden, waarna vervolgens een paar slangen zich aan mijn 'zab' (penis) te goed doen. Wellicht dat deze psychologische voorstelling mede oorzaak is van de constipatie. Dit euvel lost zich een paar dagen later op natuurlijke wijze op.

Dagelijks sjok ik met een groep door het gebergte. Er is dan ook bar weinig te doen. Mijn conditie wordt met de dag beter. 'Heer Carlos, bent u niet moe?' wordt mij diverse keren gevraagd. Uiteindelijk begrijp ik dat het een voorzetje is, en dat mijn reisgenoten afgemat zijn. Saïd vergezelt ons niet, want hij zucht en steunt aan alle kanten. Wat er precies met hem aan de hand is, blijft onduidelijk; af en toe heb ik de indruk dat ik met een hypochondrische simulant te maken heb. Ik ben blij met het overige gezelschap, want niet alleen heeft mijn gastheer zich ontpopt als een neurotische zeurpiet, maar ook als iemand die alles in geld vertaald. Hij vraagt hoe hij het in Nederland gekochte strijkijzer aan de praat krijgt. Dat zal moeilijk gaan, want het ding is elektrisch. Eerder had hij telefonisch gevraagd pornobanden te kopen en deze vanuit Nederland mee te nemen. Dat heb ik echter categorisch geweigerd. Ik vraag mij af hoe hij deze tapes had willen afspelen. Voor mij zijn de tochten weliswaar ervaringen, maar voor de rest van de wandelclub zijn de dagelijkse rondjes uit pure verveling. Mijn aanwezigheid doorbreekt enigszins de eentonigheid ervan.

Van alles willen ze weten over het leven in Europa. Ik voorspel dat over niet al te lange tijd ik in mijn horloge praat, en direct contact met de achterban in mijn vaderland heb. Vele jaren later kom ik iemand uit de bergen in Nederland tegen, en direct begint hij over mijn voorspelling, en trekt zijn mobieltje om te demonstreren hoe juist mijn analyse was. Mijn contactlenzen baren opzien. Wanneer ik demonstreer hoe het glaasje uit mijn oog te verwijderen is, valt iemand bijkans in katzwijn; betrokkene denkt dat ik mijn oog eruit gaat halen.

Verscheidene keren passeren wij tijdens de wandelingen zakken kleren die zich met afgeheven gezicht dicht tegen de rotswand aanpersen; vrouwen die zich zo aan de mannelijke blikken onttrekken. 'Koeien', is het algemene commentaar. Nogal denigrerend om zo over vrouwen, de echtgenotes en dochters van medebergbewoners, te spreken maar het is niet mijn doel een taura (revolutie) te ontketenen. Ik geef wel aan dat ik de benaming onprettig vind. Er wordt machogedrag tentoongespreid; enkelen halen een groot kapmes onder hun kledij tevoorschijn. 'Ter verdediging' wordt mij toegevoegd, maar ik denk dat het grootspraak is, en het eerder ingezet wordt tegen giftige slangen dan tegen soortgenoten. De moeder van Saïd legt mij nadien uit wat ze zal doen, indien ik gebeten wordt; een deel van het geïnfecteerde met een keukenmes wegsnijden. Ik hoop niet dat dit lot mij beschoren is, want ik val al flauw bij het zien van een injectiespuit. Het maakt mij wel bewust van het feit hoe kwetsbaar iemand in deze contreien is. Eén van de jongens is volgens eigen zeggen karate-expert en daagt mij uit. Wellicht dat het sujet enkele lessen op een televisie heeft bekeken, want met een smak vliegt hij tegen de rotswand aan. Mijn reputatie is gevestigd en niemand heeft daarna nog enige lust tot sparren. Een knaap van een jaar of zestien, die mij heeft zitten aanstaren, pakt mijn hand beet en wil niet meer loslaten. Ik voel mij gegeneerd, en trek mijn hand terug.

Er heeft zich een twintiger, die ik nog niet eerder gezien heb, bij het gezelschap gevoegd. Klaarblijkelijk zit zijn familie goed in de slappe was, want hij draagt merkkleding en aan zijn pols schittert een magnifiek horloge. Het blijkt de zoon van de een of andere politiecommissaris te zijn, die daar vakantie viert. Met veel omhaal maakt hij duidelijk zich beter te voelen dan de rest: 'U bent verplicht bij mijn vader aan te geven dat u hier verblijft, heer', voegt hij mij toe. Ik snoer hem de mond door te zeggen, dat hij zijn baba (*vader*) kan inlichten dat ik er ben, en dat, mocht er nadere informatie ingewonnen moeten worden, ik bereid ben hem het telefoonnummer te geven van het koninklijke paleis te Rabat, waar ik connecties heb. 'Mijn' Marokkaanse familie maakt ten overvloede melding van het gegeven dat betrokkene een gestudeerde persoon is. 'Aan de universiteit zelfs!' en dat ik met één vingerknip hem en zijn hele familie achter tralies kan doen laten verdwijnen. Het is allemaal grootspraak, maar het maakt indruk. Met een smoes dat hij naar huis moet voor een of ander klusje, verdwijnt het heerschap schielijk en ik heb hem niet meer terug gezien. Tijdens onze tochten passeren wij een tegen de berghelling aangeplakt schamel hutje. Het blijkt het vroegere café te zijn, waar de jongens enige verpozing konden vinden. Er is nog een verweerd reclamebord te zien. De bebaarde moraalridders zijn er tegen in opstand gekomen, met als resultaat dat het nu gesloten is. Op een dag terugkomend van een tocht hoog in de bergen met een onvermoed bos, zie ik figuren vanuit de verte snel naderen. Als ze dichterbij komen blijken ze met grote messen te zwaaien. Er wordt over en weer geroepen. Ik vraag mijn Marokkaanse broers wat er aan de hand is. 'Ze denken dat je naar hun vrouwen hebt geloerd', zegt Fouad, de jongste van het stel. Er worden nu bij ons ook wapens getrokken; er heerst een voelbare gespannen sfeer. Ik roep: 'Wacht, ik ga iets in het Nederlands roepen, en daarna zeg jij', mij tot Mustafa, de op één na oudste van de broers richtend, 'dat ik een buitenlandse gast in dit land ben. Geen weet hebbend dat ik naar hun vrouwen zou hebben gekeken. Dat het op een misverstand berust.'

Of het zo verteld is, weet ik niet, maar het resultaat is wel dat de aanstormenden zich omkeren. Fouad pocht met zijn juveniele overmoed dat ze hen in de pan gehakt zouden hebben, en getuige geweest zijnde van mijn korte gevecht met de 'karate-expert', heeft hij op dit vlak zoveel vertrouwen, dat hij mij toedicht dat ik de belagers waarschijnlijk wel met één beweging alleen had kunnen uitschakelen. Ik vertel maar niet dat mijn adrelaninepeil tot onaanvaardbare hoogte is gestegen en ik nodig naar de wc. moet...

Twee keer per week daalt het mannelijke gezelschap af naar het dal, hijst zich in een bestelbus, die bestuurd wordt door een knaap van een jaar of twaalf, en hobbelt langzaam over zeer slechte 'wegen' naar Tamsamen, waar de soek gehouden wordt. Daar worden voorraden eten, houtskool en andere benodigdheden ingeslagen, indien er geld is, want ik heb inmiddels wel begrepen dat het af en toe bittere armoede is. De familie wordt op het been gehouden door het inkomen van Saïd en het weinige geld dat de vader met zijn werk als besnijder verdient. Ik heb ook een bijdrage gedaan in de familiepot. Het heeft vandaag geregend en de vlakke is veranderd in één grote modderpoel, waarbij het moeilijk vooruitkomen is. Regelmatig moeten wij de bus uit en een helpende hand bieden om uit de een of andere gleuf te geraken. Wanneer wij uiteindelijk op onze bestemming arriveren, zitten wij onder de modder en mijn Van Lierschoenen blijken naar de Filistijnen. Het lijkt alsof ik via een tijdcapsule in de middeleeuwen terecht gekomen ben; bedelende vrouwen met baby's op schoot zitten midden in modderpoelen. In zakken gehulde kerels met rottende tanden, wezenloos aan een kifpijp lurkend, staren voor zich uit, en beenlozen schuifelen over de grond voort. En dit alles op slechts drie uur vliegen van de moderne wereld! Op de markt loop ik twee Marokkanen tegen het lijf, die in zeer slecht Nederlands mij duidelijk maken dat ze een w.a.o.-uitkering hebben - 'kapotte rug'- en daarvan nu in het moederland leven.

Even later zie ik ze met grote zakken sjouwen, en gezien het snelle tempo waarmede dit gaat, lijkt het mij dat de keuringsarts zijn werk niet naar behoren heeft gedaan. Op de terugweg wijst iemand de huizen van deze oplichters aan; het zijn gebouwen van verschillende verdiepingen en steken flink af bij de hen omringende vervallen onderkomens. Later zal blijken dat deze 'verraders van het vaderland' slechts gedoogd worden wegens hun geld, maar op veel respect kunnen zij niet rekenen. Op mijn reizen door het Rif heb ik meerdere van die profiteurs ontmoet, en ze gedragen zich vaak hooghartig en asociaal. Niet verwonderlijk dat hen vaak gevraagd wordt wanneer ze weer naar Europa terugkeren.

's Avonds is er ook niet veel te doen. Van mijn voorstelling dat de Douar een hechte gemeenschap is, verbonden door de geïsoleerdheid en hardheid van het bestaan, en dat men elkaar opzoekt, blijft weinig over. Meestal zit ik met een aantal broers voor het huis, luisterend naar muziek, die uit de door mij meegenomen walkman komt. Gelukkig ben ik zo verstandig geweest er eentje mee te nemen die een ingebouwd luidsprekertje bevat. Mustafa rookt stevig kif. Daarvan is de omgeving vergeven. Mij is ook al het aanbod gedaan enkele kilo's in mijn bagage mee terug te nemen naar het moederland. Zodra de nacht valt worden petroleumlampen ontstoken. Daarmede wordt spaarzaam omgegaan. Daarom lig ik elke dag al om half tien op bed.

Het voornemen een rondreis te starten veroorzaakt bij Saïd en zijn familie deining. Men schijnt aangenomen te hebben dat ik een maand lang in de bergen zou vertoeven, terwijl ik vooraf door de telefoon duidelijk gesteld heb wel wat van het land te willen zien. Na beraad wordt mij voorgesteld af te reizen naar Nador, daar de nacht door te brengen in een door de broers gehuurde kamer, om van daaruit een rondreis te maken naar Fez en Meknes, en vervolgens terug te keren naar het kustplaatsje Al Hoceïma.

Mijn buurman kan wegens zijn ziekte niet reizen, en daarom wordt besloten dat Mustafa mij zal vergezellen. Mij wordt niets gevraagd. Eerlijk gezegd ben ik niet zo blij met deze fervente opschepperige hasjroker, en voorzie ik moeilijkheden. Erg snugger is hij ook niet. Liever had ik Fouad, met wie ik het uitstekend kan vinden, meegenomen. Van de broers is hij het meest levend; rookt en drinkt niet, en beoefent karate. Dit in tegenstelling tot de oudere broers, die hun levensgeluk in de alcohol en hasjiesj trachten te vinden. Later blijkt dat hij ook de enige van het stel is die nog thuis woont, en zijn lot schijnt te zijn dat hij daar voorlopig moet blijven om zijn oude vader, moeder, zussen en overige familie bij te staan. Dus geldt voor ons beiden dat je het in het leven niet altijd voor het uitkiezen hebt.

De afspraak wordt gemaakt dat Saïd ons een week later in het genoemde stadje zal oppikken. Zo vertrek ik met mijn Marokkaanse broers Mustafa en Abderrahman, richting Nador en overnacht in een benauwde vensterloze kamer. Je struikelt er over lege bierblikjes en flessen met fantasienamen als 'Johny Waaker', 'Wisky Puure'. Maar dat wordt toegeschreven aan 'het gajes dat helaas hier ook woont, en stiekem tijdens de afwezigheid het verblijf gebruikt heeft.' Ze zouden het zeggen tegen de huisbaas....

De bus naar Fez vertrekt volgens de dienstregeling om zeven uur, maar staat om half negen nog te ronken. Een zwerm gebedsgenezers betreedt het gevaarte, en bedelt onder het slaken van Koranverzen om dirhams. Klaarblijkelijk zijn de reizigers niet in de stemming of in de praktijk niet zo Islamitisch, want niemand maakt aanstalten zijn beurs te trekken. Vervolgens komen verkopers van eieren, sigaretten, water, snoep en wat al niet meer hun opwachting maken. Het begint mij eerst nu te dagen dat ons transport pas zal vertrekken wanneer het volgeboekt is. Dat duurt gelukkig niet lang meer, en Mustafa begint direct omstandig een stevige joint te rollen.

Wanneer hij de fik erin steekt, walmt de gehele bus van de weeïge lucht, en enkele passagiers protesteren luidkeels. Mijn metgezel haalt zijn asociale schouders op en enige tijd later ligt mijnheer te snurken. Het geeft mij de kans de onschuld zelf te gaan spelen, en ik maak duidelijk dat ik zijn gedrag afkeur. Er wordt op mijn schouder geklopt, eten en drinken aangeboden, en belangstellend geïnformeerd waar ik vandaan kom. Hollanders blijken goed aangeschreven te staan, in tegenstelling tot de Fransen die als 'racisten' bestempeld worden. Van alle kanten word ik gemaand mij te bekeren tot de Islam, want anders zou na mijn dood mij een vreselijk lot wachten. Het zei zo: In vroege dagen heb ik de hypocrisie van het rooms-katholieke geloof aan den lijve ondervonden, en ik moet helemaal niks meer hebben van geïnstitutionaliseerde religies. Dat ik mijzelf als een soort van soefi beschouw, iemand die God in zichzelf zoekt, vertel ik maar niet tegen deze eenvoudige lieden, waarvan velen lezen noch schrijven kunnen. Veel van de conversatie verdwijnt overigens in de mist van de taalbarrière, maar gebarentaal is gelukkig universeel. De bus stopt onverwachts en het valt mij op dat de reizigers erg zenuwachtig worden. De politie treedt binnen, op zoek naar contrabande die reizigers in de Spaanse vrijhaven Melilla aangeschaft hebben, met de bedoeling aan wat centjes te verdienen. Een jonge vrouw met baby achter mij wordt betrappt en staat op het punt de bus uitgedirigeerd te worden. Ik besluit een helpende hand te bieden, draai mij op en speel de toerist die niet begrijpt wat er aan de hand is: 'Goedendag heer, wat is het probleem? Het is hem duidelijk dat een buitenlander zit, en je weet maar nooit welke moeilijkheden deze kan geven. Het enige wat hij in slecht Frans kan uitbrengen is: 'Van hartere w'lkom heer Marokko', en verlaat de bus. Wanneer het zwaar beladen gevaarte optrekt en de agent uit het zicht verdwenen is, begint iedereen te klappen en opnieuw wordt mij van alle kanten eten en drinken toegestopt; zelfs de chauffeur grijnst mij nu goedmoedig toe. Mustafa, die nog steeds als een zandzak in zijn stoel hangt, komt langzaam tot bezinning en vraagt wat er aan de hand is.

Ik negeer hem. Fez' Bab F'touh naderend breng ik hem op de hoogte van het feit dat ik uit 'de gids voor de wereldreiziger' Hotel Amor als verblijfplaats uitzocht. Daarmede is de junk het helemaal niet mee eens. 'Veel te duur', is zijn mening. 'Dat vind ik ook van de dirhams die je mij aftroggelde om je verslaving te betalen', zeg ik, 'of denk je dat ik niet begrepen heb dat de buskaartjes goedkoper zijn dan dat jij zegt dat ze waren?' Het is echter gelukkig nog over de hele wereld zo, dat degene die betaalt bepaalt, en gezien mijn ervaring met hotel Larachi, heb ik even geen zin in een nieuw avontuur. De grandeur van hotel Amor komt nog steeds op je af, maar het is duidelijk dat er snel iets aan het onderhoud gedaan moet worden, wil het niet danig in verval raken. Het lijkt haast symbolisch voor Marokko.

De kamer is ruim en de tweepersoons bedden liggen lekker. Er komt warm water uit de kraan! Enige tijd later lig ik in bad, nadat ik de bediening van de toiletpot en bad heb uitgelegd. De slaap komt snel. Mustafa's leven heeft zich tot nu toe afgespeeld tussen zijn berghelling en het grensplaatsje Nador, en leunt zwaar op mij. Ik besef dat ik sinds mijn aankomst in de Magreb vrij geïsoleerd ben geweest. De behoefte mij onder te dompelen in het leven roept, en de volgende dag gaan we naar de oude stad. De chaotische zee van mensen, lawaai, geur en kleur overrompelt mij. Ik zie ook hoe toeristen belaagd worden door jonge kerels, en zich later verleiden tot reacties, en vervolgens aan de haak hangen. Desperaat kijken sommige van de globetrotters om zich heen. Op dat moment ben ik toch wel blij met de bescherming van mijn reisgenoot. Deze heeft het in zijn ogen 'ouwe zootje' na een uur wel gezien, en begint te informeren naar Sidi Harazem; een oase met mineraalbronwater met bijbehorend toeristisch complex evenals zwembad. Met mijn stomme kop heb ik gisterenavond erover iets voorgelezen uit 'Le Guide du Routard-Maroc'. Met de cultuurbarbaar zal het niet veel uitdraaien op het bezichtigen van monumenten, want als het aan hem gelegen had, waren wij rechtstreeks naar het toeristenoord Agadir vertrokken.

De avondse bus bij Bab F'touh naar Sidi Harazem is afgeladen en produceert zoveel walm dat het lijkt alsof deze in brand staat. Mustafa heeft trekt al aan zijn joint, maar wordt nu op de vingers getikt door de grissoen (brijder), en gemaand het krenge onverwijld uit te maken. Mijnheer protesteert, maar ik ontnem hem zijn drug en werp het door een openstaand raam. De verdere tocht van ongeveer veertien kilometer zit hij er met verongelijkt gezicht bij. Ik besluit mij er helemaal niks van aan te trekken en de touwtjes wat steviger in handen te nemen. De minerale bron schijnt erg koolzuurhoudend te zijn, en men laaft zich er niet alleen, maar zoveel mogelijk flessen als men bij zich heeft en kan dragen, worden met het goede gevuld. Niet zo verwonderlijk indien men bedenkt dat hetzelfde water als 'Sidi Harazem' op de markt gebracht wordt en per fles knap prijzig is.

Het er omheen gebouwde toeristische complex is architectonisch een monstrum; het zwembad blijkt gescheiden voor vrouwen en mannen. Het gevoel in de afgepaste vijftiger jaren rond te banjeren wordt erdoor versterkt; ook het gewriemel met de handdoek om de zwembroek decent aan of uit te krijgen doet eraan denken. Mijn geldbuidel met paspoort en andere bescheiden kan je geen moment alleen laten, en daarom duiken Mustafa en ik om en om het water in, daarbij door de badmeester nauwlettend in de gaten gehouden. Dat is wel nodig, want ik geloof niet dat de plantenroker erg veel zwemervaring heeft, en een toerist iets laten overkomen is helemaal rampzalig... De temperatuur van het water is drieëntwintig graden, en ik vind het zalig. Om mij heen kijkend zie ik hoe iedereen geniet van de kuip met slechts water en een duikplank; geen glijbanen, bubbelbaden, en ander speelgoed voor de kleine en grote mens; wel veel zwembanden. Zelfs de opgepompte zwarte autobanden duiken vanuit mijn herinnering ook in deze realiteit op.

Niet iedereen heeft een in de winkel aangeschafte zwembroek en het door moeder, tante, zus of nicht gebreid wollen model, van goedkoop elastiek voorzien, zuigt zich vol met water, en heeft grote kans even later van het achterwerk te zakken. Af en toe komt na een duik zo'n badkostuum boven drijven en gaat de eigenaar er beschaamd achteraan.

Zwemmen maakt hongerig en beneden bij de kleedruimten eten wij voor dertig dirham onze buikjes vol. Rond zessen zijn we weer in Fez, en het ziet zwart van de op straat paraderende families. Horden toeristen hebben zich 's middags in de brandende zon afgemat in plaats van een siësta te houden, en lopen er vermoeid rond. Jongelieden belagen hen met aanbiedingen van hotels, restaurants, winkels, hasjiesj en andere waar. Naar mij wordt ook flink geloerd, maar ik geniet de bescherming van Mustafa, die iedereen op een afstand houdt. Zelfs het schoenpoetsertje dat ik aan het werk zet, ziet hij liever komen dan gaan. Wanneer ik het joch vijf dirham in de hand wil drukken, grist mijn zelf benoemde financieel consulent er drie van weg: 'Dat is genoeg.' Klaarblijkelijk gaat hij ervan uit dat elke cent die niet in zijn zak verdwijnt weggegooid geld is. Ik laat mij echter vertederen door het guitige gezicht van de schoenbehandelaar en haal met veel omhaal een biljet van tien uit mijn zak en overhandig dit. Het gezicht van de jongen staat nu op verbazing en vreugde, maar onze bergbewoner is duidelijk boos. Daar lig ik niet wakker van. Ik erger mij namelijk al enige tijd aan het egocentrische gedrag van mijn metgezel en ben hem eerlijk gezegd liever kwijt dan rijk. Dat sentiment wordt met de dag sterker. Het gegeven geen woord Arabisch te spreken begint zich natuurlijk ook danig te wreken. Tot nog toe kon ik op mijn reizen altijd wel gebruik maken van één der moderne talen. Ofschoon ik mij bedien van het Frans, kan ik toch niet echt contact maken met de bevolking. De volgende dag vertrekken we per bus naar Meknes, waar wij bij familie zullen logeren.

Op de een of andere wijze bevalt mij deze stad voor geen meter; het heeft niet de charme van Fez, en het lijkt ook alsof de bewoners ervan stugger en agressiever zijn. In elk geval, ik zit in een café op Mustafa te wachten. Hij heeft mij gedropt, en zou naar familie in de medina gaan om aan te kondigen dat wij eraan komen. Ik ben al bang dat hij niet meer komt opdruiven, als na ruim drie uur mijnheer weer ten tonele verschijnt. 'Ze zijn er niet', is het enige wat hij uitbrengt. Ik geloof hem niet, maar ben wel opgelucht; ontvangst door familie betekent opzitten en pootjes geven, en nu hebben wij alle vrijheid te doen en laten wat we willen. We boeken hotel Continental in de nieuwe stad; het is een sfeerloze blokkendoos, maar wel voorzien van de gemakken voor de moderne mens. Mustafa zeurt 's avonds dat hij naar een onderweg geziene discotheek wil. Ik ken dit soort etablissementen; slechts verkapte hoerenkasten met niet te betalen drank. Mijnheer verteert mijn woorden in ongeloof. Ik geef hem honderd dirham om zich te vermaken. Zelf neem ik een petit taxi naar de oude stad; voor het eerst alleen op pad! Het bekende gebakkelei over de ritprijs vermijd ik doordat ik aan de receptionist van het hotel om de hoogte ervan gevraagd heb: 'Niet meer betalen dan zeven dirham heer', en bedelt met zijn hand om het bespaarde daarin te deponeren. Ik schenk hem één dirham. Mijn zwerftocht draait uit op een fiasco. Van alle kanten word ik belaagd, en met veel moeite schud ik een hardnekkige stalker van mij af, duik linéa recta in een taxi terug naar het hotel, en vermaak mij daar met een meegebracht boek. Rond middernacht staat Mustafa op de drempel: 'Je had gelijk Carlos. Ik nam één bier en moest tachtig dirham betalen.' Op mijn vragen hoe het er was, krijg ik ontwijkende antwoorden. Waarom krijg ik een visioen dat hij er helemaal niet naar binnen is gegaan, maar van het geld een goedkope hoer heeft opgezocht? Ik laat het maar rusten. Wat kan het mij uiteindelijk schelen wat hij uitgespookt heeft? Onze nachtrust wordt verstoord door danig blaffende honden, en de volgende dag staan we geradbraakt en chagrijnig op. 'Wat doe ik?'

Mijn reisgezel bevalt mij niet, de stad nog minder, en ik wil zo snel mogelijk weg. Sinds ons vertrek uit de bergen spookt Al Hoceima door mijn hoofd. Volgens de gids is dit kustplaatsje de mooiste plek aan de Marokkaanse Middellandse Zee, met talrijke stranden, baaitjes, krekens en landtongen. Ik besluit morgen af te reizen, en deze dag liggen wij slechts te lantefanteren. In een park laat ik mij verleiden tot het gezamenlijk roken van een jointje om het wachtgevoel te ontwijken, maar het wordt er alleen maar door versterkt. Als een slaapwandelaar beweeg ik mij nadien door de straten. In een winkel zie ik een mooi geruit rood colbert hangen, en zonder te onderhandelen leg ik ervoor tweehonderd dirham op tafel. Dat blijkt een grove fout, want nu komt de verkoper ongevraagd met allerlei handelswaar aandraven; met veel pijn en moeite ontvluchten wij het etablissement en krijg ik buiten terecht danig op mijn kop van Mustafa. Deze blijkt geen hasjiesj meer op zak te hebben, en ik weiger hem ervoor subsidie te verstrekken. Hij is danig van slag, humeurig en heeft hoofdpijn. 's Avonds liggen wij al vroeg in bed, want ook ik voel mij niet zo lekker. Omdat we de slaap niet kunnen vatten, bedenken we allerlei plannen hoe wij die dekselse onreine dieren van honden om zeep zouden kunnen helpen. Uiteindelijk overmamt Morpheus ons toch. Om half zeven schrik ik wakker. Er rest ons niet veel meer tijd voor onze bus naar Fez, om van daaruit verder richting het noorden te reizen. Snel pakken wij ons boeltje bij elkaar, en vertrekken, maar niet nadat ik de in de hal doezelende receptionist een veeg uit de pan gegeven heb; hij zou ons namelijk wekken, zo was afgesproken. Ongeïnteresseerd haalt deze zijn schouders op, en duikt weer onder zijn deken weg. Het geld is binnen, dus waarom zou hij zich nog druk maken? Het in mijn systeem alom aanwezige efficiencymodel blijkt van weinig nut. Terwijl Mustafa toch beter had moeten weten, is ook hij bezorgd dat we niet op tijd zijn. Maar uiteindelijk op de vertrekplaats blijkt het vervoermiddel vanuit Casablanca nog te moeten arriveren. Op een terrasstoeltje probeer ik wat te slapen.

Enmaal de cadans in de eindelijk aangekomen bus, papt Mustafa aan met twee voor ons zittende vrouwen; naar zeggen moeder en dochter, maar ik krijg er een heel ander beeld bij: hoeren. De kletsmeier onthult al het gene wat hij over mij weet, en dit wekt de interesse van de dames voor deze 'zak met geld'. Vooral de 'dochter' is 'verrukt' en flirt danig. We worden uitgenodigd zo'n kilometer of zeven voor Fez uit te stappen en bij hen thuis van de gastvrijheid te genieten. Mustafa is opgetogen en wil op het aanbod ingaan, maar ik wimpel het met wat beleefde woorden af; mijn intuïtie zegt 'gevaar'. Voorin de bus heb ik trouwens een heel wat appetijtelijker object gezien dan de zwaar opgemaakte poppen. Tijdens het oponthoud op pleisterplaatsen probeer ik een gesprek met mijn Adonis aan te gaan, maar helaas, geen woord Frans. Niettemin is hij uiterst voorkomend en doet zijn best te begrijpen wat er gezegd wordt. Af en toe richt hij zich tot Mustafa voor een vertaling, maar mijn hoerenloper ziet in hem een concurrent, en toont weinig interesse een liaison tot stand te brengen. Niet veel later stapt de jongeman midden in een verlaten landstreek uit, en trekt richting bergen. Hij wuift mij toe.

De volgens de reisgids 'niet aan te bevelen' reis naar Al Hoceima is vermoeiend, maar fantastisch; duurt ruim zeven uur, voert dwars door het Rifgebergte, en doet de beruchte hasjplaats Ketema aan. Ik verbied Mustafa daar de bus te verlaten, want ik vermoed dat de chauffeur gedwongen wordt op te geven wie wat aangeschaft heeft. Enige tijd mokt mijnheer dat hij voordelig zijn dopepot had kunnen vullen (met wat voor geld?), maar dit verdwijnt snel wanneer enkele kilometers verderop gendarmerie de bus bestijgt, en al vlot enkele passagiers met het verboden goedje eruit plukt. De bus wacht niet op de ongelukkigen, en de avond is gevallen, wanneer het Al Hoceima's Place Florido opdendert. Er heeft zich dan al iemand op het dak gehesen, en even later kwakt deze bagage naar beneden. Uiteraard wordt er een vergoeding voor de bewezen dienst verlangd.

Volgens Mustafa kan de knaap officieel nergens aanspraak op maken, en maant hij mij niks geven. Dat is mij toch te gortig. De adolescent ziet er niet naar uit dat hij dit werk voor zijn plezier doet, en ik overhandig hem twee dirham. We gaan rechtstreeks naar het afgesproken punt Hotel Ifrique. Mijn gastheer Saïd is gelukkig nog in geen velden of wegen te bekennen. We zijn dan ook één dag eerder dan gepland verschenen. Ofschoon voornamelijk de Marokkaanse reiziger in het logement verblijft, blijkt het te beschikken over nette, goedkope kamers. Weliswaar zijn er gemeenschappelijke toiletten en douches, maar deze zijn onberispelijk. Gezien het prijspeil boek ik een kamer voor mij alleen, en dit vat Mustafa op als een motie van wantrouwen. Onze rondreis is ten einde, en hij bekijkt het maar. Alleen begeef ik mij naar het hart van het stadje, bestel muntthee, en observeer de drukte; walmende bussen, veel petit taxi's, schoenpoetsertjes, jeugdige lijmsnuivers, sigarettenaanbieders en jointjes rokende kerels in donkere kleren dragen verder bij aan de couleur locale. Er hangt een gemoedelijke sfeer, ofschoon er op elke hoek wel een politieagent of militair staat. Direct word ik verliefd op dit plaatsje; op een of andere wijze lijkt het alsof ik thuis gekomen ben.

Ik word op geen enkele wijze agressief benaderd of lastig gevallen, totdat Mustafa opduikt en op hoge toon dertig dirham eist om stuff te kopen. Ik zeg hem dat hij gerust iets kan bestellen, en dat eten uiteraard ook voor mijn rekening is, maar dat ik hem cash geen dirham zal geven. Hij hoeft niets te drinken en te eten, en loopt boos weg. Ik reken af, keer naar het hotel terug, en slaap uitstekend die nacht! De volgende dag heb ik last van diaree, en maakt Saïd al vroeg zijn opwachting in gezelschap van zijn jongste zoontje. Fouad vergezelt hen gelukkig. Omdat mijn buurman de oudste en gastheer is, neemt hij direct autoritair de leiding over. Er worden woorden met Mustafa gewisseld; mij wordt gevraagd hoe de reis met mijn metgezel bevallen is.

Ik verhaal maar niets over de strubbelingen, en bezweer als een volleerde Marokkaan dat 'de reis fantastisch was.' De tijd om zaken te doen is aangebroken. Op verzoek zijn mijn nette broek, wit overhemd, stropdas en een aktetas vanuit de bergen meegenomen, en in vol ornaat stormen wij het reisbureau binnen. Ik lieg dat ik de advocaat van de familie ben, speciaal uit Nederland overgevlogen, omdat er moeilijkheden zouden zijn met de vliegtickets. Het wordt beaamd dat ze van de overheid geen vervoersbewijzen mogen verstrekken omdat Saïd's familie niet meer over de juiste papieren voor Nederland zou beschikken. De telefoon wordt ter hand genomen, en ik voer een gesprek met iemand van een of ander ministerie. Ik leg uit dat waarschijnlijk iemand de regels verkeerd geïnterpreteerd heeft, want dat mijn mandant negen maanden weg mag blijven uit zijn tweede vaderland. Het maakt indruk, want na enig overleg met meerderen, wordt verzocht de telefoon weer aan de Chef du Bureau te overhandigen. Dan volgen de verlossende woorden dat er toestemming is verleend, en een datum voor terugkeer wordt geprikt. De volgende dag zouden de tickets klaar liggen. 's Middags wandelen wij door het stadje, en eten komt ter sprake.

Tot nog toe sprokkelden Mustafa en ik ons voedsel bij elkaar; een broodje, een kop harira (*soep*) daar, wat vlees aan de spies, frites bij een snackbar, wat bananen van de soek, en ga zo maar door. Mijn maag en mond zeggen 'neen', maar toch wordt ondanks mijn tegenwerping in café-restaurant Belle Vue een complete maaltijd besteld; driekwart ervan krijg ik niet naar binnen en de rekening is buitensporig. Dit krijg ik later ook op mijn brood. Graag had ik alleen het kustplaatsje willen verkennen, doch de zenuwlijder verliest mij geen moment uit het oog. Ook heeft hij iemand ingeschakeld, die ons in zijn splinternieuwe Mercedes ophaalt, en naar zijn huis voert. Daar wacht opnieuw eten, evenals vrouw en vier dochters, die allemaal zeer 'verrukt' van mij zijn. De televisie wordt aangezet, en wij bekijken een of andere voetbalmatch.

Het spel met tweeëntwintig kerels in korte broek heeft bij mij nog nooit enig enthousiasme weten los te maken, en dat is ook nu niet het geval. Dit in de gaten hebbend, worden wij opnieuw de Mercedes ingehesen, en volgt een rondtoer in Al Hoceima's omgeving. Ik vraag mij af wat de bedoeling van het geheel is en in welke relatie Saïd tot deze mr. Khababi staat. Dat openbaart zich snel, wanneer wij Al Hoceima weer binnen rijden, en de aantrekkelijke kanten van het hebben van een vakantiewoning wordt aanprezen. Bij diverse complexen wordt stilgestaan, en het blijkt dat we met een vastgoedhandelaar te maken hebben. Mijn huwelijkse staat van vrijgezel blijkt ook erg interessant, en mr. Khababi verzekert mij dat een Marokkaanse vrouw voor mij ideaal is. Met een 'denkt u er rustig over na monsieur', worden wij bij ons hotel gedumpt. Waarover ik moeten mijmeren blijft onduidelijk: een huwelijk met één van zijn dochters, of het kopen van een optrekje? Mijn ingewanden vragen opnieuw om een zwart tabletje, en ik gebruik 's avonds het ongemak als voorwendsel om in mijn kamer te blijven, en van boek en walkman te genieten. De volgende dag klaagt Saïd dat zijn kamer muf en benauwd is, en volgt het verwijt dat ik het met mijn onderkomen wel getroffen heb. Inmiddels heb ik geleerd zogenaamd met hem mee te leven, maar het geklaag gaat volkomen langs mij heen. Fouad kent zijn heerschappij en trekt bij het gezeur achter diens rug gekke bekken. We gaan de vliegtickets ophalen; deze blijken inderdaad uitgeschreven, maar aan de prijzige kant. Niettemin is de familie opgetogen. Nu klaarblijkelijk de buit binnen is verlaten we in een grand taxi direct Al Hoceima, op weg richting Imzuren. Daar stappen wij over in een gammel bestelbusje dat de bergen induikt, en hobbelen wij in Tamsamen aan, van waaruit wij verder reizen richting de Douar. Hoe hoger wij klimmen, des te meer bekruipt mij het gevangenisgevoel weer. De laatste week van mijn verblijf is een herhaling van zetten. Als uiteindelijk de dag van vertrek is aangebroken, ben ik opgelucht.

Mijn romantisch concept van het leven in de bergen is nu wel volledig verdwenen; de dagelijkse strijd om de meest essentiële zaken blijkt alle energie en tijd op te souperen. Ook de alom aanwezige bittere armoede shockeert. Ook ik zwierf als kind, net zoals veel mensen hier, op snikhete dagen zonder één duppie op zak soms van arren moede door de stad, maar ik kon wel rekenen op basisvoorzieningen, zoals onderdak, eten, kleren, onderwijs en medische zorg; zaken die in dit land niet zo vanzelfsprekend zijn.

Opnieuw vertrekken wij naar Nador, en Saïd valt van het ene in het andere uiterste. Nu boekt hij een hotel dat in de luxe toeristische klasse valt; er dient ruim honderd gulden op tafel gelegd te worden. De prijs van dit logeeraadres krijg ik jaren later in Nederland voor de kiezen. De kamer is weliswaar van douche en bad voorzien, maar mijn buurman laat alle comfort aan zich voorbij gaan. 's Avonds wandelen wij nog wat en laat de zeurkous zijn oog vallen op een leren jasje, en schaft er direct twee van aan; samen ruim vijftienhonderd dirham, maar betaald wordt er niets. Op mijn vraag of de eigenaar van de winkel een familielid of vriend is, volgt een ontkennend antwoord. Alles blijkt in vertrouwen meegegeven te zijn. 'Maar als je niet betaalt. Wat dan?' Die mogelijkheid bestaat volgens Saïd niet. Er is altijd wel iemand die jou kent, en weet te vertellen waar je woont of uithangt. Vroeger of later volgt dan toch echt de rekening, en ben jij je eer kwijt. Inderdaad heb ik het gevoel dat in Marokko zelfs de honden elkaar toeblaffen wat er geschiedt. De volgende dag is een reis tegen de klok om het vliegtuig in Oujda te halen. Eenmaal hoog in de lucht, bekruipt mij een weemoedig gevoel. Nu al weet ik dat ik eens naar dit land zal terugkeren....

Hoofdstuk 2 - Tour d'Amour

De Magreb blijkt in mijn bloed gekropen en wil er niet meer uit. Het gevoel is versterkt doordat ik na mijn eerste reis met jongeren en ouderen van Marokkaanse afkomst bevriend ben geraakt. Door hen kan ik mijn ervaringen beter plaatsen. De afgelopen maanden heb ik vaak eraan gedacht er op eigen gelegenheid te gaan rondzwerven. Een retourticket naar Casablanca is in de aanbieding, en zo bevind ik mij nu naast een in zijn stoel hangende vijftiger. Hij moet overstappen op een ander vliegtuig dat hem naar de vrijwillige toeristengevangenis Agadir in het zuiden van het land zal brengen. Ik ben het sujet zat. Onophoudelijk heeft mijnheer bier zitten zuipen en mij verveeld met zijn verhalen over het 'fantastische Marokko' dat hij al diverse keren geteisterd heeft. Zijn seksuele voorkeur blijkt uit te gaan naar erg jonge jongens: 'Voor twintig dirham doen ze alles.' Ik antwoord dat ze niet uit de broek gaan omdat hij zo'n aantrekkelijke kerel is, doch vanuit hun armoede. Het is elf uur in de avond wanneer het toestel landt. De zuipschuit staat op wankelende benen, en leunt zwaar op mij. Ik maak mij echter los, en snel richting douane; geen zin om met de alcoholische pedo geassocieerd te worden. Per taxi arriveer ik in de bijna uitgestorven binnenstad van Casablanca; geen spoor van de door mij voorgestelde 'Ville Internationale'. Behalve de vliegreis heb ik niets geregeld. Met twee tassen zeul ik door enkele straten en ontwaar het tweesterren hotel Majestic. Ik herinner mij dat de naam genoemd is door kennissen, die recent een tocht door Marokko maakten. Ik besluit er de nacht door te brengen. De receptionist is volkomen overdonderd wanneer op de vraag waar ik vandaan komt: 'Amsterdam' genoemd wordt. Snapt de beste man niet dat er vliegtuigen bestaan? Ook dit hotel heeft zijn beste tijd gehad, maar ik val ondanks de hobbelige matras gauw in slaap. De volgende dag zwerf ik door de haven en de oude medina. Casablanca is zoals veel grote steden; lawaaiig, druk en vergeven van de toeristenjagers.

In de buurt van het Gare Routier zie ik luxe hotels, die mijn budget te boven gaan; de kloof tussen 'the haves' en 'the have-nots' is gigantisch. Ook valt de onderdanigheid ten aanzien van de geldhebbenden op. Ik schaf een busticket naar Fez aan, en ben blij wanneer ik de krioelende metropool achter mij kan laten. Eenmaal in de koningsstad gearriveerd betrek ik een sterloos hotel in het door de Fransen gebouwde nieuwe gedeelte. Ervoor heeft zich strategisch een backpack jongeren genesteld, wachtend op een gelegenheid wat te verdienen. Het patroon daarbij is meestal hetzelfde: 'Goedendag Heer, alles goed. Frans, Engels. Amsterdam, Rotterdam, Brussel? Reageer je niet, dan krijg je scheldwoorden naar je kop geslingerd, en indien je niet sterk in je schoenen staat, word je tot vervelens toe achtervolgd. Dit gedrag is er de oorzaak van dat de populariteit onder toeristen om Marokko te bezoeken flink aan het dalen is. Ik loop stevig door, en kijk niet op of om. Niettemin heb ik een jager in mijn spoor, die denkt in mij een prooi te hebben. Inmiddels wat frasen geleerd hebbend van mijn vriendjes in Nederland draai ik mij om en voeg het sujet in het Arabisch iets ongepast toe. Hij is zo verbouwereerd dat ie subiet stil blijft staan, en wanneer ik al op geruime afstand ben, hoor ik hem roepen: 'Racist.' Een bezoeker uit het westen beschouwt zich helemaal niet als zodanig; vindt het vervelend zo betiteld te worden en gaat zichzelf verdedigen. Ik trek mij er niets van aan, kruip in een taxi, op weg naar Bab F'touh om daar de bus naar Sidi Harazem te nemen. In het zwembad word ik mij ervan bewust hoe kwetsbaar je alleen bent. Niet dat ik lastig gevallen wordt, maar al mijn spullen, inclusief paspoort, geld en andere waardevolle zaken heb ik bij mij, en ontspannen zwem je niet wanneer je telkens één oog op je spullen gericht moet houden. 's Avonds bezoek ik de cinema. In tegenstelling tot het affiche, waarop een Amerikaanse comedy staat aangekondigd, word ik geconfronteerd met een Arabische policier; veel geschreeuw, macho kerels met grote snorren. De scènes springen haktak van de een naar de ander. Volgens mij is er flink in de film geknipt, en klopt de chronologische volgorde wel?

Het geluid is op een overdreven lachwekkende wijze gedubbed. Vroegtijdig verlaat ik de zaal en zoek mijn bed op. De volgende dagen loop ik zo maar wat door Fez rond. Gericht monumenten bezoeken, bijvoorbeeld de Volubis, een volledig Romeinse stad die in de negentiende eeuw door de Fransen ontdekt en blootgelegd werd, is aan mij niet besteed. Mijn ruimtelijke inzicht is nihil, en ik kan mij meestal helemaal geen voorstelling maken van wat ruïnes ooit geweest zouden moeten zijn. Ook trekt dit soort trekpleisters meestal busladingen toeristen van het niveau 'dertien in een dozijn', en daar heb ik helemaal niets mee. Ik besluit langzamerhand naar Al Hoceima af te reizen. Bij mijn vorige bezoek aan Marokko heb ik de sfeer ervan opgesnoven, en het beviel mij daar wel, ofschoon ik volkomen afgeschermd werd door de familie uit de Douar. Nu kan ik op eigen gelegenheid zelf ontdekken of het is, zoals ik vermoed; klein, overzichtelijk en gemoedelijk. Ik moet ervoor vroeg op, en wanneer ik de volgende dag bij Bab F'touh in een net geopend koffiehuisje wat drink, komt het leven langzaam op gang; rolluiken gaan ratelend omhoog, een man zonder benen schuifelt op een plank voort over de weg, luidsprekers van moskeeën roepen op tot het gebed, stemmen klinken vanuit donkere hopen. Een paard en wagen, gevuld met bossen, ja wat?, met daarop een knaap van een jaar of zestien trekt de stad binnen. Hij staart mij nieuwsgierig aan en lacht. Zijn rottende tanden ontsieren zijn gezicht. Wie geld heeft gaat naar de tandarts en kan zich permitteren een vullinkje te laten aanmeten. Anderen wachten net zolang tot het geheel flink aan het rotten is, en pijn gaat doen. Laten trekken, en op termijn een kunstgebit is dan het medicijn. In de optiek van de westerling zijn deze slecht geklede lieden junkies, alcoholisten, potentiële criminelen, maar het merendeel zijn gewone arme mensen die proberen het hoofd boven water te houden. De busreis die ik eerder maakte, en één groot avontuur vond, ervaar ik nu als vermoeiend. In de buurt van Ketema begint de weg aardig te slingeren en word ik met nog wat anderen wagenziek.

De reisbegeleider overhandigt een mica, mocht ik last krijgen van peristaltische neigingen. De braak komt inderdaad, en dan blijkt de zak een gat in de bodem te hebben, waardoor een flink gedeelte van de inhoud van mijn maag toch in mijn schoot beland. Ik veeg het van mijn jeans af, en niet veel later is het door de zon opgedroogd, en vergeet ik het gebeuren snel. De normen van hygiëne zijn danig aan het zakken! Afgemat vervoeg ik mij in Al Hoceima bij het mij bekende hotel Ifrique. De receptionist herkent mij nog van mijn vorige bezoek, en heet mij welkom. Ik krijg een kamer met uitzicht op Place Florido, maar 's nachts word ik wakker van het door de beukende wind rammelend raam. Het wordt vastgeklemd door tussen het venster en de sponning een papieren zakdoek te plaatsen, zodat het vervelende geluid verdwijnt. De dagen erna blij ik mij niet vergist te hebben in het karakter van het oorspronkelijke vissersdorp. Wel begin ik te bemerken dat er telkens een kerel met Ray Ban zonnebril in mijn buurt vertoeft. Niemand maakt met hem contact, en mijn intuïtie vertelt dat het de geheime politie is, die mij in de gaten houdt. Na enkele dagen is hij verdwenen. Klaarblijkelijk zijn de autoriteiten tot de conclusie gekomen dat ik geen gevaar voor de Marokkaanse samenleving ben.

'Wilt u mij neuken?' hoor ik een jongensstem in onvervalst Nederlands roepen. Ik wandel in de buurt van het toeristenhotel Quimodo en ben verbaasd. Heb ik het wel goed beluisterd? Enigszins nachtblind zijnde kan ik in het donker niemand ontwaren, en vervolg mijn weg. Beneden bij het strand aangekomen zie ik twee figuren de heuvel afsnellen. 'Mijnheer, mijnheer', roepen ze en duurt niet lang voordat ze naast mij lopen. In eerste instantie neem ik aan dat het een knaap met zijn meisje is, want één hunner ziet er nogal vrouwelijk uit. Het blijken echter twee jongens van rond de zeventien jaar te zijn en beiden Muhammad te heten. Hun gestalte als criterium nemend noem ik ze al gauw 'de kleine' en 'de grote'. Vragen pareer ik ontwijkend.

Een dag later loop ik het stel op Place Florido opnieuw tegen het lijf. Ze nodigen mij uit een wandeling te maken. 'Ach, waarom ook niet?' zeg ik tegen mijzelf, 'Per slot van rekening is alleen maar alleen.' De volgende dagen komen ze mij op een vaste tijd ophalen voor een tochtje door de stad. De vertrouwelijkheid is enigszins gestegen en ik vraag of ze wel begrepen hebben wat ze enkele dagen terug mij toegeroepen hebben. Ze ontkennen, maar ik geloof ze niet, want inmiddels hebben ze bericht over contacten op de campingplaats Cala Bonita, waar regelmatig buitenlanders vertoeven. Ik leg uit wat de vertaling van de woorden is, en zeg dat ze moeten uitkijken met dergelijke praatjes. Dat op een dag iemand het serieus neemt, en wanneer de prestatie niet geleverd wordt, hij agressief kan worden. En wat gaan ze dan de politie vertellen?

Op Quimodo's strand ontmoet ik Aziz, die beweert werkzaam te zijn op een schip dat in Zwitserland op een of ander meer een veerverbinding onderhoudt. Hij laat mij foto's zien, waar hij op een motorfiets zit, maar hieruit valt niet op te maken of hij de waarheid spreekt. Hij vertoeft in Imzuren, een plaatsje ongeveer twintig kilometer van Al Hoceima verwijderd, en nodigt mij uit met hem mee te gaan. Ik heb niet het gevoel dat er gevaar dreigt en stem toe. Daar aangekomen gaan we met paard en wagen de bergen in. Ik word van harte door vader en moeder welkom geheten, en een kip staat op het punt het leven voor mij te geven. Ik beweeg hemel en aarde het niet te slachten, want het is warm en mijn eetlust is beneden alle peil. Het lukt. Aziz en ik verbrengen een aantal uren met praten en het luisteren naar muziek uit een met tape gerepareerde cassette recorder. De jongeman nodigt mij uit te blijven slapen, zodat wij seks kunnen hebben. Ik begin mij af te vragen of het woord 'gay' in het Arabisch op mijn voorhoofd geschreven staat. Ik wijs zijn aanbod beleefd af, en krijg het verzoek veertig dirham te geven voor de thee en de kleine hapjes. Ofschoon hij mij uitgenodigd heeft, begrijp ik terdege dat het er armoede troef is, en schuif ik af.

Wanneer wij naar de taxistandplaats lopen en Aziz eerst nu verneemt dat ik met de bergen van El Jarneous bekend ben en daar gelogeed heb, concludeert hij dat ik geen toerist ben, maar een 'halve Marokkaan', is het zijn eer te na, en krijg ik het gedoneerde terug. Ik geef hem mijn adres in Nederland en enkele maanden later krijg ik een kaart uit Zwitserland.

Na het enkele dagen aan het strand liggen, op Place Florido rond te hangen, en wat nieuw verworven ami's te treffen, besluit ik naar Tetuan te vertrekken. Ik ben en route, als ik mij begin af te vragen wat ik daar te zoeken heb. Hoe verder ik van het kustplaatsje geraak, des te meer betreur ik mijn vertrek. In Tarquist maakt de bus een tussenstop, en vanuit tegenovergestelde richting komt een andere het station binnen, bij navraag op weg naar Al Hoceima. Ik heb weinig tijd nodig om mijn spullen bij elkaar te graaien, en even later bevind ik mij weer in hotel Ifrique. De receptionist schijnt het de normaalste zaak van de wereld te vinden dat deze toerist vertrokken is, maar onverwijld op zijn schreden terugkeert. Ik moet denken aan een scène uit mijn favoriete de film 'De dood in Venetië' van Luchino Visconti, waarin een gelijksoortig scenario zich ontvouwt. De beide jonge wandelaars hervatten de dagelijkse tochten, alsof bij mijn vertrek geen afscheid genomen is. Ik krijg een uitnodiging tot een picknick in het weekend op het strand van Sfiha, wat een kilometer of vijf buiten het stadje ligt. Ik ga akkoord. Diezelfde avond loop ik een jongeman op een fiets tegen het lijf. Hij vraagt mij of ik iets zoek, en ik antwoord ontkennend, maar voeg hem toe dat hij dit doet. We kijken elkaar verder zwijgend aan, en lachend scheiden onze wegen zich. Als ik Abdul, zo is de naam, de volgende dag opnieuw, zonder de naar zeggen geleende fiets, tegenkom, lijkt het alsof wij elkaar al jaren kennen. Hij spreekt vloeiend Frans, en vanaf nu zijn wij vaak samen, en kom ik op plekjes waar ik alleen nooit beland zou zijn. Ook hij hoort van mijn bezoek aan El Jarneous, en opnieuw ben ik 'een halve Marokkaan'.

Hij zingt mij enkele zinnen toe, die ik moet herhalen, en daarna ben ik volgens hem moslim. Later begrijp ik dat hij de geloofsbelijdenis heeft uitgesproken: 'Er is geen God dan Allah en Muhammad is zijn profeet.' Abdul werpt zich op als bewaker van mijn centen en informeert over de heersende prijzen; is niet te beroerd een heftige woordenwisseling hierover met gerants, taxichauffeurs en dergelijke aan te gaan. Ik begin te bemerken dat ik tot nog toe overal veel te veel heb moeten neertellen. Zelfs mijn hotel verlaagt het tarief nu mijn nieuwe vriend overal verkondigt dat ik geen toerist maar moslim ben. In Abdul's aanwezigheid loop ik de kleine en grote Muhammad tegen het lijf, en hij wil niets met ze te maken hebben. Hij blijft weliswaar beleefd, maar zijn hele gedrag verraadt het. Ik kom er maar niet achter wat de reden ervan is. Als de dag van het uitje gekomen is, zeg ik hem dat hij ook mee kan komen, maar hij wil niet, en gedraagt zich als een jaloerse lover. Hij vraagt waarom ik ga. Ik antwoord dat ik die jongelui ontmoet heb toen ik alleen was, en het fijn had gevonden met ze te wandelen. Dat ik het niet kan maken ze nu als een baksteen te laten vallen. Het verzetje is geen succes. Het draait uit op een verkleedpartij en het maken van foto's. Het weer werkt ook niet mee, en na een uurtje of drie besluit ik terug te keren. Daar wacht met verwijtende blik Abdul voor de deur van mijn hotel.

De volgende avond neem ik de bus naar Casablanca, en het doet pijn in mijn hart afscheid van hem te moeten nemen. Mijn oude overjas geef ik aan 'een familielid' uit de bergen van El Jarneous, die tegenwoordig in een quawa in Al Hoceima werkt, en daar ook slaapt. Armoede troef. Adressen zijn uitgewisseld, en met de Compagnie Transport du Maroc duik ik de nacht in om de volgende dag vroeg in Casablanca te arriveren. Opnieuw meld ik mij bij Hotel Majestic voor onderdak. Het vliegtuig naar mijn kikkerland vertrekt de volgende dag om acht uur 's ochtends, en ik behoef nog slechts de kosten van de bus naar het vliegveld en eten te voorzien.

Ik heb besloten geen girobetaalkaart voor dirhams in te wisselen, omdat ik deze niet terug kan wisselen in harde westerse valuta, en ermee blijf zitten. Het gevolg is dat ik niet veel cash meer op zak heb, en zo wandel ik wat doelloos door de stad, als ik door twee lieden aangesproken wordt. Of ik met hen niet een glaasje wil drinken in een nabij gelegen quawa: 'Wij betalen.' Dat hoor je niet vaak in Marokko, dus ik vermoed al een of ander fantastisch verhaal met als slotsom, dat er wat geld afgeschoven dient te worden. Omdat ik toch niets te doen heb ga ik op het aanbod in om te zien wat mij voorgetoverd wordt. Ik heb de door mij bestelde thee nog niet half opgedronken, als de ware reden van de invitatie op tafel gelegd wordt: 'Heer, wij komen niet hier vandaan, maar uit Marakkesj. We hebben een probleem. De auto is kapot. Dat is een dure aangelegenheid. De reparatie kost ongeveer drieduizend dirham.' Dat is bijna driehonderd euro. Ik denk de bedelpartij te zien aankomen, en hoef mij niet eens standvastig voor te nemen geen cent te verstrekken, want ik heb het eenvoudigweg niet. Doch ziet, het verzoek wordt niet gedaan. Slechts de vraag of betrokkene honderd dirham kan ophoesten, zodat de pechvogels naar huis kunnen bellen. Ik vraag mij af of ze denken dat elke toerist bij het verlaten van het vaderland zijn verstand daar ook heeft achtergelaten. Van het hele verhaal geloof ik dus geen woord. Ik sta op en zeg dat ik geen geld heb en het zielig voor ze vind, maar helaas. De tentoongespreide vriendelijkheid verdwijnt als sneeuw voor de zon. Ik word gesommeerd de consumpties te betalen, wat ik categorisch weiger want zij hebben mij uitgenodigd nietwaar? Als vervolgens één hunner mij bij het shirt beetpakt en mijn zakken wil doorzoeken sla ik de hand weg. Op de terugweg naar mijn hotel kan ik deze niet vinden. 'Aha, daar is het.' Maar ben ik nu gek...het lijkt helemaal niet op mijn onderkomen. Ik blijf in een spaarzaam verlichte koffiebar met een gelijkkluidende naam als mijn tijdelijke verblijfplaats binnen gestiefeld te zijn. Er resten nog wat dirham voor een cola.

Ontspannen lurk ik eraan, wanneer ik bemerk dat regelmatig een of andere klant door een met een gordijn afgedekte deuropening verdwijnt. Het dringt tot mij door dat ik mij in een verkapte bordeel bevind. Een zwaar opgemaakte dame komt de ruimte binnen, zet zich naast mij en vraagt of 'ze bier mag drinken'. 'Mevrouw', antwoord ik, 'dat moet u zelf weten.' De prijs van mijn frisdrankje blijkt veertig dirham te bedragen. Ik reken af, na geïnformeerd te hebben waar het hotel zich bevindt. Dat blijkt enkele deuren verderop te zijn. Er wordt mij gevraagd of er niet een meisje mij daar moet bezoeken. 'Ik ben erg moe, het aanbod is aanlokkelijk. Morgenavond zou mij beter uitkomen.' Met een toegewenst 'Tot dan heer!' verlaat ik dit établissement. De volgende ochtend tel ik mijn laatste dirhams neer voor de bustocht naar het vliegveld; Nederlanders erin. Ik ben nog niet ingestapt of er worden ervaringen over diefstal, oplichting, miscommunicatie en wat al niet meer uitgewisseld. Eentje roept dat 'hij nooit meer één voet op deze bodem zet.' Dat gevoel heb ik niet. Plannen rijpen in mijn hoofd om de volgende keer rechtstreeks naar Al Hoceima te reizen.

Hoofdstuk 3 – Twee straatjongens op pad

Luttele uren nadat het vliegtuig in Al Hoceima geland is, en ik opnieuw mijn intrek in hotel Ifrique genomen heb, word ik 's avonds in de buurt van Place Florido door een jongeman aangesproken. Hij brabbelt: 'Abdul, Abdul', en wil dat ik met hem meega. In eerste instantie begrijp ik niet wat hij bedoelt. Enigszins wantrouwend loop ik met hem op, en het wordt langzaam duidelijk dat hij Abdul's broer is. We arriveren bij een vervallen krot. Ik word binnengeleid, en daar zit een gezin dat mij nieuwsgierig aankijkt. Het wordt hen snel duidelijk dat ik de persoon ben die vanuit Nederland een cassetterecordertje heeft toegestuurd. Mijn muttasjarid (*straatjoch*) ligt op dit tijdstip van tien uur al op bed. Hij wordt gewekt en in het bijkamertje zie ik hoe zijn moeder aan zijn riem ligt te friemelen, en zijn overhemd recht trekt alsof het een klein kind betreft. Na thee gedronken te hebben, vertrekken wij naar mijn hotel en overnachten er gezamenlijk. De volgende dag maakt de receptionist ons duidelijk dat het slapen geen kwestie is, maar dat Abdul zich moet laten inschrijven. Na een biljet van twintig dirham overhandigd te hebben, lijkt het geen probleem meer te zijn. Een dag later nemen wij onze intrek bij grootmoeder en haar zoon, chauffeur van een grand taxi. Zij verblijft overdag bij Abdul's moeder, en hem zien we soms dagen niet. We hebben het rijk praktisch alleen.

Het plan rijpt een rondtocht te beginnen, en daar gaan we, op weg naar Fez. De taxichauffeur die ons naar hotel Amor zal brengen begint een praatje, en ik begrijp dat hij vraagt of wij voor het eerst in zijn habitat vertoeven. Ongeïnteresseerd blijf ik naar buiten staren, maar de babbelzieke Abdul kan maar geen genoeg krijgen van het aan de gang houden van zijn mondspieren. De route in de gaten houdend krijg ik door dat we hetzelfde monument al enkele keren gepasseerd zijn. Wanneer de vervoerder enige tijd later in de achteruitkijkspiegel naar mij loert, draai ik enkele keren met mijn vinger rond.

Subiet wordt nu rechtstreeks naar ons doel gereden. We stappen uit en ik pak snel de bagage, want een voorgevoel van wat er komen gaat borrelt. De vrijwillige toerist-guide wenst vijftig dirham te incasseren. Ik kwak vijftien van dit gewilde goedje op de voorbank, wat waarschijnlijk nog te veel is, en roep voor de vorm: 'Politie.' Ik heb nog wel wat opgestoken van mijn vriendjes in Nederland! De taxi is al in de verte verdwenen. Onze kletskaus leer ik een les in reizen. Indien gevraagd wordt of het je eerste bezoek is, antwoord je ontkennend; doe net alsof je de hele boel kent. Ga ongeïnteresseerd achterin hangen met een verveelde blik van 'Zijn we er nog niet?'

Abdul vertoeft voor het eerst in een westers georiënteerd hotel en kijkt zijn ogen uit. Wanneer wij in een restaurant ruim honderd dirham moeten neertellen, schrikt hij, en besluit ter plekke dat dit diefstal is, en het is afgelopen met deze luxe. Voortaan werken we van de soek bananen, mandarijnen en andere fruttas naar binnen. Drinken er karnemelk en harira, eten broodjes in een snackbar en plukken er wat friet en gehakt vandaan; we komen wel aan onze vitamines en mineralen. Mag de oude medina de toerist bekoren, de gemiddelde Marokkaan is er snel op uitgekeken en Abdul is hierop geen uitzondering. We gaan naar het hem meer bevallende zwembad Sidi Harazem. Uiteraard heeft mijnheer geen zwembroek, dus die is ter plekke aangeschaft.

Nog geen half uur later hebben de naden losgelaten. Gelukkig heeft hij nog een onderbroek eronder aan. De scheiding tussen de seksen in het zwembad blijkt te zijn opgeheven, en beneden is een danscontest aan de gang. Door een teenager word ik uitgenodigd tot wat pasjes, en tot grote hilariteit der aanwezigen ga ik hierop in.

De tickets voor de bus naar Marakkesj zitten in onze zak, de plunje is gestald, en we zitten in een quawa op het vertrek te wachten. We zullen door de nacht reizen. Abdul heeft op inventieve wijze een jointje gerold. Indien je het van een afstand bekijkt, lijkt het net een Marlboro sigaret. Een kerel komt binnen, gaat tegenover ons aan een tafel zitten, bestelt niets, maar stiefelt al snel op mij af, en vraagt om een sigaretje. Ik antwoord dat ik geen winkel in dit product heb, en boos maakt het sujet rechtsomkeer. Intussen heeft Abdul de fik in het genotskruid gezet en even later walmt de geur ervan door het café. De bietser kijkt telkens onze richting uit, maar kan niet achterhalen waar de walm vandaan komt. Niet veel later halen wij onze bagage op, en staan we in de hal van het gare routier als ik dezelfde kerel in gezelschap van een politieagent op ons ziet afkomen. De overheidsbeambte is uiterst beleefd, maar vraagt wel naar onze identiteitskaarten. Mijn reisgezel moppert, en stribbelt tegen. Ik moet hem flink manen aan het verzoek gehoor te geven. Zelf zeg ik de agent dat ik weliswaar mijn paspoort laat zien, maar het niet afgeef, omdat er verhalen gaan dat er nepagenten rondstruinen. Ik waarschuw hem dat ik in de vechtsporten geschoold ben. Maar dat, als hij oprecht is, wel kan voorstellen dat ik mij voorzichtig opstel.

Ik houd het reisdocument voor zijn gezicht, en na tevens vluchtig in onze valiezen gesnuffeld te hebben, is hij danig in verlegenheid gebracht. Klaarblijkelijk heeft de informant hem verteld dat er kilo's hasjiesj met ons meegesleept worden. Deze vent fluistert onverwachts in mijn oor dat ik hem wat moet geven. Ik begin quasi verontwaardigd de eerbare toerist uit te hangen, en informeer de wetsdienaar wat het heerschap mij vraagt. De maat is vol, en met vermanende woorden wordt dit personage afgeserveerd. Hermandad is nu bang geworden voor eventueel beklag van deze toerist bij zijn superieuren. Ik verzeker hem echter dat er geen enkel probleem is. Ik zeg dat onze bus gaat vertrekken, en dat wij nog wat voor onderweg willen kopen.

De politieman staat erop de fles Sidi Harazem en snacks te betalen. Uiterst goed gemutst duiken wij de bus in. Abdul valt al snel op mijn schouders in slaap en ik tuur de donkere nacht in.

Wat kan ik over Marakesj zeggen? De bus arriveert in de over het algemeen door zon overgoten stad terwijl het nu flink regent. Een zwerfster ontvangt ons vloekend op het gare routier allerhartelijkst en schreeuwt om een sigaret. Onze intrek is in een buiten het centrum gelegen hotel dat door een Belgisch echtpaar gerund wordt. Het veelgeroemde plein J'maa el F'na ziet zwart van de toeristen en de daarbij in hun kielzog verkerende haaien. Door een waarzegster wordt ons een florissante toekomst voorspelt. Een traditioneel religieus mutsje voor Abdul's b'ba wordt aangeschaft. We drinken er op een dakterras jus d'orange, waarbij een dikke vakantieganger ons ongegeneerd opneemt. Abdul is boos hierover, en bij ons vertrek lopen wij op het figuur af, en vragen waarom hij respectloos onze kant uitstaart. Hij schrikt, wordt bang, en weet niet hoe snel hij weg moet komen. Er zijn medische problemen te melden. 's Avond bij het douchen bemerk ik dat mijn balzakken van perkament lijken. Bij navraag blijkt ook Abdul aan het euvel te lijden. Het angstbeeld ontstaat dat de teeltballen door de huid gaan vallen. Ik zeg dat we in het zwembad in Fez wellicht aan de een of andere bacterie blootgesteld zijn. Onze gevallen worden de hele nacht met water besprenkeld, en gelukkig ziet het de volgende dag stukken beter uit. Het gevaar van vroegtijdige impotentie is ons bespaard. Marakkesj kan Abdul niet erg bekoren, en hij weet het zo te draaien dat ik voorstel naar zijn familie in Tanger te reizen.

's Avonds dendert de trein door de nacht erheen. In ons compartiment waar wij op harde houten banken zitten, bevinden zich twee medereizigers.

Een jongeman van rond de twintig zonder kaartje verhaalt keer op keer dat hij beroofd is, en nu zonder spullen en zonder een cent op zak naar Asilah reist. Hij is van zijn ervaring danig overstuur. De ander, een quasi joviale vent van rond de dertig, met een radio die tevens als zaklantaarn kan functioneren, nodigt ons uit zijn wijn en hasjiesj te delen. Van alles wil hij weten. Op de een of andere wijze vertrouw ik deze kerel niet. Met mijn voet geef ik Abdul het signaal weinig informatie te verstrekken, en bezwerend 'dat wij ware moslims zijn, en noch drinken, noch roken' slaan wij de invitatie af. Daarna hebben we het er kwaad mee geen Marlboro te kunnen opsteken. De conducteur arriveert, en het blijkt dat wij ons in de derde klasse bevinden, terwijl wij tickets voor de eerste hebben. De beroofde jongeman wordt gemaand bij het eerstvolgende station uit te stappen. Ik poneer dat wij al een hele tijd in het goedkopere deel gezeten hebben. Dat dit omgerekend wel de prijs van het biljet van de ongelukkige is. Het werkt en de jongen mag blijven zitten. Enige tijd later wordt de deur open getrokken en drie 'wij bezitten de wereld'-figuren lopen door het gangpad. Ik zie hoe de wijndrinker subtiel signalen geeft. Zogenaamd op zoek gaande naar het toilet, kijk ik hoe wij snel naar de eerste klas kunnen verkassen. De tussendeur zit op slot. We zullen moeten wachten tot de eerstvolgende stop. Die gelegenheid komt in Casablanca. Inmiddels verkast, nodigt de bank Abdul uit tot slaap, maar ik blijf de hele nacht op. Na aankomst zijn wij in no-time bij de familie waar Abdul klaarblijkelijk heel wat bij te praten heeft, maar ik lig, na beleefdheden uitgewisseld te hebben, dan al in een zijkamer te pitten.

We zitten als haringen in een ton op de voorbank van een grand taxi geplakt; van Tetuan op weg terug naar het huis in Al Hoceima. Na één dag Tanger en twee dagen Fnideq, inclusief een bezoek aan het mondaine Martil, zit onze rondreis er bijna op. We vragen ons af waarom wij uit Al Hoceima vertrokken zijn. Is het niet mooi daar? En het strand is toch onovertroffen?

Achter ons vertonen nog vier reizigers af en toe teken van leven. Met minachting voor zijn en ons leven scheurt de chauffeur, onder luid gekrijs van een tape met preken van de een of andere imam, door het berglandschap langs diepe ravijnen. Her en der liggen langs de kant van de weg uitgebrande autowrakken. Vanuit de verte zien wij de politieauto al. De taxi stopt, de bestuurder stapt uit en loopt naar de achterkant van zijn auto. De achterklep gaat omhoog en wat daar gebeurt, onttrekt zich uit het zicht. Iedereen weet dat er smeergeld betaald dient te worden. Ik besluit de corruptie voor één keer 'n loer te draaien. Ik verlaat de auto ook. Dat doet geen Marokkaan, dat kan ik je wel verzekeren wanneer de autoriteit in het geding is. Direct vang ik de blikken van de politieagenten. Ik rek mij eens flink uit, en loop op de agenten en chauffeur af, en begin te leuteren: 'Goedendag heren! Is er soms een probleem met deze auto?' De klep gaat ras omlaag, en mij wordt verzekerd dat 'met dit vehikel alles in orde is'. Een goede reis wordt mij toegewenst. Later overhandigt de chauffeur als dank voor de bewezen dienst de gedurende de reis herhaaldelijk afgespeelde cassette. Dat had echt niet hoeven...

Ik voel mij voldoende uitgerust van onze tocht en kondig aan dat ik naar de Douar ga. Van mijn plan heb ik in Nederland niemand iets verteld, maar wanneer ik op de dag van de zoek in Tamsamen arriveer loop ik al snel Fouad tegen het lijf. Het gegeven dat ik in Marokko ben, blijken de honden al doorgebluft te hebben; wonderlijk land. Ook dit keer is de ontvangst hartelijk en het aanwezige gezelschap is in vergelijking met de vorige keer behoorlijk uitgedund. Helaas is die opschepper Mustafa er ook. Voor het eerst krijg ik de gelegenheid rustig met b'ba te praten, en ook de plaatselijke imam komt zijn opwachting maken. Met hem wandel ik langs een stuk braakliggend land. Het blijkt het plaatselijke kerkhof te zijn, waar ook lieden uit de vrijheidsoorlog van Muhammad Abdelkrim El Khattabi begraven liggen.

Geen enkel gedenkteken, en een buitenstaander wandelt er zo over heen, wat hier uiteraard als respectloos beschouwd zou worden.

Het is oogsttijd, en er moet van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat zonder eten hard gewerkt worden, want het is ramadan. 'Ra, ra' (*Vort, vort*), schreeuwen de broers, terwijl ze het paard over het graan voortjagen. In een donker benauwd schuurtje worden olijven tot olie geperst. De steen wordt voortgetrokken door een karkas van een ezel, en Mustafa slaat het beest danig. Ik krijg hoe langer hoe meer een hekel aan de blaaskaak.

Het zoontje uit een eerder huwelijk van Said's broer, een knaap van een jaar of twaalf, is niet van mijn zijde te slaan. Er blijkt op een beneden gelegen plateau een schooltje te zijn, dat hij bezoekt. De onderwijzer is door de regering gestationeerd, en bezweert dat hij genoeg verdient, maar het niet kan uitgeven. Daarover kan ik meepraten. Er is, behalve het wandelen, helemaal niks te koop, noch te beleven. De dagelijkse wandeltochten moet ik stellen zonder de nu arbeidzame broers, en ik word door overige bergbewoners op de hoogte gebracht van het feit dat in een huisje aan de overkant van de bergen je voor wat dirhams je erotische lusten kan botvieren. Ze zouden het wel weten als ze, net zoals deze buitenlander, geld in de zak zouden hebben. Ik kan het mij wel voorstellen. De hormonen gieren door het lijf, maar je kunt er weinig of niets mee, behalve de handen gebruiken... Het voornemen slechts een weekje te blijven wordt door de gestaag neervallende regen danig doorkruist. Het is onmogelijk de berg af te dalen, en het dak van het huis begint te lekken. De vrouwen klimmen erop, en zijn uren achtereen bezig met het bonken op de lemen klei. Als gast mag ik helemaal niks uitvoeren, behalve slapen, eten, drinken en wandelen dus. De maaltijden worden met de dag soberder en ik begrijp dat er weinig meer in huis is. Ik weiger vanaf dat moment het geprepareerde voedsel alleen op te eten.

Fouad deelt het vanaf nu met mij. Ik ben al tijden door mijn shag heen, en moet afkicken. Op zekere dag vertel ik dat ik jarig ben, maar daar wordt geen aandacht aan geschonken. Verjaardagen zijn iets persoonlijks, en hier zijn de feestdagen voornamelijk van religieuze aard.

Op een dag, als ik weer eens in de buurt van het schooltje ben, begint Mustafa wat in de rondte te lopen, en pakt een stok beet. Begint uit het directe zicht ermee op de grond te slaan. Even later toont hij een dode slang, maar volgens mij lag het beest al enige tijd te rotten. Het schaap is ter gelegenheid van het einde van de vastentijd geslacht, en drie dagen lang word ik met het vlees ervan gemest. Het komt mij letterlijk, en figuurlijk de strot uit. De regen is eindelijk opgehouden. Ik kondig aan dat ik naar Al Hoceima terugkeer.

Mustafa en ik glibberen de berg af naar de vallei, waar een bescheiden markt blijkt plaats te vinden. Al mijn goede voornemens niet meer met roken te beginnen, vergeet ik subiet, en sla bij de eerste de beste gelegenheid een pakje Marlboro in, en puf er direct twee sigaretjes van weg. Op de zoek word ik door onoplettendheid bijna door een achteruit trappende ezel geraakt; een omstander trekt me nog net op tijd weg. Het is nog een hele toer om vervoer te regelen. De tocht per bestelbusje is een ramp. Op de haverklap lopen we in de blubber vast, en moet er geduwd worden. De banden spuiten de reizigers helemaal onder de derrie. In een café te Imzuren kom ik wat bij. De satelliettelevisie heeft haar intrede gedaan; bezoekers zijn aan het televisiescherm geplakt en kijken gebiologeerd naar een bh-reclame op de Spaanse televisie. Ik ga buiten geruime tijd in de zon zitten, en probeer zoveel mogelijk modder af te kloppen. Uiteindelijk kom ik, meeliftend op een vrachtwagen met terugkerende landarbeiders in Al Hoceima. De familie lacht zich wezenloos als ik het huis betreed. 's Avond word ik ziek: naar alle waarschijnlijkheid voedselvergiftiging. Dat rot schaap ook!

Enige tijd na mijn terugkeer in Nederland denk ik vanuit mijn ooghoeken bij het verlaten van mijn flat mijn Marokkaanse broers te zien, maar ik werp die gedachte als onmogelijk van mij af.

Nog geen week nadien bots ik op de galerij op Mustafa, Abderrahman, en Moerad. Het blijkt dat ze al geruime tijd in de woning van mijn buurman enkele deuren verderop verblijven. Ik ben verbijsterd. Als 'familie' bestempeld te worden, maar wel dit wantrouwen en geheimhouderei. Ik heb het wel gehad met ze.

Hoofdstuk 4 – Strand van de Dood

Behalve grootmoeder bevolkt het drie kamer appartement tegenwoordig ook het gezin Abdul en consorten; vader Muhammad, moeder, dochter Jamila, en de zonen Samir, Rachid en Youssef. De taxichauffeur verblijft inmiddels illegaal in Nederland. Het blijkt dat hun oude krot is afgebroken, en zij op straat stonden. Alleen de vader blijkt te werken. Abdul en ik vertoeven weinig in de meubelmakerwijk, zijn voortdurend op straat, rondhangend in quawa's, grand taxi's richting Imzuren of Immezouren nemend. Het strandleven komt deze reis op een laag pitje te staan. Er is een tanker voor de Marokkaanse kust vergaan, en met man en macht probeert men de olie van de stranden te houden. Dit lukt bij het toeristenhotel Quimodo niet erg. Abdul en ik wijken uit. Via een hobbelige weg vol kuilen arriveren wij aan de andere kant van het stadje. Er zijn weinig mensen, en zwemmen, kun je beter laten, want ook hier is de smurrie gearriveerd. Het is drieëntwintig graden, wat voor veel inwoners sowieso te fris is. We hebben de beschikking over een tentje, eten en drinken evenals ons cassetterecordertje. We zullen ons wel vermaken. Vanuit de inham zien wij twee personen in de verte in het water, maar we slaan er verder geen acht op. Opeens hoor ik geschreeuw en rennen een paar strandwachten de rotsen op, en gooien touwen naar beneden. Het dringt tot ons door dat ze daar aan het verzuipen zijn. De stroming is sterk en op eigen gelegenheid kunnen ze het strand niet meer bereiken. Abdul wil het water in rennen, maar ik houd hem tegen. Een goede zwemmer heeft hij zich tot nog toe niet betoond, en wat wil hij bereiken met zijn iele gestalte? Ook verdrinken? Eén ongelukkige is al de zee in gesleurd, de ander heeft een touw kunnen grijpen. Hij is door het water tegen de ruwe stenen aangekwakt en wordt bloedend uit het water getrokken, op een auto met laadklep gekieperd, en in volle vaart stuift men weg naar het ziekenhuis.

Ons uitje heeft het plezierige karakter wel verloren. Op weg naar huis legt Abdul mij uit dat dit strand niet voor niets 'Strand van de Dood' genoemd wordt. Magere Hein blijft in de buurt. In het huis ontmoet ik een vriendje van het zestienjarige broertje van Abdul; een leuk guitig joch van zeventien lentes. De volgende dag tref ik Abdul's broer in tranen aan. Jimha (*moeder*) vragend wat er aan de hand is, blijkt Youssef's kameraad tijdens het douchen door een slecht werkende geiser aan koolmonoxide gestorven te zijn, en al begraven. Niet veel later ontmoet ik de kleine Muhammad en word ik uitgenodigd om een hapje bij hem thuis te eten. Hij vertelt dat zijn broertje enkele dagen terug om het leven gekomen is. De link met het vriendje van Youssef leg ik nog niet, totdat hij mij de ruimte toont waarin het gebeurd is. Ik zie een geiser zonder afvoer, en langzaam begint het te dagen dat Muhammad's broer en Youssef's makker één en dezelfde is. Ik vertel de geschiedenis later op de dag aan het gezin en allen zijn verbaasd dat ik de hooggeplaatste familie ken. Op mijn vraag of b'ba condoleances heeft overgebracht wordt door de vader ontkennend beantwoord. Ik vind het nogal vreemd dat iemand bij je over de vloer komt, en dat je geen enkele reactie geeft bij diens overlijden. Ik gooi het op cultuurverschillen, maar in latere dagen kijk ik er toch anders tegen aan.

Abdul en ik willen wat privacy en besluiten een weekje naar Fez te trekken. We hebben onze intrek weer eens in Hotel Amor in Fez genomen. Na het nemen van een bad ziet Abdul mij, begint te lachen en roept: 'Carlos, je bent een djinn geworden.' Hoewel ik wel weet wat mede bedoeld wordt, namelijk een soort geest, begrijp ik niet wat hij wil aanduiden. Hij wijst naar mijn hoofd en ik kijk in de badkamer in de spiegel: 'Getverderrie', een witte plakkerige substantie. Hoe kan dat nou?' Ik denk na, en opeens flitst door mijn hoofd: 'De badkuip!' Een deel van het porselein blijkt met het kleverige goedje bewerkt te zijn. Ze zijn in hotel Amor goed bezig hier met de restauratie. Met een mes snijdt Abdul hele plukken haar weg. Het staat zo raar, dat ik besluit naar de kapper te hollen.

Ik zeg dat het wat bijgeknipt moet worden, maar het wordt verkeerd begrepen, en met een 'coupe marocain', gemillimeterd, keer ik naar het hotel terug.

Binnen enkele dagen vlieg ik naar Nederland terug en we zijn voor ons laatste weekend het huis in Al Hoceima ontvlucht met de smoes dat we voor de familie in Nador voordelig inkopen gaan doen. Onze intrek nemen we in een Marokkaans hotel, maar de eigenaar staat erop dat we bij de politie hiervoor toestemming vragen. We hebben bij het boeken van hotel Amor echter eerder met het bijltje gehakt. Het verhaal dat wij voorschotelen is het volgende: Abdul's vader is in Nederland mijn werknemer, en nu ik hier op vakantie ben, heeft hij zijn zoon verzocht mij te begeleiden. We staan met de geschiedenis in het politiebureau en hebben de leugen gedebiteerd. Opeens ontdekt de commissaris door mijn dunne witte overhemd in het borstzakje een pakje Zig-Zag.

Met deze vloeitjes fabriceren Abdul en velen hun Marlboro's Special, jointjes dus. De agent wijst ernaar en ik zeg dat mijn Hollandse tabak op is, zodat ik geen sigaretjes meer kan rollen, maar mocht de heer willen roken ik gaarne voor hem een pakje Marlboro wil kopen. Hij is overrompeld dat er een andere mogelijkheid bestaat dan dat hij gedacht heeft, namelijk een stelletje druggebruikers, maar het aanbod laat mijnheer zich niet ontgaan. Op commanderende toon stuur ik Abdul erop uit. Deze voelt instinctief de situatie aan, en gedraagt zich als een jongere begeleider, die de achttien jaar oudere buitenlandse kennis van zijn vader respect betoont. Door een adjudant wordt mij het begeerde document aangereikt. Binnen enkele minuten verschijnt Abdul met het gevraagde, en ik wil de commissaris het geven. Deze is zijn kantoor beginnen te bezemen. Ik ontnem het schoonmaakmiddel: 'Heer, dit is toch geen werk voor een dergelijk belangrijk persoon als u', en geef de bezemsteel aan een ondergeschikte, en maak de beweging: 'Vegen.' Ik haal een sigaret uit het gekochte pakje en biedt de wetsdienaar er eentje aan, geef hem zelfs galant vuur, en leg de rest op zijn bureau.

Als wij de straat oplopen, worden wij uitgeleid, en voelen wij de ogen in onze rug. 'Niet omkijken', sis ik Abdul toe. Mijn kameraad wil tijdens ons verblijf in Nador gebruik maken van de gelegenheid om eens lekker dronken te worden. Zelf ben ik geen gebruiker, maar wat mij betreft mag hij helemaal los; zoveel kansen krijgt hij niet. Maar als hij voorstelt een meisje voor de nacht te huren, geef ik geen reactie. Wel doneer ik vijftig dirham, en daarvoor koopt hij bij een muttasjarid, die veel gehaaid er dan hij is, een 'echte' fles whisky van het zeer bekende merk 'Black Schar'. Trots laat hij zijn buit zien.

Volgens mij is het een dure fles limonade, maar dat vertel ik mijn toekomstige zuiplap niet. De fles wordt soldaat gemaakt, en ook ik sla wat glazen achterover. Normaliter zou ik als geheelonthouder na één glas laveloos liggen, maar mijn vermoeden wordt bewaarheid; een zeer slap aftreksel, gekleurd met thee, en gemengd met een onduidelijk vocht. Niettemin bezweert de volgende dag de toekomstige alcoholist dat het spul 'sterk en lekker was'. 'Dat doen we nog een keer Carlos!' Ik denk het niet...

De Spaanse vrijhaven Melilla ligt op luttele afstand van het grensstadje, en er is een levendige smokkel tussen beide steden. De prijzen voor de Marlboro's liggen enkele dirhams lager dan elders, vandaar dat we een slof hebben ingeslagen. Ook flessen shampoo, zeep en andere kleinere artikelen zijn op de soek buit gemaakt. We rusten wat uit op een pier in het haventje, als Abdul met een visser in gesprek geraakt. Binnen de kortst mogelijke keren gaat over het corrupte regime van Hassan II. Meestal spreekt men hierover besmuikt, maar deze heer trekt zich nergens wat van aan. Omstandig verkondigt hij zijn ongenoegen. Na enige tijd wil hij vertrekken omdat hij denkt dat de buitenlander zich verveelt en te goed is voor zo'n eenvoudig man als hij. Voor mij is iedereen echter gelijk, en probeer ik zowel de schoenpoetser als minister met gelijk respect tegemoet te treden. Ik word uitgenodigd op het kleine bootje het maal te delen; vrouw en kind kijken mij met nieuwsgierige ogen aan.

Mijn bedoeling is het niet hen van het karige voedsel te beroven, maar slechts tegemoet te komen aan de gastvrijheid en wat kleine hapjes te nemen. Als jongere blijft Abdul beleefd op de kade wachten. De man steekt een sigaretje van het merk Casa Sport op. Indien je op zoek bent naar longkanker moet je dit merk nuttigen. Even later stap ik weer op de wal, na een uitnodiging tot een zeetochtje te hebben afgeslagen, onder het slaken van de kreet: 'Een andere keer Heer, zo God het wil'. Ik zeg mijn vriend een pakje Marlboro uit de zak te trekken, en werp het de visser toe, terwijl ik lachend in het Frans roep: 'Roken is slecht voor de gezondheid monsieur'. Het wordt vertaald, de man lacht nu ook. Nog lang zwaait hij ons na. Abdul is trots op mijn gedrag: 'Een echte moslim!' Sommige ontmoetingen duren even, maar blijven je leven lang bij.

De bus terug naar ons stadje Al Hoceima staat te ronken. Wegens mijn lange benen hebben Abdul en ik ons strategisch voorin genesteld, waarbij mijn voeten op een verhoogde schakelkast rusten. De chauffeur komt binnen, ziet het, en is klaarblijkelijk in zijn eer aangetast. Abdul voegt hem iets toe, waarvan ik niet veel begrijp. Met veel omhaal verlaat de bestuurder nu echter de bus, niet bereid de reis aan te vangen. Op mijn vraag wat er nu precies gezegd is, antwoordt mijn reisgezel: 'Niks bijzonders Carlos. Slechts dat hij niet een dergelijk drukte moet maken. Dat u zijn bus kan opkopen.'

Ik ben des duivels en besluit de man duidelijk te maken dat het niet mijn woorden zijn, en dat het helemaal niet de bedoeling is deze hardwerkende burger te beledigen. Dit lukt met behulp van een omstander, en onder luid geklap verlaat de bus de gare routier. Met de onverlaat heb ik een hartig woordje gewisseld.

Hoofdstuk 5 – Weer alleen op stap

In plaats van Abdul word ik op het vliegveld opgewacht door Samir en b'ba. Mijn vriend blijkt namelijk betrapt te zijn bij het roken en in bezit hebben van 0,3 gram hasjiesj. Dat is niet veel, maar mijn trotse vriend vergeet dat je de autoriteiten respect moet betuigen, al denk je in je hart heel anders over ze. Met zijn grote mond brengt hij zichzelf keer op keer in moeilijkheden. Nu zucht hij in voorarrest achter tralies, juist op het moment dat ik hem vanuit Nederland opzoek. Eerst over twee weken moet mijnheer voor de rechter verschijnen. Via de directeur van zijn school regel ik een advocaat die ervoor moet zorgen dat met wat steekpenningen hij vrijgelaten wordt of tenminste flinke strafvermindering krijgt. Jimha blijkt een zware operatie achter de rug te hebben. Ze is net twee dagen terug uit het ziekenhuis en toont mij het litteken op haar buik, die van links naar rechts opengesneden lijkt te zijn. Nu heeft ze last van kiespijn en met haar vertrek ik in een petit taxi naar de tandarts. Deze weigert echter enige behandeling, omdat ze van de ingreep nog steeds herstellende is; verdoving is uit den boze. 's Avonds vergaat ze van de pijn en ik trek de meegenomen fles pure 45%-whisky open. Ik zeg dat ze wat van het goedje op haar tand moet deppen. Ze twijfelt, maar ik zeg dat het niet de voor moslims verboden alcohol betreft, maar dat het onder medicijn te rangschikken valt. Haar man valt mij bij, waarschijnlijk vermoeid van de al dagen durende pijnkreten. We gieten niet alleen wat op het ontstokene, maar kieperen ook twee flinke glazen haar maag binnen. Enige tijd later ligt madame half dronken op de *seddari (Marokkaanse bank)* en vrolijk lallend verzoekt ze om meer. De volgende dag wordt dit herhaald. Indien wij niet uitkijken is ze bij mijn vertrek alcoholiste. Ik mag Abdul buiten de officiële tijden om bezoeken. Het staatshotel ken ik, want eerder maakte zijn broer Rachid er ook van de gastvrijheid gebruik, en hem heb ik een keer met jimha bezocht. Het is een donker hol. Varkens zijn in Nederland beter gehuisvest.

Familie moet eten brengen, want anders zal je het moeten doen met een dagelijkse portie dunne derrie wat de naam 'soep' niet verdient. Na enige tijd turen begint men wat gestalten te ontwaren. Abdul ziet er slecht uit, en de meegebrachte Davitamon wordt ontfutseld en aan mij teruggegeven. De bewaker neemt geen risico want wellicht zijn het drugs, ondanks onze bezweringen van het tegendeel. Die avond kom ik dezelfde kerel tegen en indien ik hem honderd dirham geef mag ik de vitaminepillen alsnog overhandigen. Ik ga er niet op in, en doe net alsof ik het niet begrijp. Mijn vriend vraagt pakjes Marlboro mee te nemen. Ik hoor van een ami dat dit in de gevangenis ruilmiddelen zijn, en bij het volgende bezoek overhandig ik een pakje Casa Sport, en zeg dat ik om de tijd te overbruggen naar Fez reis. Ik grabbel wat bagage voor de tocht bijeen en jimha vraagt of ik alles meeneem. Ik vermoed dat ze denkt dat ik niet meer terugkom. Ik stel haar gerust en zeg dat ik slechts één tas inpak; ik wil licht reizen. Op het verzoek Youssef mee te nemen ga ik niet in, en stel dat ik, gezien zijn jonge leeftijd telkens problemen krijg bij het boeken van hotels.

Na de afmattende busrit neem ik iets buiten de eeuwenoude stadsmuur van Bab Boujeloud een simpel hotel. Op eigen gelegenheid zwerf ik door de stad. Moge de nauwe kluwen van nauwe steegjes in de medina voor de gemiddelde toerist een nachtmerrie zijn, voor mij is het een lust voor oog en oor. Regelmatig kruisen groepen toeristen met onophoudelijk babbelende gidsen – op weg naar de een of andere bezienswaardigheid - mijn pad. Haastig maak ik mij uit de voeten, want in het kielzog ervan beweegt zich een zee aan lieden, die terecht denkt dat er te rapen valt. Bij het drinken van harira in de medina heb ik kennis gemaakt met Jamal, zoon van een groothandelaar in vlees. Ik schat hem op een jaar of tweeëntwintig. Hij zegt in eerste instantie niet in de gaten te hebben gehad dat ik geen Marokkaan was, totdat ik mijn handen door mijn haar streek.

Ik vertel hem niet dat ik dit met opzet gedaan heb. Ik voelde mij alleen en hij leek mij een leuke vent.

Jamal houdt zich bij tijd en wijle bij de toeristische trekpleisters bezig met het verkopen van snoep en sigaretten vanuit een in te klappen verplaatsbaar stalletje. Europees gekleed sta ik hem bij, en dit wekt klaarblijkelijk vertrouwen, want hij verklaart sinds mijn aanwezigheid meer te verkopen. Voordeel is dat ik de moderne talen spreek. Ik heb trouwens niet de indruk dat hij deze verdiensten werkelijk nodig heeft, maar dat hij het een probaat middel vindt om in contact met westerlingen te komen. Het lijkt hem ook niet veel uit te maken of deze van het mannelijk of vrouwelijk geslacht zijn. Jamal heeft het in zijn stad volkomen naar zijn zin, en elke neiging om er te vertrekken is hem vreemd: 'Waarom zou ik weggaan, Carlos? Ik heb hier alles!' Een zeer afwijkend geluid, want zowat iedereen die ik tot nog toe ontmoet heb, verzekert mij dat ze zo snel mogelijk naar Europa willen. Als ik hem voor het eerst thuis bezoek, hij woont met zijn familie in de oude medina, blijkt net een bruiloftsfeest voorbij te zijn, zie ik enkele bewoners of gasten in hun nachtgewaad nog slaapdronken op de seddari hangen. Aanwezige vrouwen in nachtjapon met inkijk, groeten mij en maken zich in het geheel niet op zich te verhullen, laat staan te verdwijnen. Op de binnenplaats staat professionele geluidsapparatuur en gezien de hoeveelheid en omvang moet het een groot feest geweest zijn. 'Het heeft een week geduurd', verklaart mijn nieuwe tijdelijke vriend. Na enige dagen met hem opgetrokken te hebben vind ik het tijd worden om te kijken of de wetsovertreder al voor de poort van de gevangenis zit...

De rechtszaal puilt uit van de aanwezigen. Een politiebus komt aangereden en daaruit stappen in een rij de gedetineerden, met kettingen aan handen en voeten aan elkaar gebonden. Ik zie mijn vriend met naar beneden gericht hoofd passeren. Hij durft mij niet aan te kijken. Hij draagt de door mij uit Nederland meegenomen kleren.

Wat er zich precies allemaal afspeelt kan ik niet echt beoordelen; de taalbarrière is te groot. Maar wanneer mijn protégé aan de beurt is, knikt zijn advocaat subtiel, en ga ik pontificaal in het gangpad staan. Uiteraard ben ik wat uiterlijk betreft van alle toeters en bellen voorzien. De rechter buigt zich over het dossier dat hem voorgelegd wordt en begint daarna een donderpreek. Er wordt klaarblijkelijk iets gezegd over de al te bonte haardos van Abdul. Als de magistraat in mijn richting kijkt, knik ik de rechter toe en maak knipbewegingen met mijn hand om aan te duiden dat monsieur gelijk heeft, dat het geen gezicht is, niet getuigt van respect. Dat ik er onverwijld voor zal zorgen dat de schaar in die luizenbos gezet zal worden. Die belofte zou ik nimmer nakomen, want Abdul's uitdagende haarstijl vind ik juist bij hem passen. Het hele theater duurt nog geen tien minuten en de jonge crimineel wordt weer vastgeketend. Bij het verlaten van het rechtsgebouw vertelt de rechtsgeleerde mij dat het gelukt is. Er zullen wat formaliteiten afgehandeld moeten worden, maar morgen zal de hasjiesjroker vrijkomen. Die dag heb ik gebak ingeslagen om de vrijlating te vieren, en wacht de familie in het huis op zijn terugkeer. Hij komt niet. Later maakt de directeur van zijn school zijn opwachting, en vertelt dat Abdul gisterenavond betrapt is bij het oprapen van een klein stukje hasjiesj dat hem door een andere gevangene toegeworpen is. Hij moet nu opnieuw voor de rechter verschijnen. Ik besluit mijn vingers niet meer te branden en geef het op. Ik zal tijdens mijn verblijf Abdul niet meer in vrijheid zien, en zoek hem als straf slechts een dag voor mijn vertrek naar Nederland op. Abdul's ami's die voorheen hemelshoog over mijn vriend opgaven, maken hem nu aan alle kanten zwart; hij deugt niet, bedriegt mij, is zwaar verslaafd, niet te vertrouwen en ga zo maar door. De politiek is duidelijk: Laat hem vallen en wandel met mij. Ik geef er niet aan toe, en binnen de korst mogelijke tijd begrijpt iedereen dat het verspilde moeite is, en word ik met rust gelaten. Mocht iemand mij al benaderen die mij nog niet kent, wordt betrokkene snel duidelijk gemaakt dat ik tot de familie S. behoort.

Een en ander heeft wel tot gevolg dat ik opnieuw alleen door Al Hoceima zwerf, want hoewel de broers mij willen vergezellen heb ik daar weinig trek in. Het klikt niet echt tussen ons.

Op weg naar de hamman (*badhuis*), waar ik met de opnieuw opgedoken kleine en grote Muhammad afgesproken heb, kom ik een jonge buitenlandse tegen. Ze showt haar vrouwelijkheid aan alle kanten; de borsten puilen uit het hesje en de korte broek die zij draagt is of te klein gekocht of te warm gewassen, want haar navelstreek wordt aan iedereen geopenbaard. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat het een vakantie vierende landgenote is. Vanuit mijn ooghoeken zie ik de reacties der omstanders. Sommigen spugen op de grond, daarmee hun afkeer van de vertoonde naaktheid tonend. Anderen, leden van het straatschoffiegilde, vriendjes van Abdul, kijken mij aan en geven bedekte signalen dat ze haar – in hun optiek een hoer - wel willen neuken. Ik knik afwijzend in hun richting en stap op haar af, de blikken der omstanders in mijn rug voelend. In gedachten zie ik de toeriste al op de Nederlandse televisie bij een of ander kletsprogramma verschijnen met een zielig verhaal over hoe ze tijdens haar vakantie in seksueel gemolesteerd is geweest. 'Hallo, mag ik vragen, kom je soms uit Nederland?' Mijn gevoel heeft mij niet bedrogen. Ik stel mij voor en zeg dat ik enige ervaring met Marokko heb en adviseer, gezien de heersende zeden in dit Islamitische land, terug te keren naar het hotel om haar bloetheid te bedekken: 'Sodemieter op, konijnenbek - dit met het oog op mijn vooruitstekende tanden- , stomme zak. Ik doe wat ik wil. Wat willen die schapenneukers?' krijgt ze hysterisch, draait zich om en loopt weg. In een spontane opwelling, klaarblijkelijk stammend uit mijn jeugd, spuug ik op de grond, kijk in de richting van de backpack en knik. Het wordt begrepen. Men zou haar wat bang maken. Als een horde hongerige wolven gaat het stel erachter aan. Ik kan je geruststellen, Madame is geen lijdend voorwerp van een gangbang geworden.

In fantasie heb ik een voorstelling van de hamman gemaakt; blinkende tegelmuren, warme bassins, relaxruimte waar je maar met je vingers hoeft te knippen, en de muntthee wordt je aangereikt. Zeer zwarte bedienden met tulband in ruime witte gewaden die op verzoek masseren, daarbij op je rug gaan staan en zowat alles breken, maar achteraf voel jij je als herboren; in achteraf ruimtes worden zonder schaamte erotische genoegens gedeeld. Mijn ervaring vertelt dat de werkelijkheid wel anders zal zijn. Beide Muhammad's staan mij op te wachten, en vragen waar ik toch zo lang bleef. Ik heb namelijk gebruik gemaakt van de Marokkaanse tijd, wat inhoudt dat een uurtje meer of minder weinig uitmaakt. Het blijkt dat we ons achter de receptie moeten uitkleden, en gehuld in zwembroek betreden we een donkere ruimte. Aan de zijkanten zitten kerels zich met water te besprenkelen, en elkaars rug te boenen. Emmers met koud en warm water moet je vullen, mixen naar de gewenste temperatuur en over je heen kieperen. Het is nog primitiever dan het badhuis uit mijn kinderjaren, en ook heel anders dan de hamman die in mijn woonplaats met veel bombarie geopend werd. Voldeed die enigszins aan mijn voorstelling, de ruimte waarin ik mij nu bevind is dus van een heel wat soberder karakter. Angstig kijk ik rond of er geen kleine beestjes rondwaren. Van enige seksuele spanning is in dit waterpaleis niets te merken. De beide Muhammad's wrijven elkaar flink in met zeep, en ook schrijver dezes wordt onder handen genomen met een ruw soort spons. Mijn huid begint ervan te gloeien, wordt danig rood. De beide Muhammad's kwelen: 'Kijk Carlos, al het vuil komt eruit.' Die nacht kan ik in bed van pijn maar geen goede slaappositie aannemen. Ik denk dat ik mij voortaan beperk tot de douche in het huis.

Op weg naar het Strand van de Dood zie ik bij een monument een jongen naast een mountainbike zitten. Hij groet mij en we geraken in gesprek. Hij blijkt een Marokkaan te zijn, die in Spanje geboren en getogen is, en daar ook woont. Met zijn ouders hier voor het eerst op vakantie.

Al gauw verklapt hij dat hij homo is. 'Dat hoef je mij niet te vertellen', antwoord ik, 'dat heb ik direct gezien'. Hij komt naïef over. Ik maan hem voorzichtig te zijn met aan wie hij zijn geaardheid openbaart. Dat het hier een zwijgcultuur is. En dat ik enkele dagen terug tijdens het wandelen bij het kerkhof een paar fundamentalistische ideeën verkondigende kerels ontmoet heb die lieten merken dat ze gays in elkaar wilden slaan. Ze verwezen daarbij trouwens expliciet naar de beide Muhammad's. Terwijl wij daarover praten, komen deze als bij toverslag onze richting uit. De kleine begint met de Spaanse jongeman een conversatie, en schijnt ondermeer te vertellen dat ik zijn vriendje ben. De jongen brieft dit door, en betrappt kijkt Muhammad mij aan. 'Zo', zeg ik. 'Ben ik jouw vriendje?' 'Wilt u mij neuken?' voeg ik er schertsend aan toe.

Nu Abdul vast zit, ga ik dagelijks alleen naar de seek. Meestal vraag ik jimha wat er nodig is. Met gedane boodschappen loop ik richting de petit taxi's aan de zijkant van Place Florido. Vanuit de verte zie ik Samir, Abdul's oudere broer, op een terras naast een Indische man zitten. In een kring eromheen staan streetkids. Enkele herken ik als de vriendjes van mijn schoenpoetsertje, die zeer vereerd is met mijn klandizie en vriendschap. Het is al vaker tot mij door gedrongen dat deze jongens over het algemeen weinig positieve aandacht krijgen. Ik behandel ze niet als minderwaardig en ben vriendelijk. Dat gedrag zijn ze niet gewend. Ze groeten mij handenschuddend en ik hoor dat de vreemdeling een Nederlandse toerist is. Het dringt eerst nu pas tot mij door dat ik deze kerel al diverse keren in gezelschap van erg jonge kinderen gezien heb. Het aantal lijkt gegroeid te zijn. Dat is voor mij het signaal dat er bij deze seigneur klaarblijkelijk iets te verdienen valt.

Ik krijg het gevoel met een pedofiel te maken te hebben. Samir richt zich tot hem en zegt trots dat ik niet het dialect van de streek spreek maar Arabisch.

De man vraagt of ik ook op vakantie ben, waarop ik antwoord: 'Nee, ik woon hier.' Ik maak duidelijk niks met deze gast te maken willen hebben, en spuug op de grond. 'Tot ziens' zeg ik tegen Samir en zijn kompanen, draai mij om en spring in een petit taxi.

De dag van vertrek komt in zicht. Op Place Florido stapt een mij onbekende jongeman op mij af, en vraagt onomwonden of ik soms kleren voor hem heb. Ik antwoord dat ik helaas voor hem alles bij mijn familie achterlaat. Hij kijkt niet begrijpend in mijn richting, maar ik zie mijn vriendje de schoenpoetser, roep hem, en vraag hem het poetsmiddel dat hij altijd gebruikt voor mij te kopen omdat ik naar Nederland terugkeer. Ik geef hem een biljet van vijftig dirham mee. 'Dat is niet slim, heer. Die ziet u niet meer terug', zeg de knul naast mij. Ik vertrouw echter op mijn gevoel, en daar komt hij al aanrennen, mijn petit ami, overhandigt het poeder, en mijn vijftig dirham. Hij wil zijn vriend een cadeau geven, en mijn schoenen worden gratis gepoetst. De ander is stomverbaasd. Ik heb al vaker mogen ervaren dat straatjongens weten wat eer is.

Hoofdstuk 6 – Het paspoort en de gouverneur

De bioscoop ligt midden in het stadje, vlak achter Place Florido. In de buurt ervan houden zich de lijmsnuivertjes op. Abdul en ik vertoeven 's avonds menig uurtje in het gebouw, want ander amusement is er niet. Het is een dubbelprogramma wat de bezoeker voorgeschoteld krijgt. Meestal een aktie-film uit het stenen tijdperk, en een Hindi-vehikel met veel knipogen naar de l'amour, maar zelfs het vertonen van een kus is taboe. Wel wordt er aardig wat in gezongen en gedanst. Bekijk er één en je hebt ze allemaal gezien. Er wordt danig geknipt, want de voorstelling moet wel binnen het tijdsbestek van twee uur passen. Het is tevens toegestaan te dampen, en de rook trekt naar het balkon waar wij de duurdere plaatsen bezetten. Commentaar leveren bij het gebeuren is ook het tijdverdrijf; aan gekakel geen gebrek. Telkens wanneer de camera op de cinematografische lovebirds inzoomt, begint de zaal te brullen. Volgens het aanplakbiljet wordt vandaag een Egyptische komedie vertoond. Het valt mij op dat de zaal afgeladen is. Het doek gaat open en daar begint de show. Al snel wordt duidelijk dat er geen woord Arabisch gesproken wordt, maar dat een Duitse soft porno film aan ons voorbij trekt. De chronologische volgorde deugt van geen kant; er is geen touw aan vast te knopen, maar daar wordt overheen gestapt. Het gaat om de blote borsten. Je zou er bij in slaap vallen. Ik bemerk dat Abdul het erg warm krijgt en zijn overhemd begint open te knopen. Dat lijkt mij tegen de heersende zeden ingaan, en ik sommeer hem onverwijld deze weer op orde te brengen.

Abdul en ik hebben ons in de haven genesteld en doen ons tegoed aan een maaltje verse vis. De toeristen zijn naar hun vaderlanden teruggekeerd. Daardoor zijn de prijzen gekelderd naar een aanvaardbaar niveau. In onze buurt houden zich kinderen op; verwaarloosd zien ze eruit. Volgens Abdul slapen ze op straat en hebben ze geen ouders of verwanten die voor hen zorgen.

Zodra de bezoekers vertrekken, maar soms ook eerder, grissen ze de overgebleven restjes eten en drank van de tafels. Een paar militairen aan de overkant eten hun dikke buiken nog voller, en jagen de hongerigen weg; sommigen maken slaande bewegingen. Met één klap bevind ik mij in mijn kindertijd waarbij mijn broers en ik als armoedzaaiers ook verdreven werden. Ik kan het niet aanzien, verhef mij van mijn tafel, loop op ze af en na een begroeting vraag ik 'of ze moslims zijn. 'Dit wordt bevestigd, maar ik zeg dat hun gedrag iets heel anders zegt. Want waarom tonen ze niet hun hart bij de minder bedeeden? Zonder hun commentaar af te wachten draai ik mij om, wuif met mijn hand naar de met grote ogen kijkende kleintjes. Ik nodig ze uit van onze tafel te komen eten, en bestel nog wat extra vis en cola. De legerbeamten voelen zich door de buitenlander in hun hemd gezet, en weten niet hoe gauw ze weg moeten komen.

Ofschoon iedereen officieel recht heeft op een paspoort blijkt dit in de praktijk een stuk moeilijker. Eindeloos heen en weer gestuurd worden van het ene naar het andere loket, weer een stempeltje halen en betalen, en dan weer. Abdul is nu al zeven maanden bezig en heeft het begeerde document nog steeds niet in zijn bezit. Nu ik er weer ben heeft hij zijn hoop op mij gevestigd. Ik ben al een keer met hem meegegaan naar het gouverneursgebouw, waar de beslissing valt of iemand al dan niet reisbescheiden verschaft wordt. Medewerkers hebben ons verzekerd dat de volgende dag alles in orde zal zijn. Abdul is opgetogen. Deze kaaskop heeft echter zo zijn twijfels. Die blijken snel bewaarheid te worden als de volgende ochtend opnieuw hetzelfde voorgeschoteld wordt. Ik heb het wel gehad met die beamtten en begrijp dat er geld over de toonbank geschoven dient te worden, wil Abdul zich ooit eigenaar van een paspoort kunnen noemen. Mij komt ten ore dat 's middags de gouverneur van Nador, waaronder Al Hoceima valt, een spreekuur houdt. Ik dien een schriftelijke aanvraag voor een onderhoud in en deze wordt geaccepteerd.

Gehuld in colbert, wit overhemd en stropdas, als zijnde de minister-president van Nederland, vertrek ik 's middags naar het gouverneursgebouw. Om strategische reden heb ik besloten Abdul thuis te laten. De zitting vindt plaats op de eerste verdieping. Bewapende militairen houden de menigte van een man of veertig in het gareel, terwijl een aantal zaalwachten de meute heen en weer door de gang dirigeert. Het doel ontgaat mij. Een beambte heeft voor mij een tafeltje en stoel uit een kamer gepakt en een ander opdracht gegeven een flesje Sidi Harazem te halen. Zo zit ik ongevraagd naast de ingang waardoor ik allen goed kan bekijken en bekeken kan worden. Af en toe wordt er iets geroepen en mogen één of meerdere bezoekers naar binnen. De grote dikke houten deuren kunnen niet verhinderen dat er luid geschreeuw te horen valt. Wordt er soms geslagen? In ieder geval, vriendelijk klinkt het allemaal niet en aan de gezichten der vertrekkenden te zien lijken deze niet erg veel succes te boeken met hun audiëntie. Ik lurk nog maar eens aan het flesje bronwater. Er val nog een groep van een man of tien te ontwaren, dus ik neem aan dat het nog wel enige tijd gaat duren. Dat blijkt niet het geval te zijn. De deur gaat open en een zaalwachter begint namen te roepen waarna stuk voor stuk het gezelschap nederig door de openstaande deuren sjokt. Daarna komt het heerschap op mij af en vraagt of ik hem wil volgen. De groep die zojuist naar binnen gegaan is staat als een kudde makke schapen bijeengepakt voor een verhoging waarop een groot houten bureau staat en in het midden zit een magere grijze kalende man, geflankeerd door een aantal vol versierselen behangen militairen. Aan beide zijbeuken staan soldaten. Ik knik maar eens minzaam naar de verzameling voorin en ga op een door de zaalwachter aangewezen bank zitten. Vervolgens begint het gebulder. Langzaam begin ik te begrijpen dat de stakkers die verschrikt van angst bibberen, mislukte gelukszoekers zijn; opgepakt tijdens een illegaal verblijf in een of ander land en naar hun vaderland geretourneerd. Het lijkt mij niet dat zij vrijwillig op audiëntie zijn, doch gesommeerd zijn te verschijnen.

Het tafereel duurt nog geen vijf minuten en als geslagen honden verlaat het armoedige stelletje de zaal. Ik heb medelijden met ze. Daar zit ik dan. Een zaalwachter overhandigt de gouverneur een dossiermap, waarna deze mij over zijn uilenbril heen kijkt en mij wenkt naar voren te komen en aan zijn bureau plaats te nemen. Ik krijg koffie geserveerd. Omstandig bedank ik de gouverneur dat hij mij zo welwillend heeft willen ontvangen. In plaats van over het paspoort te praten, hebben wij een redelijk aangenaam gesprek over van alles en nog wat. Op een gegeven ogenblik wordt mij toegevoegd dat 'uw eigen regering onze onderdanen terugstuurt. U hebt er zojuist een aantal van gezien.' Ik proef gekrenkte trots in zijn woorden en antwoord dat er een bericht in de krant is verschenen, waarin een woordvoerder van de Nederlandse regering gesteld heeft dat men geen behoefte meer heeft aan ongeschoolde werkkrachten. Dat Marokko echter mijn hart gestolen heeft en ik pijn voel als ik zoiets verneem. Maar dat Nederland naar verluid wel in Rabat een school geopend heeft waar arme studenten een opleiding kunnen volgen, zodat hun kansen op werk verhoogd worden.' Alsof ik een goede grap vertel, barst de gouverneur in lachen uit. 'Nu, we zullen eens kijken wat we kunnen doen voor die protegé van u.' Mijn ragebol, met snor inmiddels, heeft het begeerde document binnen een paar dagen in zijn bezit en roept: 'Carlos, je bent een tovenaars. Ik heb er zelfs geen cent voor hoeven te betalen!'

'Club Internet' staat op het appartement bij Place Florido te lezen. De moderne technologie heeft het stadje bereikt. Ik stap er binnen en informeer naar het hoe en wat. Zelf al jaren de beschikking over een computer hebbend en de mogelijkheden ervan inziend, besluit ik dat het voor Abdul goed is zich hierin te scholen. Ik maak de afspraak dat ik voor de cursus vanuit Nederland honderd gulden zal overmaken. Dit kom ik na, maar het geld wordt geretourneerd onder de mededeling dat de heer Abdul S. in de gevangenis zit.

DEEL 2

WEGEN MET EEN HART

Hoofdstuk 7 - Clochard Abdul

Het is nu jaren geleden dat ik Abdul bezocht heb; mijn buik vol van de mededeling dat hij opgepakt is wegens het roken en in bezit hebben van hasjiesj. Niettemin is hij nooit uit mijn gedachten verdwenen. Het is mijn 'zoon' Jamal, die mij prest te kijken hoe het met de onverlaat ervoor staat; voor twee weken vertrek ik op een winderige dag met een voordelig vliegticket. Kwam ik bij mijn eerste bezoek terecht in de politiestaat van Hassan II, waar de straten geplaveid waren met militairen en de geheime politie eenieder in de gaten hield, de sfeer is nu heel wat vrijer. Er is dan ook een nieuwe machthebber, Muhammad VI, die een ander beleid voert dan zijn vader. De familie blijkt nog altijd in het huis in Al Hoceima te vertoeven; van de jongens wonen Rachid en Samir nog thuis. De jongste van het stel, Youssef, is naar Spanje vertrokken en Abdul blijkt verhuisd te zijn naar Fnideq, een plaatsje op luttele afstand van de Spaanse enclave Ceuta. Jamila is getrouwd, maar het bruiloftsfeest is nog niet gehouden, en zij verblijft daarom ook in het ouderlijke nest bij vader en moeder. Ze zijn in de greep van de mobiele telefoon; om de haverklap moet er gecontroleerd worden of er niemand gebeld heeft, dan wel dient het apparaat opgeladen te worden, terwijl de klaagzang over de kosten van het leven voortduurt; net Nederland. In materieel opzicht heeft het gezin zich flink verbeterd. Ik herinner van mijn eerste bezoeken de oude op instorten staande koelkast, een televisie was er niet, en bedden waren zelf in elkaar getimmerde elementen. Maar ziet, het volledige pakket aan moderniteit tref ik nu aan. Ik besluit enkele dagen in Al Hoceima te blijven.

Schoenpoetsers en sigarettenleurders zijn grotendeels uit het straatleven verdwenen. De bussen op Place Florido ook en daarmee tevens de levendigheid. De gezellige quawa waar je een centraal uitzicht op het plein had, is veranderd in een modern café. Hotel Quimodo blijkt afgebroken, en het plein ervoor heeft een restyling ondergaan.

De weg naar Het Strand van de Dood is geasfalteerd, en langs de zee loopt nu een boulevard, afgewerkt met bankjes, lantaarns, en prullenbakken. Er lopen joggende lieden, waar eerst de verstokte hasjiesjokers hun genotskruid nuttigden, en jongeren hun waren sleten. De alom aanwezige beeltenissen van de dictator Hassan II zijn verdwenen, en hebben geen plaats hebben gemaakt voor die van de nieuwe koning. Deze heeft grootste plannen voor Al Hoceima; er zijn en worden flink wat hotels gebouwd. Wandelend langs de mij bekende plaatsen, lijkt het alsof het een ander stadje is geworden; het vertoont een burgerlijk sfeertje. Ik besef terdege dat dit sentimenten zijn van iemand die niets terug vindt van wat er in het verleden was. Niettemin, ik heb het bekeken en kondig bij de familie aan dat ik morgen op weg ga naar Abdul. Jimha vraagt of ze met mij naar haar broer in Fnideq kan afreizen, waarop ik positief antwoord. Als ik later op de dag informeer hoe de stand van zaken is, krijg ik tot antwoord 'dat de familie naar Al Hoceima gekomen is, en nu op het platteland vertoeft'. Inmiddels wat gepokkeld en gemazeld in de Marokkaanse communicatie vertaal ik het in: 'Mijn man heeft gezegd. Je blijft thuis.' De bus naar Tetuan kost tachtig dirham, maar na een blik op mij geslagen te hebben overhandigt de kaartverkoper een biljet waar honderd op staat. Dat is welgeteld twee euro extra, en daarvan zou ik niet failliet gaan.

Maar reputaties verspreiden zich in Marokko snel, en ik heb geen zin om als 'gemakkelijk te plukken kip' rond te reizen. De truc van de vertegenwoordiger is dat betrokkene met behulp van carbonpapier een kopie van het vervoersbewijs voor zijn werkgever dient te maken, doch hij schuift er een kartonnetje tussen, waardoor het niet doorgedrukt wordt. Later wordt de originele prijs wel genoteerd en het verschil in eigen zak gestoken. De man heeft echter geen rekening gehouden met het feit dat de genen van een straatschoffie in mij gieren. Ik ben nogal gevoelig voor de taal van de straat, maar geen sociale dienst en geef a Sidi in half Arabisch, half Frans het excuus dat hij waarschijnlijk een vergissing gemaakt heeft en dat ik niet naar Tanger moet.

Hij begrijpt de wenk en met veel omhaal pleit het sujet zichzelf vrij van enige smet betreffende de integriteit. Een nieuw biljet wordt uitgeschreven. Met een glimlach en een 'Goedenreis heer' drukt hij het in mijn handen.

Na een lange busreis arriveer ik in Tetuan's vernieuwde busstation, en duik in een grand taxi. De chauffeur vraagt of hij 'de autoroute moet nemen.' Geen weet hebbend van een nieuw aangelegde weg, en ongedurig mijn oude vriend te ontmoeten, antwoord ik bevestigend.

De ontmoeting met Abdul is allerhartelijkst. Niettemin schrik ik van zijn verslonsd uiterlijk; rottende tanden, ongeschoren en fletse ogen. Hij blijkt tegenwoordig het bier 'Flag Special' te drinken, maar is volgens eigen zeggen 'geen alcoholist'. Daar denk ik heel anders over, want iemand die midden in de nacht nog enkele bierblikjes gaat halen, is in mijn optiek verslaafd. Ik logeer in zijn gehuurd kamertje dat midden in de kasba ligt; een wirwar van steegjes.

Het komt mij niet geheel onbekend voor, want jaren geleden bivakkeerde ik er in het huis van zijn oom. Het milieubewustzijn is nog niet doorgedrongen. Wat men niet meer nodig heeft wordt op straat gekieperd en zo heeft men een ideale thuishaven voor katten, muizen en ratten geschapen. In Abdul's paleis wemelt het van de kleine insecten en het schoonmaken lijkt jaren geleden geschied te zijn. Op mijn verzoek is een mevrouw aan de slag gegaan. Zij geeft later op subtiele wijze aan ook wel wat andere diensten te willen verlenen. Mijn vriend blijkt aan de grens zijn kostje te verdienen met het invullen van de carte d'embarcation, een papiertje dat elke reiziger bij het binnenkomen van het koninkrijk Marokko moet invullen. Voor dirhams of euro's voorziet hij het documentje van de benodigde personalia, maar hij is niet de enige. Tegenwoordig moet hij concurreren met de kansarmen die vanuit Centraal Afrika naar Europa denken te kunnen reizen en bij de grens op strenge immigratiewetten stuiten. Het tafereel om de centen heb ik mogen aanschouwen. Je moet van het goede hout gesneden zijn wil jij je daar handhaven.

Daarmede heeft Abdul geen moeite. Hij raast door de bonte menigte op de binnenstromende auto's af. Het gaat niet zover dat hij de bestuurder en passagiers eruit sleurt en hen dwingt deze deal te aanvaarden als zijnde Het Kanaal om Marokko binnen gelooft te worden. Castijego, zoals de Spaanse naam luidt, dankt haar bestaansrecht bij de gratie van de vrijhaven Ceuta. Elke dag zie je hordes bepakt en bezakt met smokkelwaar over de grens terugkeren. De douane houdt een vet oogje in het zeil en eist om de haverklap genoegdoening, te weten dirhams. In verband met recente aanslagen wekt momenteel elke vreemdeling, zich buiten de toeristische centra begevend, belangstelling van de politie op. Daaraan heeft men in de oude medina geen behoefte, vandaar dat ik op Abdul's verzoek een low-profile aanneem, met andere woorden, ik hijs mij in een jeleba (*lang gewaad met capuchon*). Deze heeft mijn vriend voor mij aangeschaft. Ofschoon ik mij voeg, maakt mijn associatie van dit kledingstuk met de Islam, dat ik me een oplichter voel. Want sinds ik mij erin gewrongen heb, gaat men in veel contacten er van uit dat ik een Marokkaan ben, met de daarbij behorende aanname van het moslim zijn. Ik dien aan toe te voegen dat van nature mijn huid nogal donker is, en ik in Nederland gewend geraakt ben aan het gegeven dat men mij vraagt of ik wel volledig van Hollandse afkomst ben. Bovendien denk je wellicht, dat het altijd in Marokko lekker warm is, doch het noorden kan knap koud zijn, vooral 's avonds. Het is nu november, en mijn 'jurk' zit lekker warm. Extra voordeel is dat je de kap over je hoofd kunt trekken. Koukleum zijnde vergoedt dit enigszins mijn ongemakkelijk gevoel bij het dragen van het traditionele kledingstuk. Veel is er niet te beleven in Fnideq. We sjokken er wat rond, en vertoeven in quawa's, waar om de haverklap jongens hun sigaretten en andere waar proberen te slijten. Wie zijn schoenen wil laten poetsen heeft ook de keuze uit een rits aanbieders. Eentje is een kennis van Abdul, een jongen van een jaar of veertien, die met zijn vader, moeder, en nog zes anderen in een klein bedompt kamertje blijkt te wonen.

Er hangt een naargeestige armoedige sfeer. Het staat in schril contrast met de vakantieweek die Abdul en ik vieren. Elke dag reizen we per grand taxi naar M'diq, om daar in de haven vis te eten, wat op het strand en boulevard rond te hangen, en in een quawa thee te lebben. Maar het lijkt alsof de ervaring van alle reizen opeens samengebundeld wordt; in één klap het romantische beeld van een exotisch Marokko aan gruzelementen slaat. Echt genieten kan ik niet meer in deze omgeving. Waar was ik vroeger met mijn hoofd, vraag ik mij af.'s Avonds zitten we in Abdul's kamertje en luisteren muziek op de door mij meegebrachte MP3-speler en drinkt hij zijn bier. Telkens gaat de telefoon; gestoord raak ik van dat gerinkel, en vraag wie er telkens aan het apparaat hangen. Het blijken broers en zus te zijn, die hem vragen een telefoonkaart te kopen, en het nummer ervan aan hen door te bellen. Verbijsterd vraag ik mijn vriend of hij van het lotje getikt is. Hij kan nauwelijks rondkomen, en dan voor zijn volwassen broers en zusters wauwelkaarten kopen... Ik voeg hem toe dat hij zijn mobiel beter kan uitschakelen, wat hij doet, maar ik merk dat hij boos is. Dat duurt één dag en dan lijkt hij tot bezinning te komen. Ik schijn iets los gemaakt te hebben, want hij praat nu over het feit dat zijn ouders om de haverklap voor geld aankloppen. Zijn naar Spanje geëmigreerde broer wordt ook gemaand zijn geld over te boeken. Deze bevindt zich echter momenteel daar in de gevangenis, dus die lijn is dood. Ik zeg dat ze Youssef binnenkort in Marokko terug kunnen verwachten, want dat Spanje de politiek heeft geïnterneerden naar hun land terug te zenden. Dat blijkt enkele maanden later ook het geval te zijn. Abdul moet volledig opdraaien voor de kosten van het schaap, dat binnen het kader van het schapenfeest over enige tijd gekocht dient te worden.

Ervaringen waarin hij niets te eten kreeg, en de straat opgeschopt werd om met trucs geld bij anderen uit de zak te kloppen, en dat hij soms daarom ook niet naar school kon, komen bovendien.

Tevens vertelt hij dat hij in het ziekenhuis gelegen heeft, en dat niemand van zijn familie hem is komen opzoeken of eten brengen; dat een vrouw uit zijn wijk die taak op zich genomen heeft. Ik heb ervaring met zijn achterban en zeg dat ik gezien heb, dat ze flink wat meer dan hij hebben; meubilair, koelkast, televisie, schotelantenne, dvd-speler. Kortom, zaken waarover hij niet beschikt. Ik voeg eraan toe dat Samir bijvoorbeeld een ongevallenuitkering heeft, geen cent daarvan aan zijn ouders afdraagt, wel elke nacht dronken thuiskomt, en 'dan ga jij nog zijn telefoonkaart kopen, idioot?' Ik vraag hem waarom hij steeds naar de pijpen van derden danst. Dat hij toch niet verantwoordelijk voor broers en zusters is, maar dat dit toch echt de ouders zijn. Dat deze, zolang als ik die ken, alleen maar hebben liggen klagen, maar nooit actie hebben ondernomen; ze hebben hun kinderen geen opvoeding gegeven. Vandaar dat ze nu opgescheept zitten met profiterende veertigjarigen, te beroerd om zelfs maar werk te zoeken, en bij voorbaat kwelend dat het er niet is. Ik leg hem het principe uit dat daders zelf slachtoffer geweest zijn, en dat je dit patroon alleen doorbreekt en vrij wordt indien je het doorziet. En dat Said het wel over familie heeft maar dat ze hem onteren en dat hij zich laat gebruiken. Hij heeft zojuist zelf uiteengezet hoe de kaarten erbij liggen. Dat ik mij herinner hoe hij in feite door zijn ouders aan mij gepresenteerd en 'verkocht' werd. Dat ik vele jaren later bedacht dat geen normale ouder zijn zoon zomaar aan een buitenlander 's avonds om een uur of tien zou laten meegaan.

Dat hij ingezet werd, omdat ze dachten, dat ik alleen seksueel in hem geïnteresseerd was. Instinctief zagen ze financieel voordeel. Ik leg uit dat onze verbondenheid gelegen is in het feit dat ik vanuit mijn achtergrond zijn armoedige situatie kon begrijpen. Dat hij een kansgrijper was, maar dat ik dit niet erg vond. Ik zocht warmte en hij ook. Dat we teleurgestelde mensen waren, en eigenlijk niemand vertrouwden, en als zielsverwanten - Abdul is Carlos en Carlos is Abdul - elkaar dekten: Twee straatjongens, samen tegen de rest van de wereld.

Onze gemeenschappelijke avonturen overwonnen de angst opnieuw gekwetst te worden. Dat mij dit langzaam sinds het moment van onze eerste ontmoeting duidelijk is geworden. Ik stel de vraag waarom iemand hasjiesj rookt of alcohol drinkt. Is het niet om een gat in jezelf te dempen? Ik vraag hem wanneer hij eens aan zichzelf begint te denken. Ook zet ik uiteen hoe het proces van ontstane betrekkingen veranderd kan worden; dat hij erop moet rekenen dat dit niet in dank afgenomen zal worden; de bal direct naar hem teruggekaatst wordt met frasen als 'dat hij geen goed familielid is', of 'dat hij vroeger al zo'n naar joch was', of hem het label 'gek' op te plakken. Het komt allemaal op hetzelfde neer; vermijden na te denken over de eigen rol. Vlak voor mijn vertrek slaat Abdul mij met een keiharde waarheid in het gezicht. De 'waaromvraag' wordt mij nu gesteld over mijn gedrag met betrekking tot mijn 'zoon' Jamal. Deze inmiddels getrouwde dertigjarige met twee kinderen die ik rond zijn twaalfde 'geadopteerd' heb, schuift nog altijd verantwoordelijkheden mijn kant uit, en ik mep ze niet terug. In een quawa koop ik van een meisje vijf dunne Korans en zeg Abdul dat hij deze bij het eerstvolgende bezoek aan zijn familie kan uitdelen, en dat ik eentje aan Jamal geef. Hij lacht, verzekert mij alles goed begrepen te hebben, en dat ik 'hem heb wakker geschud'. Ik zeg: 'Jij mij ook.' Met gemengde gevoelens over hem en Marokko keer ik naar Nederland terug.

Hoofdstuk 8 – Abdul's huwelijk

Het Internet verbindt Abdul en mij tegenwoordig regelmatig, en nu ik mijn vriend kan treffen, en omgekeerd uiteraard, krijgen we meer zicht op elkaars levens. Het lijkt zo langzamerhand alsof we bij elkaar om de hoek wonen. De ramadan komt eraan. Abdul heeft mij een paar maanden terug gezegd dat hij in Al Hoceima een leuke vrouw heeft leren kennen. Nu wordt gewaarschuwd dat hij van plan is na het Suikerfeest met haar in het huwelijk te treden. Ik zeg dat ik natuurlijk bij mijn beste vriend op de bruiloft komt. Het vliegticket is spotgoedkoop. Waarschijnlijk omdat de vlucht op de elfde september valt, en met de herinnering aan de aanslag in New York, vinden velen dit een gevaarlijke datum. Daar trek ik mij niets van aan, en op de eerste dag na de beëindiging van de vastentijd arriveer ik 's avonds laat in Al Hoceima. Van enige festiviteiten is niets te merken. Schrobbend en boenend tref ik de volgende dag bij het opstaan Jamila in het huis. Ze is met haar man, een meubelmaker, bij haar schoonvader in getrokken, maar lijkt nu een dubbele huishouding te voeren, want jimha voert niet veel uit; het is Jamila voor, en Jamila na. Met b'ba vertrek ik naar de soek en schaf twee kippen aan. Het eten staat 's middags te borrelen, als er opwindung ontstaat; de broer van de heer des huizes uit Nador staat met tweede vrouw en kind voor de deur. Abdul legt mij uit dat het laatste bezoek van jaren terug dateert. 'Ze komen voor de centen', zegt hij. Er schijnt een handtekening voor de verdeling van een familie-erfenis nodig te zijn. Met veel bombarie worden de gasten de nette kamer binnengeloodst. Jamila wordt erop uitgestuurd om flessen cola en andere limonade in te slaan. De nors kijkende binnen gekomen madame voelt zich te goed om notie van mij te nemen, pikt mijn onderkomen in. Wanneer ik er iets moet pakken, kijkt ze mij aan alsof ik een stuk vuil ben. Waarom krijg ik bij haar het beeld van een slang? Ik lap de beleefdheid dit keer aan mijn laars, en zeg in het Nederlands dat dit mijn kamer is, en dat ze mag oprotten.

Uiteraard verstaat ze geen letter van wat ik zeg, maar de toon ervan is duidelijk. De gemeenschappelijke maaltijd, waar ik ook Jamila's echtgenoot en schoonvader voor het eerst ontmoet, verloopt niet rustig. Er hangt iets in de lucht, maar wat? Feestelijk voelt het allemaal niet aan. Slechts twee uur duurt het bezoek, en daar rijdt de auto, richting familie op het platteland. 's Avonds laat ontstaat er onenigheid. Het blijkt dat de hele familie op Abdul in het hakken is, en niet wilt dat hij gaat trouwen. Ik vraag mij af waar zij zich mee bemoeien. Per slot van rekening is hij eenenveertig en geen kleine jongen meer. Aan de aanwezige mij onbekende vrouw vraag ik wie zij is. Het blijkt de aanstaande echtgenote Nabila te zijn, die bij haar enkele deuren verderop wonende zus logeert. Ik ben verheugd. Ze lijkt mij sympathiek, bij Abdul passend. Ofschoon ze zesendertig blijkt te zijn, oogt ze met haar tener figuur als een jong meisje. Ze heeft de situatie in het huis in de gaten, en is verdrietig over dit gebrek aan respect ten aanzien van haar en toekomstig echtgenoot. Ik merk op dat de door mij meegenomen blikjes marmelade, sardientjes en op de zoek gekocht fruit in de tassen van Jamila verdwijnt. Betrapt kijkt ze mij aan. Ik had al de indruk dat de zaken van haar wederhelft niet zo florissant verlopen als mij voorgespiegeld wordt. Wanneer ik later op de avond een banaan wil pakken blijkt dat er aan eten niets meer in de koelkast te vinden is. Mijn vriend maakt zich daarover boos. Hij heeft de situatie geanalyseerd, en vindt dat mij niet voldoende waardering betoond wordt. Liepen ze de benen onder het lijf voor de familie uit Nador vandaan, ik moet tijden op gevraagde thee wachten. Maar dat ze alles opgegeten of weggegeven hebben, terwijl ik het betaald heb, beschaamt hem diep. Het verhaal komt dat al jaren het patroon hetzelfde is: Ik arriveer en alles wordt in de koelkast gestopt. Vertrek ik, dan wordt deze direct weer ontmantelt. Verder kom ik te weten, dat de meegenomen paracetamol, toiletartikelen, en wat al niet meer in zijn moeders kamer verdwijnt om er nooit meer uit te komen. Dat ze om de haverklap geld vraagt om naar haar broer in Fnideq te reizen.

Tja, dat het huwelijk slijtage vertoont heb ik door de jaren heen zelf ook bemerkt; het vele gevraag om aspirine is ook een indicatie van onverteerd ongenoegen. Vooral jimha is tegen de echtverbintenis, omdat ze weet dat hij dan voortaan met een beroep op zijn verantwoordelijkheid als getrouwd man niet meer zal voldoen aan het eeuwige gezeur om geld. Zijn vader, een vriendelijke man, maar geen ballen, laat zijn eega begaan. Gelukkig is sinds mijn psychische ingreep twee jaar terug Abdul zijn leven met andere ogen gaan zien, en houdt hij in ieder geval zijn poot stijf. Dat wordt hem niet in dank afgenomen, maar daarvoor heb ik hem destijds al gewaarschuwd. De oudste zoon, Samir, onttrekt zich aan het familiegebeuren en is voortdurend met zijn mobieltje bezig; hinderlijke ringtones worden de ruimte ingeslingerd, er wordt wat gewauweld en mijnheer verdwijnt om even later met een opwaardeerkaart terug te komen. Inmiddels heb ik begrepen dat hij nog steeds thuis woont, niet werkt, en geen cent aan de huishouding bijdraagt. Maar ik betaal grotendeels momenteel het eten, en daarvan bunkert hij flink. Afgelopen nacht klauter ik mijn bed uit om naar de wc te gaan, en tref ik hem, stinkend naar de alcohol, in de gang aan. De profiteur hangt mij al jaren flink de keel uit. Ik herinner mij dat ik al in een grijs verleden b'ba vroeg waarom hij zijn luie zoons niet het huis uit bonjourt. Opnieuw speelt mijnheer met het apparaat, terwijl de rest van het gezelschap aan het praten is. In half Nederlands, half Arabisch zeg ik dat hij moet ophouden met dat onbeschofte gedrag, en dat hij voortaan zijn telefoonkaarten kan opvreten. De boodschap is duidelijk, ook voor de rest van de familie. Subiet bergt hij het ding op. Natuurlijk weet ik dat een gewone gast zich zo niet te gedragen heeft, maar uiteindelijk beschouw ik mij niet als zodanig, en door de jaren heen ben ik zo ook niet behandeld. Jamila en haar man blijken voor het eten ook verhuisd te zijn, want ze ontbreken tijdens geen maaltijd. Maar ik ben het ameublement niet, en wordt niet graag voor zoete koek versleten. De tactiek van de verschroeide aarde wordt toegepast, door met Abdul de maag buiten de deur te vullen.

Inkopen op de zoek is afgelopen, en de meubelmakers beperken hun visite. De volgende dagen laaien de emoties over het voorgenomen huwelijk telkens op. Er wordt over de kosten van het feest gesproken. Ik wijs naar de in de huiskamer afbeelding van de Koran, en zeg dat het toch niet om de verpakking gaat, maar om de inhoud, en dat Abdul op mijn volledige steun kan rekenen. Vanaf dat moment zijn de verhoudingen verziekt. Abdul vertelt mij dat hij voor 'duivel' is uitgemaakt. Maar dat ze mij als 'ongelovige' betiteld hebben, doet voor hem de deur dicht. Ik zeg dat, gezien mijn uiterlijke verschijning en seksuele geaardheid, ik scheldwoorden gewend ben, en dat mijn eigenwaarde niet afhangt van wat anderen zeggen en denken. Ik benadruk dat hij zijn energie beter kan steken in mensen die om hem geven. De volgende dag vraagt Abdul mij met hem naar de gemeente te gaan. Ik zeg dat ik in het verleden naar allerlei instanties gehold ben, en dat ik aangeduid heb dat dit tijdperk voorbij is. Het betreft nu echter iets belangrijks. Helemaal snappen doe ik het niet, maar vooruit ...deze ene keer dan. Nabila staat, geflankeerd door familieleden voor de deur. Er worden binnen papieren getekend. Voordat ik weet wat er nu precies gebeurt, staan we weer buiten. Er wordt afscheid genomen. Ik wandel naar een rots waar Abdul en ik vaak het uitzicht op de haven bewonderde. Het blijkt te zijn geëgaliseerd; de Johan Cruijff Foundation heeft er een voetbalveldje laten aanleggen. De kids zijn ermee in hun sas. Ik vertrek naar de haven om wat vis naar binnen te slaan. Daar gaat de telefoon, en wordt gevraagd waar ik vertoef. De verblijfplaats wordt gemeld en binnen korte tijd komen Abdul en Nabila in een petit taxi eraan zoeven. Ik nodig ze aan tafel uit, en blijkt dat de door mij bijgewoonde ceremonie de huwelijksvoltrekking geweest te zijn. De huwelijksakte wordt mij getoond. Officieel zijn ze nu man en vrouw. Ik ben stomverbaasd. Waar was Abdul's familie? Na de maaltijd gaan we richting het huis, waar ik vader en moeder met hun getrouwde zoon feliciteer. Ze kijken mij boos aan, en maken geen enkele aanstalten mijn voorbeeld te volgen en het echtpaar de hand te reiken.

Nabila vertrekt al snel naar haar zus. Het feest blijkt pas over tien dagen gehouden te worden, en gezien de ontstane situatie zeg ik Abdul dat het een goed moment is om mijn afspraak met de kennis uit Nederland in Oued Lau na te komen. Abdul vertrekt naar Fnideq want hij wil niet langer dan noodzakelijk in het ouderlijke huis vertoeven. Dat kan ik mij helemaal voorstellen. Als ik de deur van het huis achter mij sluit en buk om de veters beter vast te knopen hoor ik zijn moeder schimpend roepen: 'Hij gaat naar Oued Lau!' alsof een gedetineerde ontsnapt.

Hoofdstuk 9 – Oued Lau

Zie hem daar nu eens zitten in zijn schone witte bad'ieha (*lang wit gewaad zonder capuchon*), mijn kennis die ik in Nederland ruim vijftientig jaar geleden voor het eerst ontmoette. Tot aan zijn pensionering enkele jaren terug als arbeider in ploegendienst bij een fabriek in voedingsstoffen werkzaam. Vandaag de dag jaarlijks grotendeels bij vrouw en twee kinderen verblijvend in zijn groot onderkomen, direct aan zee liggend; drie etages, maar alleen de benedenverdieping is klaar. De afbouw volgt 'indien het geld er is.' Die weg lijkt mij letterlijk en figuurlijk te hoog gegrepen. Lopen kan hij nauwelijks en de treden vertonen een constructiefout; de afstand ertussen is veel te hoog. Zijn besteedbaar inkomen zal met de tijd alleen maar dalen. Allerlei kwalen teisteren hem, maar de Hollandse ziektekostenverzekering dekt nog alle uitgaven. Voorgoed naar Marokko verkassen wil hij niet. Hij zegt gewend te zijn aan het kikkerland, en moet daar af en toe 'ademhalen'. De bekende ziekte; in Nederland dromen van Marokko en omgekeerd. Het geluk is per slot van rekening daar waar je niet bent. Mijn bromtol ken ik van bivakkerend in een appartement bestaande uit drie kamertjes, waarvan er eentje in beslag worden genomen door een onderhuurder, en de ander met van de straat geplukte troep, waarvan het de bedoeling is dit te zijner tijd te verschepen. De tuin ligt er ook mee vol, en de burens hebben al bij de woningbouwvereniging geklaagd. Dode muizen liggen binnen te rotten, en de laatste jaren tref ik hem enigszins stinkend in een vervuilde jeleba aan. Televisie noch radio bezit mijnheer, want dat 'kost alleen maar geld'. Vrouw en twee kinderen zag en ziet hij slechts tijdens zijn vakantie. Hoe goed kennen je kinderen jou dan en jij je kroost? Ali heeft weinig begrip voor zijn plaatsgenoten. Hij noemt ze achterbaks, alleen op geld uit, en houdt de deur goed op slot. In Nederland durft hij de gasten die zijn huis bezoeken, om koffie kraaien, en hem aan alle kanten uitbuiten, niet de deur te wijzen. Ongedurig is mijnheer.

Moppert over van alles en nog wat, en vooral het Marokkaanse systeem gaat hem aan het hart: 'Dat gaat in Holland heel wat sneller.' De verschillen hoeft hij mij niet uit te leggen, daar ben ik door de jaren heen zelf achter gekomen. De overheid blijkt langs geweest te zijn, en hem en zijn burens verteld te hebben dat hun bouwwerken illegaal zijn, en dat de achterste delen van hun huizen dienen te verdwijnen; de grond is nodig voor de aanleg van een boulevard. Want ook Oued Lau wordt omgetoverd tot een toeristenparadijs. Zijn negentienjarige dochter moet de afstandsbediening van de televisie overhandigen. Het kanaal wordt op Maroc gezet, en voor de zoveelste keer binnen een paar dagen zien wij hetzelfde onderwerp: schoolkinderen wordt een rugtasje door de overheid uitgedeeld. Dochterlief bekijkt echter een film en is kwaad. De drieëntwintig jarige zoon beschikt over Internet, een motorfiets, en is niet veel thuis. Werken doet hij niet. Alles wordt hem in de schoot geworpen, dus waarom moeilijk doen als het makkelijk kan? Hij en zijn eveneens goed in de slappe was zittende vriend lijken een cocon om zich heen te hebben getrokken. Zijn vrouw voldoet aan de wetten der gastvrijheid, maar ligt indien je niet oppast de godganselijke dag op bed. Dat slaappatroon om verveling te verdrijven heb ik vaker aangetroffen. Zou financiële zekerheid haar tot een huwelijk met een ruim dertig jaar oudere man gebracht hebben? Ik vraag mij af wat iemand ertoe brengt de schone schijn op te houden, en in Nederland het grootste deel van het leven in armzalige omstandigheden door te brengen om elders de seigneur uit te hangen. Niet nu, maar morgen. Ali vertelt op condoleancebezoek te zijn geweest. Een zoon van een bevriende arme familie verderop in de bergen is in zee gevonden met een door vissen aangevreten gezicht; in een klein bootje geprobeerd de oversteek te maken naar het paradijs Europa. Militairen met gebruiksklare geweren maken elke avond pal achter het huis hun opwachting; hasjiesj- en mensensmokkelaars probeert men zo de wind uit de zeilen nemen. De alom aanwezige armoede maakt het tot een kat en muis gebeuren.

Een vreemde gedachte dat de één met zijn paspoort kan gaan en staan waar hij maar wil, en dat een ander zijn leven moet wagen om buiten de grenzen te geraken. In dit gat loop ik alleen rond; de gastheer is niet in staat tot enige mobiliteit en zijn kroost crosst in Tetuan rond. Volgens zijn vader op zoek naar werk, maar ik denk wel naar iets anders. Ik lig voornamelijk op het lege strand. Van een binnenstad kun je niet spreken; enkele winkels. Er is geen toerist te bekennen. In de quawa's zie ik uitgemergelde gezichten, inhalerend aan de kifpijp. Ik nip aan een tafeltje met uitzicht op zee aan mijn muntthee, als een knappe, zich hiervan bewust zijnde, goed geklede dertiger, type gladjanus, zich quasi nonchalant op het stoeltje naast mij nestelt. Het duurt niet lang voordat hij begint te sissen: 'Alles goed met u heer?' De bekende frasen rollen over de lippen, maar ik antwoord dat ik bij een plaatsgenoot van hem te gast ben. Hij vraagt of ik getrouwd ben, waarop ik ontkennend antwoord. Mijnheer zegt ook geen huwelijks staat te bezitten. 'Geef me een sigaret', komt er op gebiedende toon uit. De rookfase ligt achter mij, maar dat weet hij niet. Ik zeg dat 'alstublieft' wel netjes zou zijn, en dat hij zijn tijd met mij verspilt, en beter een goede vrouw kan zoeken. Daarop heeft hij niet gerekend. Ik wenk de gerant om af te rekenen, en de jager ziet onthutst zijn prooi ontsnappen. Een haventje is in aanbouw. Niet echt noodzakelijk, maar het zal leuk ogen, en toeristen moeten na het bruinbakken op het strand, toch 's avonds ook wat te doen hebben, nietwaar? Restaurantjes verschijnen, kleurige lichtjes worden aangebracht, de muziek conform de westerse smaak, en het zal gonzen van de 'bonjours madame, bonjours monsieur'. Tenminste, dat is de bedoeling. Ik vertrek de volgende dag richting Fnideq, waar ik bij Abdul intrek en we enkele dagen later naar Al Hoceima afreizen om het huwelijksfeest te vieren.

Hoofdstuk 10 – Valse plaatjes

De cd-rom met de huwelijksfoto's zijn in mijn computer ingevoerd, en nu bekijken Abdul, Nabila, haar familie uit Tetuan en ik de slideshow. In eerste instantie is de bruid geheel onder een witte kanten sluier verborgen, haar handen bewerkt met henna. Abdul's rechter kleine vinger is ook met het goede bewerkt. Hij draagt de broek en overhemd die wij gezamenlijk gekocht hebben. Eerst later wordt het zwaar opgemaakte gezicht van Nabila getoond. Er wordt gegeten, gedronken, gekust, gedanst, van kleding gewisseld, en het echtpaar geeft elkaar wederzijds een glas melk; symbool voor een vruchtbaar samenzijn; de bonbon die ze elkaar toebedelen het zoetige symbool voor een gelukkige verbintenis. Wie niet beter weet, ziet hier plaatjes die getuigen van een feestelijke gebeurtenis. De werkelijkheid is anders: een kwade Abdul en zenuwachtige bruid. Nabila's familie maakt van het gebeuren wel een festijn, maar van Abdul's bloedverwanten is weinig te zien. Die zijn er praktisch niet. Samir en Youssef zijn niet verschenen, en vader en moeder S. kijken nors. De foto's vertellen ook niet dat het nieuwbakken echtpaar na de gebeurtenis zonder de financiële giften, ingepikt door de ouders, vertrokken zijn. Ik had ervoor een oorlog ontketend. Het huis dat na de feestelijkheid ter beschikking gesteld wordt, blijkt met opzet van het water afgesloten, en zus Jamila krijgt de volgende dag dat het paar beter zo snel mogelijk kan vertrekken. Van je familie moet je het hebben! Zelf ben ik dan al naar Fnideq vertrokken. Abdul's onderkomen heb ik versaagd en in plaats hiervan in hotel Alouiam voor honderddertig dirham een fris ogende kamer met bad betrokken.

Zittend op het balkon heb ik een goed uitzicht op de enige doorlopende straat. Ik hoef slechts naar beneden te roepen, en thee en andere waar wordt boven gebracht. Het vliegtuig wacht mij over twee dagen en ik wacht op de aankomst van het echtpaar. Intussen eet ik in M'diq's haven vis en lig ik er aan het strand.

Abdul en Nabila komen de volgende ochtend aan. Ik arrangeer dat ze twee dagen in het hotel kunnen vertoeven, en de volgende dag brengt Abdul mij naar Tangerang, alwaar ik op advies van de kennis uit Oued Lau de bus naar Nederland neem. Twee dagen later kom ik daar geradbraakt aan. Dat doe ik nooit meer!

Hoofdstuk 11– Overwinteren in M'diq

De achterbuurvrouw vraagt of ik alweer uit Marokko teruggekomen ben. Het brengt mij in verwarring. Inderdaad, ik bevind me in mijn woning, en er is niks veranderd sinds ik een week geleden op het vliegtuig stapte om drie maanden bij Abdul en Nabila te overwinteren. Ik kan mij helemaal niet herinneren een vliegreis terug naar mijn kikkerland gemaakt te hebben. Ik span mij in naar voren te halen wat er nu precies de afgelopen uren gebeurd is. Het lijkt erop alsof ik zojuist nog in Marokko vertoefde. Daardoor word ik mij ervan bewust dat ik aan het dromen ben.

Enige tijd later word ik wakker in Abdul's bescheiden onderkomen; twee kamers, een keukentje en toilet, annex badkamer. Sinds mijn aankomst bivakkeer ik er en word ik in het alledaagse leventje geïntroduceerd. Mijn aanwezigheid is verklaard als zijnde 'Abdul's oudere broer, woonachtig in Nederland', maar binnen enkele dagen is het wel duidelijk dat er een buitenlander aanwezig is. De sfeer doet aan de vijftiger jaren denken; beleefdheid alom. Werkplaatsen, winkeltjes, hamman en moskee tref je aan in de eigen wijk, die daardoor levendigheid vertoont. Ook weet je precies wie je burens zijn, boodschappen kun je bij de plaatselijke kruidenier laten opschrijven, de kapper knipt en scheert je tevens op krediet, en vertelt je bovendien de laatste nieuwtjes en roddels, knikkerende en touwtje springende kinderen in korte broek, en de adolescenten worden te klein geacht voor het koffiehuis en te groot voor de huiskamer, dus die staan op strategische punten bij elkaar, of hangen rond in het internetcafé. Een jongen van een jaar of vijftien met beperkte verstandelijke vermogens past naadloos in het geheel, kust mij bij tijd en wijle op mijn voorhoofd. Hij vraagt telkens om vijf dirham. Ik zeg 'ik heb dit niet', en goedgehumt holt hij verder. Heel knus dus allemaal. Maar het op elkaars lip zitten heeft ook haar schaduwzijden. De sociale controle is immens. Je kunt geen stap verzetten of je handel en wandel ligt op straat.

En iets verbergen is moeilijk. Ben je bijvoorbeeld aan de drank? De straat weet het.

Maar heb je besloten ermede te stoppen, dan wordt alom naar Allah verwezen en je misstappen zijn vergeven. Meestal gebeurt dit rond het veertigste levensjaar. Dan 'vergeet' betrokkene wat hij allemaal uitgespookt heeft, hijst zich in de bad'ieha, begint de 'ware' gelovige uit te hangen, en maant zijn kroost en derden ook de weg van de Koran te volgen. Helemaal gebeiteld zit je wanneer je de reis naar Mekka gemaakt hebt, en door anderen met hadj (*iemand die naar Mekka is geweest*) wordt aangesproken. Dit is overigens geen garantie voor een smetteloze levenswandel, want ik ken flink wat hypocrieten die vooraan in de moskee de brave peer uithangen, terwijl ze zaken verrichten die niet stroken met de overtuiging. Maar goed, dat komt overal ter wereld voor en is niet voorbehouden aan één geloofsrichting.

Nabila's grootmoeder logeert in het krappe huisje, en wil nu terug naar het familiehuis van haar zoon in Tetuan. Met een grand taxi arriveren wij er. Zoals gebruikelijk zit het hele huis vol, en is het eten, opzitten en pootjes geven. Lang blijven we er niet, want het is na een week vakantie vieren tijd voor mijn vriend om geld te verdienen, en zijn werkzaamheden aan de grens te hervatten. Dus moet hij morgen vroeg uit de veren. Abdul is nog geen uur weg, als ik wakker wordt en weet dat Nabila in de deurloze kamer op enkele meters van mij vertoefd. Ik voel mij onprettig bij deze situatie, en kan mij niet voorstellen dat zijn eega, een traditioneel opgevoede vrouw uit de bergen, dat wel is. Waarschijnlijk voegt ze zich gewoon naar de wil van haar man. Trouwens, ik heb geen zin om overdag telkens op straat te moeten zwerven, omdat dit bij het patroon van een 'werkloze' hoort. Ofschoon Abdul mij verzekerd dat dit huis tevens mijn woning is, en hij mij voor het volle honderd procent vertrouwt, bel ik hem op, en zeg dat hij thuis moet komen. Ik zet hem de situatie uiteen, en wij gaan op stap om iets voor mij te huren. Galant zegt Abdul dat 'hij zelf vond, dat een eigen plek beter voor mij zou zijn'. Dit noem ik de 'spiegelmethode':

Enkele deuren verderop is een groentewinkeltje geopend, en ik verwittig Abdul dat ik daar wat mandarijnen en aardbeien gekocht heb.

Hij antwoordt dat 'hij ook al gedacht heeft dat ik nu voor deze boodschappen gelukkig niet meer naar de soek hoef'. Een dag later beweer ik bij wijze van experiment, dat de markt goedkoper is, en daar mijn groenten en fruit heb aangeschaft: 'Dat is beter Carlos, maar jij wilde bij jou in de buurt kopen, dus zei ik maar niks.' Verderop in de week stel ik dat ik toch teruggekeerd ben naar het winkeltje omdat de kwaliteit beter is. 'Ja, Blanken, dat wist ik ook wel, maar tja, indien jij wilt besparen, wie ben ik dan om mijn beste vriend af te vallen?' Ik krijg bevestiging, dat dit niet een naar-de-mond praten is, maar omdat ik ouder ben, een teken van respect.

In elk geval bezit ik nu een appartement in de binnenstad. Voor Marokkaanse begrippen is het aan de prijzige kant; bijna tweehonderd euro per maand, maar het is van alle gemakken voorzien: een goed bed, koelkast, warm water, douche en bad, en een keuken met kookgerei. Zelfs een sateliettelevisie is aanwezig. Het pand is aan alle kanten goed beveiligd. De mussen, die langzamerhand uit het straatbeeld in Holland zijn verdwenen, kwetteren mij vanaf de patio toe dat ze in M'diq asiel hebben gevonden. Langzaam voeg ik mij in het vrijgezellenbestaan. Praktisch niemand schijnt haast te hebben, en omdat het 's ochtends vroeg nog knap fris is, ligt iedereen die geen verplichtingen heeft, en dat lijkt de halve stad te zijn, tot een uur of half tien op bed, wat ik ook doe. Het leven in de winkeltjes, die zich om en achter mijn onderkomen bevinden, komt dan pas langzaam op gang. Na het opstaan hijs ik mij vanuit m'n nachtgoed in een jeleba om snel even vers brood te kopen. Het schaamtegevoel bij het dragen ervan is verdwenen. Over het modebeeld hoef ik mij geen zorgen te maken, want niemand trekt zich daar wat van aan. Het zijn trouwens net zulke koukleumen als ik. Zelfs bij een temperatuur van tweeëntwintig graden zie je mensen met handschoenen lopen, worden truien omhoog getrokken en de jassen dichtgeknoopt.

Mocht het slagregenen met gure wind, en dat is in dit jaargetijde aan de orde van de dag, dan heb je een T-shirt aan, lange onderbroek, gewone broek, een, twee truien, daarover de jeleba, vervolgens de leren jas, en je zet een baseballkap op je kop. Eventueel knoop je nog een das om je nek, en trek je de kap van je overjurk omhoog. Hupsakee, klaar voor de straat! Voor Abdul en mijzelf heb ik vanuit Nederland thermogoed meegenomen, en daar lopen wij ook constant in. Soms heeft mijn vriend drie lange broeken over elkaar aan. De wisseling in temperatuur, de ene dag schijnt de zon volop, en de volgende dag lijkt het wel herfst, is er de oorzaak van dat tempozakdoeken bij de vleet op straat verkocht worden; veel mensen zijn verkouden en ik nies sinds vanochtend ook al.

In tegenstelling tot vorige bezoeken word ik niet meer van 'ochtends vroeg tot 's avonds laat door Abdul vergezeld. Het grootste deel van de dag moet ik alleen de dagelijkse gang van zaken verhapstukken. Met mijn vriend verval ik al snel in het Frans, maar nu word ik wel gedwongen om Arabisch te spreken. Het voeren van eenvoudige conversaties gaat met de dag beter. Op straat valt niemand mij lastig. Volgens Abdul hebben velen niet door dat ik een buitenlander ben, vanwege mijn Arabische gebaren. Wellicht komt dit, omdat ik in Nederland al jaren met Marokkanen optrek, en versterkt deze omgeving dit. Ik heb zelf ook niet het gevoel dat ik mij moet aanpassen, maar dat ik overal naadloos inpas. Nu ben ik niet zo dom te geloven dat mijn nationaliteit geen rol meer speelt, en ik als een Marokkaan beschouwd wordt. Mag ik voor Abdul geen vreemdeling zijn, voor velen blijf ik terdege 'een wandelende zak met geld'. Het zijn niet slechts de autoriteiten die leugens vertellen, maar het systeem van de laatste decennia heeft zo langzamerhand de gehele bevolking gecorrumpeerd; van taxichauffeur tot receptionist, van kapper tot gerant. Oplichterspraktijken zijn in deze contreien schering en inslag en omzeil je niet altijd.

Zo moet ik in situaties, waar lieden mij niet kennen maar wel als buitenlander herkennen, voortdurend marchanderen. Ik bezoek een onbekende quawa en drink thee. Er wordt teruggegeven van vijftig dirham. Eerst wordt een biljet van twintig, vervolgens van tien, en dan muntstukken van twee, één en vijf dirham, met een gezamenlijke waarde van tien dirham op tafel gedeponneerd. Vervolgens gaat betrokkene staan treuzelen. Indien je niet bekend bent met de prijsstelling, noch het geld, dan neem je genoeg met het teruggegevene, en doneer je de bediende nog één dirham fooi. Maar je blijkt dan voor een kopje thee van vier dirham tien dirham betaald te hebben. Dan heb ik het niet eens over die toegift van één dirham. De toerist die zich voortbeweegt in de reflectie van zijn bestelde droom, vertrekt en laat, behalve zijn door de 'struggler for life' uit de zak geklopt geld, geen spoor achter. Enigszins bekend met traditie, cultuur, taal en praktische gang van zaken probeer ik geen toeristenprijzen meer te betalen. De beleefdheid vereist dat je niet direct agressief jouw belang in het gezicht van de ander kwakt, maar op diplomatieke wijze duidelijk maakt dat je echt niet van je lotje getikt bent. Ik kijk eens richting zee, dan naar de bediende en deze legt alsnog een zes dirham op tafel. Omdat hij geprobeerd heeft mij te tillen geef ik geen fooi. Met een 'tot ziens' vertrek ik.

Na het nuttigen van mijn ontbijt, doe ik wat aan het huishouden, schrijf wat dromen op, verricht kung-fu oefeningen, en voordat ik het weet komt rond één uur mijn vriend van zijn werk terug, en gezamenlijk doen wij op de zoek inkopen voor het middageten, om vervolgens dit thuis bij hem te laten klaarmaken en te nuttigen. Voor de avond krijg ik vaak een 'overlevingspakket' mee. Nabila en hij houden vervolgens siësta, en op zonnige dagen ga ik meestal wandelen, of ik stap op mijn fiets.

Bij een winkelcentrum in de buurt van Tetuan heb ik voor negentig euro een mountainbike aangeschaft: 'Made in Tunesie', maar de kwaliteit blijkt achteraf heel behoorlijk.

Als ik vertrek blijft deze achter en kan Abdul er mee naar zijn werk, en bespaart zo de dagelijkse taxikosten. De mogelijkheden tot rondtoeren zijn beperkt; dan wel ga je richting Fnideq, dan wel Tetuan. Fietspaden bestaan niet, dus moet je gebruik maken van de wegen, die door al het gemotoriseerde verkeer benut wordt. Auto's scheren rakelings langs je heen en beschouwen fietsers duidelijk als een minderwaardig soort weggebruiker. Wel is het heerlijk zoeven langs de zee aangelegde boulevards. In het donker fietsen is niet aan te raden, en een helm is ook geen overbodige luxe. Deze heeft Abdul op de souk tweedehands aangeschaft; figuren van Mickey Mouse sieren het geval. Niemand die daar op let. Bij slecht weer duik ik achter mijn computer en onderhoud de contacten met de achterban, verricht bancaire zaken, en wat al niet meer. Rond zessen komt Abdul weer, en opnieuw doen wij op de zoek wat inkopen, als hij tegen achten naar zijn habibi vertrekt. Soms ga ik mee. Een kleine televisie staat in de hoek, maar er is geen antenne. Radio is niet aanwezig, slechts een mp3-speler die op een klein geluidsboxje aangesloten kan worden. We praten, of bekijken op de laptop een film, dan wel luisteren we naar muziek, bij voorkeur Abdel Halim Hafez, of Saïd El Maghribi. Pogingen hem de bediening van de computer bij te brengen, stranden al bij het klikken van de muis. In mijn herinnering staat gegrift dat hij drie maanden nodig gehad heeft om via een chatprogramma met mij contact te leggen. Het blijkt dat ik met een verstokte digibeet te maken heb. Ik heb het opgegeven. Ik nodig hen ook af en toe uit. Deze week heeft Abdul het geniale idee om met Nabila een avondje te blijven slapen. 'Kan ze eerst lekker in bad', zou ze gezegd hebben. Ik antwoord dat ik dit geen goed plan vind. Ogen zijn op dit pand gericht, en ik zou de eer van hem en Nabila aantasten, want er konden roddels komen van 'prostitutie': 'Hij rijdt al op een fiets tegenwoordig!' Niet dat het mij veel kan schelen benadruk ik: 'Ik kom en ga, maar jij blijft.' Hij ziet ook in dat het niet kan.

Mocht ik de nieuwbakken echtgenoot niet naar zijn huis begeleiden, dan ga ik regelmatig voor het drinken van harira naar de eetgelegenheid om de hoek, en loop vervolgens het ernaast gelegen koffiehuis binnen.

De scheidingslijn tussen generaties is afwezig; senioren wordt alle respect betuigd. Van alle kanten word ik inmiddels begroet, maar het is veelal schone schijn. Overdag zitten klanten, als het weer het toelaat, onder een zeer ruime luifel buiten te ganzenborden of te dammen. Vanuit de quawa worden de chauffeurs van de petit taxi's, die in de straat op klanten wachten, van koffie, thee en andere waar voorzien. 's Avonds verandert de sfeer. Dan worden er jointjes gerookt. Inmiddels weet ik wie de handelaartjes zijn, maar dat belet mij niet er thee mee te lebben. Het is er binnen klein; je zit stoel aan stoel, en dat vergemakkelijk het contact; muttasjarid Abdelghalak heeft zich tot mijn zelfverklaarde nieuwe ami benoemd. Hij blijkt uit dezelfde regio te stammen, waar ik in de bergen mijn eerste ervaringen met Marokko opdeed, en dat scheidt uiteraard een band, nietwaar? Volgens hem zijn we 'praktisch broers'. De jongeman blijkt met een in Spanje woonachtige Marokkaanse getrouwd te zijn, en is nu in de slag om alle bescheiden bij elkaar te sprokkelen, om Marokko te verlaten. Holland is zijn doel: 'Wat is jouw telefoonnummer daar?' Later blijkt hij ook interesse in mijn adres te hebben. Hij vertelt dat hij familie in Rotterdam en Den Haag heeft wonen. Ook spreekt hij wat Nederlands. Dit alles is niet nieuw voor mij. Talrijk zijn de ontmoetingen, waar uiteindelijk hetzelfde scenario zich ontvouwt; men wilt wat je en/of de wens tot vertrek naar Europa wordt uitgesproken. Bij de gepensioneerde kennis uit Oued Lau, die zijn gezin nimmer naar Nederland heeft laten overkomen, luistert de zoon des huizes naar hardrock, is deze volgens het westerse modebeeld gekleed, en aan zijn computer en motorfiets geplakt. Hij heeft het getroffen met een vader die zijn centen in Nederland verdiende. Niettemin, zo bezweert de jongeman die over alles beschikt, vertrekt ook hij morgen naar Europa indien hij de kans zou krijgen.

Het valt ook wel te begrijpen indien je bedenkt dat het in de zomer met de vakantievierders drie maanden party-time is, maar kom buiten het seizoen en het analfabetisme, de armoede, corruptie, uitbuiting en prostitutie worden duidelijk zichtbaar. Marokko is een maatschappij waarbij de grote haaien rücksichtslos de kleinere opvreten. De glimlach is voor de toerist alom aanwezig, maar goed om je heen kijkend, zie je verveelde gezichten met uitgebluste ogen. Boos worden op de kansgrijpers heb ik achter mij gelaten, al is het soms wel frustrerend telkens dezelfde verhalen te horen. Abdelghalak en hoe ze allemaal ook mogen heten, had ik kunnen zijn, indien mijn wieg hier gestaan had. Deze toerist is dus een geliefde springplank naar geld en het 'paradijs'. Al tijdens eerdere verblijven wordt de deur platgelopen door moeders met huwbare jongedames. Een buurvrouw met een kind van vijftien lentes, die via jimha vraagt of 'deze knappe buitenlander' niet met haar dochter wil trouwen. Niet dus. De Fatiha's, Amina's, en Loebna's, die je op zoek en/of op straat ontmoet, kijken je diep in de ogen, lopen door, en blijven bij een kraampje stilstaan om zogenaamd iets te bekijken. De kunst is om door niet al te veel omstanders opgemerkt te worden, naast haar te geraken en een gesprekje te beginnen. Het gaat om de uitwisseling van de telefoonnummers, en die van deze geliefde gast lijkt wel goud waard. In ieder geval heb ik sinds jaren de strategie geen persoonlijke data achter te laten. Ik wil en kan in mijn vaderland niet als opvangadres dienen, maar dat weet Abdelghalak nog niet...

De quawa wordt gerund door twee broers, waarvan volgens zeggen, de één drinkt, en de ander blowt. Het zal mij worst zijn. Meerderen zitten aan de verdovende middelen om de verveling en uitzichtloosheid te verdrijven. Abdul haat de place, hoewel hij mijzelf daar twee jaar geleden binnen geloodst heeft, maar nu exclameert hij: 'Er is zelfs geen toilet!' en maant mij een ander meer bourgeois etablissement te kiezen, bij voorkeur op de Corniche, de toeristenstrook langs de zee.

Dat ben ik helemaal niet van plan. Ik ben daar één keer gaan zitten en uiteraard word je met egards ontvangen door gerants die jou het gevoel geven koning te zijn, en dit in een aangename ambiance met lekker zittende fauteuils. Maar er komen om de haverklap lieden op de stroop af; krantenverkopers, schoenpoetsers, sigarettenaanbieders enz. Voor een klein kannetje thee betaal je in dit theater van de lach met uitzicht op zee de prijs van negen dirham. Mijn 'tweede huiskamer' vraagt slechts vier, en laat een hoop show achterwege; ze zijn daar zoals ze zijn: zonder opsmuk. Kortom, de boulevard is de plek waar de gewone bevolking op gezette tijden flaneert, maar deze laat de rest over aan de middenklasse en de toeristen. Ging ik in eerste instantie dagelijks naar de haven of de Corniche, nu ben ik er al geruime tijd niet meer geweest. Wonderlijk hoe snel alles normaal wordt. Het lijkt alsof ik hier al jaren woon.

De binnenstad van het stadje, oorspronkelijk een vissersdorp, is overzichtelijk. In het midden bevindt zich het pleintje waar de tweedehandse markt gehouden wordt. De straten er omheen bevatten de onvermijdelijke quawa's, winkels en soek voor vis, brood, eieren, groenten, fruit en dergelijke. Overal in de stad is het soms Koninginnedag; van alles wordt er aangeboden. De volkswijken liggen tegen de berghellingen aan, en gaan soms steil omhoog. Het kan knap regenen, en als de putten het water niet meer kunnen verwerken stroomt het van de bergen naar beneden rechtstreeks de wijken en het stadje in. Gelukkig is het milieubewustzijn, ook vanuit toeristisch belang, doorgedrongen; modder, dode ratten en ander meegespoeld afval wordt door gemeentewerkers snel weggewerkt. Huisvuil, door de bevolking vroeger gewoon op straat gedonderd, tegenwoordig in klike's gedeponeed, is het terrein van de firma Pizzorno, dat net als in Nederland met vuilniswagens regelmatig de bakken ledigt. Ook de stranden worden goed onderhouden. Je krijgt echter niets voor niets, en indien je al werk hebt, moet je hard zwoegen voor je weinige centen.

De verkoper van schoenen beneden komt om half tien aan, en vertrekt 's avonds omstreeks dezelfde tijd, en dit zes dagen per week. De jongeman in het internetcafé verdient geen duizend dirham per maand, en zit ervoor dagelijks uren in de teleboetiek.

In Abdul's wijk zie ik kinderen in hun wit uniform met rugzakje op weg naar de klas, maar in plaats van naar school te gaan staan anderen, door olie en ander smeersel besmeurd, de godganselijke dag hand- en spandiensten te verlenen in smederijen en zaagfabriekjes. Vermoeide gerants lopen voor een karig loontje hun benen onder het lijf vandaan. En maar vriendelijk blijven! Gemeentewerkers zijn in de wijk bezig het verstopte riool te repareren en moeten daarvoor in diepe smerige putten afdalen om puin en andere troep handmatig in emmertjes te verzamelen. Sigarettenverkopers zitten uren achtereen op hun kistjes geplakt; de taxibegeleider fluit onophoudelijk om de petit taxi's in beweging te krijgen, zodat er een aaneengesloten rij ontstaat. Een leger straatvegers bezemt elk ongerief weg. Ik denk dat Rincon, zoals de Spaanse naam voor M'diq luidt, het mooiste stadje van het noorden is. Rechts van de Corniche loop je het haventje binnen, waar de netten gerepareerd worden, en op simpele tafeltjes de binnen gebrachte vis genuttigd kan worden. Koning Mohamed VI heeft de hoogste prioriteit gegeven aan het toerisme en daarom wordt M'diq omgetoverd tot een Plezierhaven. De winkel met het lawaaierige symbool der ledigheid, de jetski, is al geopend. Gekscherend zeg ik tegen mijn vriend dat de kansarmen wellicht daarmee snel de overtocht naar Europa kunnen maken. De weg van Fnideq naar M'diq wordt volgebouwd met grote woonrecreatie-complexen, waar je de geldbuidel in de zelfverkozen vrijwillige gevangenenissen kan ledigen. Het zijn volkomen afgeschermd gebied met slagboom, wachthuisje en bewakers, waar de toerist zijn verblijf niet hoeft te verlaten. Eten, drinken, slapen, verpozen, het is allemaal binnen de omheining.

In de nabijgelegen dorpjes Cabo Negro en Martil verrijzen bungalowparken met Engelstalige namen, die refereren aan een zorgeloos bestaan. Mijn smaak is het niet, en mag alles blijven zoals het is. Het leven zit echter zó niet elkaar, en ik neem aan dat het goed is voor de economie.

Wat zeker er aan bijdraagt zijn de vele apotheken. Indien je af moet gaan op het aantal, is dit volkje knap ongezond. Op straat slepen zich veel lieden op krukken voort. Het aantal brildragers is spectaculair gegroeid. Nabila gelooft heilig in de pillenindustrie. Heur haar valt uit, en in de apotheek legt ze haar probleem voor. De bediende arriveert met een middel dat bedoeld is om te ontluizen. Hij heeft dus niet geluisterd, en is slechts erop uit om geld binnen te halen. De gezondheidszorg is niet gericht op jouw welzijn, maar één grote geldmachine; de bevolking rent naar de recepten uitschrijvende dokter, en in de pharmacie kan je jouw zuurverdiende centen achterlaten. De oorzaken, en de kwalen blijven meestal gewoon voortbestaan, waarna opnieuw de cirkel gemaakt wordt. Ik zeg Nabila dat het product niet deugt, en dat ze in huis haar hoofddoek moet afdoen, omdat het haar te weinig zuurstof krijgt. Ook adviseer ik baby-shampoo te gebruiken. De verkoper heeft door dat de buit niet binnen gehaald kan worden, en kijkt mij met een boze blik aan. De gezondheid en de centen van de vrouw van mijn vriend gaan echter boven zijn financieel belang. Binnen een tijdsbestek van enkele weken verbetert de conditie van Nabila's haar aanmerkelijk. Wie geen geld bezit is betreffende de gezondheid slecht af. Een buurmeisje van Abdul is overleden omdat er geen geld voor medicijnen was. Mijn tante van 94 ligt al enige tijd in een Nederlands verpleeghuis te vegeteren, krijgt dubbele longontsteking, en de artsen gaan maar door met behandelen. In Marokko kan iemand onnodig te jong overlijden, in Nederland bestaat de kans dat je te lang leeft...

Over de teleboetieks struikel je ook. Weliswaar beschikt praktisch iedereen over een mobieltje, maar voor het bellen wijkt men toch uit naar deze goedkopere gelegenheden.

Inmiddels maak ik dezelfde gang, want van mijn tegoed van vijftig dirham was na twee korte lokale telefoontjes niets meer over. Winkeltjes met schaamteloze kopieën van dvd's en games zijn er te kust en te keur. Ik kan de verleiding niet weerstaan, en koop voor vijftien dirham een werkend Mafia-spel.

's Avonds raakt de binnenstad rond negenen snel uitgestorven, en lopen de koffiehuisen leeg. Wat op straat overblijft, zijn de daklozen, junkies, hoertjes en wat al niet meer leeft bij de nacht, daarbij sterk in de gaten gehouden door de zichtbaar aanwezige politie. Ik heb er dan weinig meer te zoeken, en ga ook naar huis. Twee dikke pillen, te weten Robert Pirsig's 'Zen en de Kunst van het Motoronderhoud' en Herman Hesse's 'Glasperlenspiel', evenals de lichtere pocket 'De Hobbit' van J.R. Tolkien vullen mijn avonden. Boeken, behalve de Koran, zijn niet te koop. Gelukkig is mijn Thinkpad met daarop onder andere films, muziek en een flink aantal E-boeken een uitkomst. De in mijn huis aanwezige televisie kan mij niet echt boeien. Met zijn ruim 200 kanalen lijkt er genoeg te kiezen, maar het zijn voornamelijk Arabische zenders; veel religieuze lieden, vaak voorzien van volle baard, en gewikkeld in de meest fantastische uitdossingen, manen naar de wetten van de Koran te leven. Dan de kletsprogramma's, reclame niet te vergeten, maar ook veel muziek. Ik vind het wel prettig naar een chanteuse te kijken, zonder dat ik geconfronteerd word met een inkijk in haar décolleté, en het maakt mij ervan bewust hoezeer de westerse samenleving doordrongen is geraakt door 'een niet te realiseren beleving van seks'*. In de koffiehuisen staan andere zenders te blèren; veel voetbal - Barcelona is populair - dan wel Amerikaanse films met Franse of Arabische ondertiteling, en er is uiteraard het nieuws.

* *Uit een liedje van de zanger Armand*

Het weekend begint in M'diq al op vrijdag. Veel activiteit is er niet. 's Middags zie je veelal oudere in het wit geklede mannen naar de moskee trekken. Op deze dag pas ik mij aan; een wit overhemd, nette broek, en daarover een jeleba vormt mijn outfit. Op zaterdag is het ook niet veel soeps in het stadje; veel winkels zijn dicht. De echte vrije dag is voor velen de zondag. Dan wandelen er door de binnenstad en op de Corniche voornamelijk gezinnen; vader, moeder, en een stel kinderen slaan er de tijd stuk; het oogt ouderwets. Het moderne komt als ik naast de op de fiets pendelende Abdul loop. Een luidruchtige scooter met daarop twee jongelui passeert ons. Klaarblijkelijk gaat mijn vriend niet snel genoeg aan de kant; scheldwoorden en gebaren vallen hem ten deel. Abdul is over dit gedrag verbijsterd. Ik kan mij dit voorstellen, want de omgangsvormen zijn over het algemeen zeer hoffelijk; auto's rijden je niet omver, en geven je alle ruimte om over te steken; er worden geen 'fuck-you' gebaren gemaakt; kinderen, allen gekleed in een uniform wit hesje, vertonen bij het uitgaan van de scholen niet de brulboei tendensen die je in Nederland aantreft, en je hoeft geen vrees voor agressie te hebben. Een vrouw kan 's avonds veilig over straat lopen. Abdul maakt klaarblijkelijk voor het eerst mee, wat voor mij al routine is geworden. Ik zeg hem dat dit gedrag in Nederland schering en inslag is, en dat je, indien je er wat van zegt, nog klappen kan krijgen ook. Hij heeft overigens de laatste tijd telkens een andere uitvlucht om niet naar de grens te hoeven. Dan weer is het zondag, dan weer regent het te veel, dan wel is er volgens hem toch niks te verdienen. Ook is hij met de dag meer gaan roken, en heeft hij regelmatig pakjes Gauloise op zak. Sigaretten worden per stuk op straat verkocht, en er zijn weinigen die een volledig pakje in de winkel aanschaffen. Abdul kan uiteraard doen en laten wat hij wil, want ik ben niet met hem getrouwd. Maar elke dag fourneer ik het echtpaar dirhams voor het eten dat ik 's middags met hen nuttig.

Vandaag komt de mededeling dat er voor de thee geen suiker in huis is, en geld blijkt er niet meer te zijn. Ik geef geen reactie, en zeg dat we de muntthee dan maar zonder het zoetmiddel drinken. Ook voeg ik hem toe dat 'niet werken, geen eten' van toepassing is. Bij mijn vertrek kan ik merken dat hij boos is; het afscheid is kortaf. Daar lig ik niet wakker van. Per slot van rekening bevindt hij zich met mijn dagelijkse bijdrage momenteel in een comfortabeler positie dan menigeen ter plaatse. Want hoewel de armoede niet meer van dien aard is als twintig jaar terug, zie je nog steeds oude mannen en vrouwen op straat bedelen. Afgetobde werkloze mannen slaan in de quawa's de tijd kapot, en regelmatig zie je iemand in de klike's duiken op zoek naar iets bruikbaar. En heb ik hem bij aankomst ook niet duizend dirham in zijn hand gedrukt? Ik houd stevig vast aan wat ik in mijn hoofd had met mijn verblijf; wandelen, fietsen, kungfu, dromen, schrijven, en natuurlijk ook mijn contact met Abdul. Maar ik heb heel mijn leven papa voor anderen gespeeld en Banque Populaire ben ik ook niet. De tijd is rijp om mijzelf als nummer één te zien.

In dit deel van de wereld wordt de werkelijkheid omfloerst omschreven. Het zorgt ervoor dat je in een winkel naar een product vraagt, het er niet is, maar je vervolgens naar een andere gelegenheid verwezen wordt waar het wel te verkrijgen zou zijn. Arriveer je daar, dan is het er ook niet. Of het wordt besteld, en morgen... Ik ga een brood kopen en wordt door de eigenaar van de schoenwinkel beneden begroet en tegengehouden. Ik heb gisteren gevraagd of hij veters verkoopt, wat niet het geval is, maar hij zou morgen...

Ik denk met het bekende recept te maken te hebben, doch ziedaar. Daar staat hij met het gevraagde en wil er geen cent voor hebben. Op de markt maak ik een misslag. Bij het kopen van brood wordt door de verkoopster gevraagd of ze 'één' wel goed verstaan heeft, want het goedje wordt minimaal per twee stuks aangeschaft. Ik laat mij ontvallen dat ik vrijgezel ben, en dat het genoemde aantal voldoende is.

Dit is voor haar het signaal dat ik wel interesse in haar heb. Ze denkt mij te kunnen betoveren, en de digitale cijfers al in haar bezit te hebben. Inmiddels hebben andere verkopers het in de gaten gekregen. Maar nu heb ik het meisje in verlegenheid gebracht, en onderwerp van spot gemaakt.

Een vergissing van een heel ander kaliber bega ik in Fnideq bij het kopen van een pakje papieren zakdoeken. Gewend geraakt aan de prijs van één dirham, weiger ik er nu twee voor op het kistje te leggen, en de transactie ketst af. De verkoper is duidelijk in zijn eer aangetast, maar ik denk met een kansgrijper te maken te hebben. Bij terugkeer in M'diq hoor ik van Abdul dat er een prijsverschil is. De kwaliteit van de doekjes is in Castijego beter dan in mijn tijdelijke woonplaats.

Op de Corniche kom ik een Fransman tegen. Nog weinig kaas gegeten van hoe het in Marokko eraan toegaat en aan alle kanten gestrest. Hij praat over de schijnheiligheid, het afzetten, de hoofddoeken. Zijn ongenoegen herken ik van mijn eerste bezoeken; de optiek van een westerling, maar ik voel mij niet geroepen een spoedcursus 'Marokkaans voor Beginners' te ontplooiën, en maak mij uit de voeten. De buitenkant is inderdaad veel. Zolang je deze ophoudt, niks uitspreekt, en niemand je ziet, is het gebeurde niet geschied.

Mocht het in de openbaarheid geraken, dan is het de kunst om met veel woela's (*ik zweer je*) de eer te redden. Zonder directe getuigen bereik je er veel mee. Het is in elk geval een totaal andere wijze van communiceren dan in mijn thuisland.

Vandaag ben ik in een niet al te beste bui. Is mij bij het betrekken van mijn appartement alle rust beloofd, de laatste week begin ik te merken dat die stilte danig doorbroken wordt door een stel dat boven mij is komen wonen, en de hele nacht ligt te neuken. Schoven ze dat bed maar een beetje van de muur af....! Gisteravond laat begint de bewoner aan de rechter zijde ook overlast te veroorzaken; heen en weer geloop en geschreeuw, het diverse keren openen, sluiten en vergrendelen van de deur naar de aan mijn slaapkamer grenzende patio, en vrouwenstemmen testen hun maximale volumegrens uit.

Eerst rond tweeën kan ik de slaap vatten, en word vanochtend om zeven uur door flink gebonk gewekt. Abdul licht mij in, dat dit complex ook voor een paar dagen verhuurd wordt. Meestal aan kapitaalkrachtige vrijgezellen, die besloten hebben flink aan hun erotische neiging toe te geven. Het patroon is volgens mijn informant als volgt: Eerst wordt door de dame(s) een maaltijd bereid, daarna wat gedronken; vervolgens kaftan en broek uit en de apotheose. 's Ochtends is mijnheer weer hot, en wil maximale prestaties uit het bestelde product halen, kortom, opnieuw een rampartij. Er blijken in dit pand ook seksfilms met minderjarigen opgenomen te zijn. In Marokko is niets wat het in eerste instantie lijkt. Voor de eigenaar van het gebouw is het allemaal geen zorg, het gaat hem slechts om de centen. Zijn eer wordt niet aangetast, want hoe kan hij weten wat de tijdelijke bewoners uitspoken? Per slot van rekening woont hij kilometers verderop. Dat deze westerling met de eigenaar een contract moest opmaken, dit laten registreren en tekenen bij de gemeente, en dit weer laten bekrachtigen door de Surité Nationale blijkt een indeksituatie te zijn; niets mag buitenlanders afschrikken, overkomen, en van alle kanten word je als zodanig door de autoriteiten in de watten gelegd. Omdat niemand zijn vingers wil branden, bewandelt de eigenaar van het complex dit keer de officiële weg. Verder word ik geïnformeerd dat enkelen in mijn 'tweede huiskamer' jaloers zijn. Gezien de reputatie van het pand waarin ik woon zijn ze ervan overtuigd dat deze tijdelijke inwoner (met geld!), elke avond een nieuw liefje heeft.

Maar ik ben dus met het verkeerde been het bed uitgestapt. Als Abdul rond tien uur aanbelt, ben ik opeens nijdig op alles en iedereen, en krijgt ie een volle laag ongenoegen over het nachtelijk gebonk, en van alles nog wat over zich heen. Dit is slechts de aanleiding, want in toenemende mate word ik mij ervan bewust dat onze relatie verandert, omdat de Tijd voortgeschreden is. Abdul is gelukkig niet meer de clochard van twee jaar terug. Hij is blij dat ik blij ben voor hem en Nabila en ik ben blij dat hij en Nabila blij zijn.

Ze is een geschikte vrouw en ik mag haar. Nu Abdul zijn familie met andere ogen is gaan zien en daarnaar ook handelt, is het goed te weten dat haar verwanten wel warmte uitstralen, en hem een vervanging kunnen bieden voor wat hij nooit gehad heeft. In feite is Abdul, ondanks zijn leeftijd, pas kort geleden de weg der volwassenheid opgegaan en dat weet Nabila deksels goed. Verantwoordelijkheid betreffende zijn leven speel ik terug. Niettemin doet het proces van verandering zeer. Voortaan deelt hij, geheel terecht, de intimiteit met zijn eega. En daarover ben ik, heel irrationeel, boos.

Ik ontmoet ook een sinds een anderhalf jaar biddende Abdul, maar hij is niet zo fanatiek dat hij zich vijf keer per dag naar Mekka richt. Ik heb het gemoed dat het past bij zijn nieuwe getrouwde status als 'eerzaam burger'. Wanneer men mij vraagt of ik moslim ben, antwoord ik: 'Met het hart, maar niet naar vorm en traditie.' Dit antwoord schijnt bevredigend te zijn. Het valt mij op dat er weinig met het geloof geleurd wordt. In mijn 'tweede huiskamer' poneert de eigenaar dat iedereen voor hem gelijk is; moslim, jood, christen of atheïst, en dat hij kijkt wat betrokkene doet. Het is alsof ik hem zelf de woorden ingegeven heb. Geleerd hebbend respect te betonen voor levensovertuigingen, zeg ik Abdul dat dit danig op de proef gesteld wordt door de dorre werkelijkheid. En dat, indien ik mijn ervaringen binnen het kader van de Islam plaats, mijns inziens de inhoud veelal door een mooie verpakking vervangen is en het geloof kapot gaat aan de frasen. Binnen mijn optiek moet je respect verdienen, maar hier verwerf je het automatisch door je anciënniteit en plaats in gezin en samenleving. Ik vertel mijn vriend dat ik denk dat de moderne samenleving botst met het systeem van 'schande' en 'verboden door de godsdienst' en dat deze dwangbuizen zijn geworden; het leidt ook niet tot uitwisseling van emoties, ideeën en vernieuwing. Enige dagen later praat ik met Abdul over de verschillen in cultuur en maak hem bewust van de vorm waarin hij communiceert.

Ik geef als voorbeeld dat als een westerling iets te berde brengt, diens opinie slechts zijn opvatting is, en dat de verwachting is dat erover nagedacht wordt, en op de beschouwing teruggekomen wordt. Dat maakt dat je dichter bij elkaar komt, en niet blijft steken in voorgekookte frasen.

Abdul geeft nu aan dat hij met mij diverse vergissingen gemaakt heeft, en dat hij inderdaad niet gewend is om op de door mij gestelde wijze te praten. Dat hij wakker geschud is door mijn optreden twee jaar terug in Fnideq. Dat ik de eerste en enigste geweest ben die hem stimuleerde om te leren, en voor zichzelf op te komen. Ik zeg dat ik hem nieuwe ideeën gegeven heb, en hij mij, maar dat ik tevens besef dat wij ons niet ongestraft buiten onze samenlevingen kunnen plaatsen. Dat je het beste je weg kunt kiezen en je op de stroom laat meevoeren, daarbij goed de uitgestippelde richting in de gaten houdend. Maar dat door ons contact en vriendschap onze werelden voorgoed veranderd zijn.

In een telefoonwinkel schaf ik een modem voor draadloos internetten aan. Volgens de verkoper kan ik voor mijn tweehonderdennegentig dirham één maand gratis het Net op, en is de snelheid hoog. Al snel kom ik tot de ontdekking dat de vaart die van een telefoonverbinding niet haalt; behalve je e-mail lezen kan je er praktisch niets mee; in ieder geval geen films bekijken, muziek luisteren, laat staan downloaden. 's Avonds hoef je er geen gebruik van te maken, want met moeite bereik je 10kps. Na een week blijkt ook de termijn verlopen te zijn. Ik ga terug en daar krijg ik het toneel voorgeschoteld 'dat de baas er niet is.' Het is zonneklaar dat men mij heeft voorgelogen. Gedacht heeft dat dit personage binnen een aantal dagen wel vertrokken zou zijn, zodat hij niet kan reclameren. Ik zeg dat Allah hem zal straffen, maar zolang dit nog niet gebeurd is, ik de winkel met naam, adres en foto's op het Internet zet met als commentaar: 'Oplichters'. En dat ik mij nu naar de Sureté Nationale begeef om een aanklacht in te dienen.

De verkoper lacht mij ronduit in mijn gezicht uit en denkt waarschijnlijk: 'Dat doe jij toch niet.' Binnen de korst mogelijke tijd zou het verhaal op straat komen te liggen, en verlies ik mijn eer. Binnen het uur sta ik opnieuw in de boetiek, maar nu met de commissaris van politie en zijn adjudant. De eigenaar verschijnt later, en uiteraard is het 'een groot misverstand.' Uitgebreide excuses volgen, mijn goede naam is gered, en de beurs wordt aangevuld met 250 dirham. Ik trek mijn aanklacht in. Mijn actie is mijn 'tweede huiskamer' niet ontgaan. Dat kan ook moeilijk, want ik vertoef 's middags achterin de politiewagen, waar normaliter de gearresteerden zitten, en bij het passeren ben ik gezien. Bij binnenkomst merk ik op dat de dienstdoende broer geknipt en geschoren is, en nettere kleding dan enkele uren tevoren draagt. Waar is trouwens de hasjiesjverkoper? Het blijkt al snel dat ze denken dat deze gewaardeerde klant opgepakt is, en gezien de handel en wandel in de quawa is besloten tot een transformatie. Die is kortdurend. Ik zet de geschiedenis uiteen, en van alle kanten krijg ik goedkeurend commentaar. Het signaal 'kust veilig' is gegeven, en daar komt het vaste inventaris stuk voor stuk binnen druppelen. Na de opstand in Egypte, waar Mubarak is verdreven rommelt het in flink wat Arabische landen. Ook hier zijn in verschillende steden demonstraties gemeld, en in het naburige Al Hoceima vielen hierbij vijf doden.

Maar het ergste lijkt alweer achter de rug. Eén van de broers van mijn 'tweede huiskamer' denkt niet dat het echt uit de hand zal lopen en die indruk heb ik zelf ook niet. Hoewel men niet kan stellen dat het een volledige democratie is, valt de Marokkaanse natie wat vrijheid betreft niet te vergelijken met de meeste Arabische landen. Over het algemeen hoor je geen kritiek op de koning, die stelt dat hij zijn volk geleidelijk naar de vrijheid voert. Ik denk dat de Marokkanen aanvoelen dat ze in ieder geval onderweg zijn. Wel hoort men dat de kliek om hem heen niet deugt.

Volgend jaar zijn er verkiezingen, en dan is volgens velen de tijd rijp om de stem van het volk te laten horen, en te zien of alles eerlijk verloopt. Als ik beschouw hoe het er vaak na het verdrijven van machthebbers elders aan toegaat, chaos, stammenstrijd en 'Islamitisch' gebrul, lijkt het mij voorlopig het beste deze weg te bewandelen. Maar wie ben ik? Slechts een gast in dit land, en deze heeft zich niet te bemoeien met de huishouding. De café-eigenaar is een voorstander van de scheiding tussen kerk en staat. Op mijn vraag welke betekenis de Islam nog heeft krijg ik een schaterlach. 'Weinig', antwoordt hij, 'Schone schijn.' Hij refereert aan het snelle verdwijnen van de kerkelijke invloed in de jaren zestig in Europa, en denkt dat dit ook in de Arabische wereld gaat gebeuren. Ik heb zo mijn twijfels. Mijn 'tweede huiskamer' heb ik inmiddels omgedoopt tot 'café van de vrijgezellen; praktisch niemand blijkt er getrouwd te zijn. De bezoekers bevalt de naam wel.

De zoek loopt op het eind. Her en der roepen de laatste viskopers hun flexibele prijs de straat over: 'Twintig dirham.' Een haveloze verkoper trekt aan zijn kifpijp, ondertussen een transactie afhandelend. Ik besluit één kilo vis te kopen en ermee naar Abdul en Nabila te wandelen. 'Dertig dirham, a Sidi.' Ik kijk de lucht eens in en zeg: 'Zojuist riep je anders twintig en zelfs dat vind ik duur.' Langzaam loop ik verder. Met vijftien dirham vis betreed ik de volkswijk. De geplaatste hanglampen hebben een vrolijke blauwe kleur. Er zijn nog volop winkeltjes open, en regelmatig word ik begroet door groepjes mannen. Even later verras ik het echtpaar. De deze week door mij voor vijftig dirham gekochte radio blèrt in de keuken de kreten van de commentator van de voetbalwedstrijd Madrid-Lyon. Abdul en Nabila zitten aan tafel te eten en ik schuif aan. De hartelijkheid en genegenheid ontroeren me. Ik bemerk dat ik het reuze gezellig vind, knus en huiselijk. Wat heeft het stel weinig en toch stralen ze meer tevredenheid uit dan het gemiddelde westerse gezin met alle toeters en bellen. En ze hebben elkaar. Ik word er haast jaloers van. Maar ik ben blij ze te kennen.

Het lawaai uit de ether brengt mij terug naar de tijd, waarin er nog geen televisie was, en jezelf een voorstelling moest maken van het gebeuren. Mijn kompaan begeleidt mij terug naar mijn huis. In de binnenstad ziet het zwart van de mensen. Bezoekers van quawa's die daar de match gevolgd hebben spoeden zich huiswaarts. Niks geen hooligans en geschreeuw; heel ordentelijk. Soms zie je wel eens ruziënde lieden, die met veel gebaar hun gelijk wensen te halen, maar zelden komt het tot handtastelijkheden. Meestal laten omstanders betrokkenen uitrazen, waarna iemand met zachte hand de partijen scheidt, en zo kunnen deze zonder verlies van eer het strijdtoneel verlaten.

Vandaag word ik opgebeld en aan de andere kant van de lijn brabbelt iemand 'Sigaretten' en 'Quawa' kan ik eruit destilleren. Behalve Abdul, Nabila en mijn familie weet niemand mijn Marokkaans telefoonnummer, dus ik vraag mij af wie dit kan zijn. Later begint het mij te dagen dat het de sigarettenverkoper moet zijn, die zijn handeltje bij een snackbar op de zoek voert. Ik drink er wel eens wat, en we waren met elkaar 'in gesprek' geraakt. Voor zover hier sprake van kan zijn, want ofschoon hij beweert uit Fez te komen, spreekt deze tweeëntwintig jarige jongeman geen woord Arabisch. Walid is zijn naam en hij blijkt het inderdaad geweest te zijn. Ik vraag hem hoe hij aan mijn nummer gekomen is. Bij het afrekenen enige tijd terug heb ik mijn mobieltje op tafel laten liggen. En door een bepaald nummer te bellen, komt men achter die van de eigenaar. Weer een les geleerd! Omdat hij mij al een week niet gezien heeft, besluit hij mij te benaderen. Een verkoper op de parkeerplaats aan de overkant komt op ons af, gaat achter de jongeman staan, laat zijn armen op diens schouders rusten en kust hem op het voorhoofd. Er lopen bij de zoek adolescenten met hun waar, maar naar mijn mening worden ze door sommige passerende kerels iets teveel aangehaald. Wordt soms ook het lijf gekocht? Geld en armoede kunnen nare dingen met mensen doen.

Op zijn vraag of ik getrouwd ben, zeg ik dat dit in Europa niet hoeft, en dat daar zat vrouwen en jongens zijn. De eerlijkheid gebiedt mij te vermelden dat ik hem leuk vind, en dat zal hij bespeurd hebben. De belangstelling van mijn potentiële lover lijkt de volgende weken weg te ebben, maar als hij mij een paar dagen niet gezien heeft, belt hij wel op met wat onduidelijke woorden, maar daarmee laat hij weten dat ik aan hem moet denken. Hij zit nog steeds achter zijn kistje... Gisteren laat ik mij ontvallen dat ik de volgende dag jarig ben. Uitnodigend kijkend zegt hij dat wij dan wel een feestje kunnen bouwen: 'We zijn toch getrouwd!' Klaarblijkelijk heeft de huwelijksvoltrekking zonder mij plaatsgevonden. Ik geef geen reactie; zie een gewonde vogel, door velen gebruikt en getekend door de tijd en het harde leven in de Maghreb. Hij heeft geleerd anderen te benutten door hen met praatjes en seks te verleiden; slachtoffers worden vaak daders. Vandaag spekt hij opnieuw de kas van de telefoonmaatschappij en hoor ik iets van 'verjaardag'. Later op de dag op de zoek zie de magere gestalte, rillend van de koude en het stilzitten. Ik koop twee Marlboro's van hem, en geef de sigaretjes 's avonds aan Abdul. Van het stel krijg ik gele traditionele puntige instappers, en een vaasje met kunstbloemen. Van een verjaardagssfeer is echter geen sprake. Nabila's vader is de vorige nacht overleden en ik moet telkens aan Walid denken, levend in armoede, hopen op kansen in een land met beperkte mogelijkheden, dromend van de behulpzame buitenlander. Op weg naar huis, ontmoet ik mijn 'echtgenoot', en hij wil mee. Ik ga door de knieën, stap af van mijn politiek behalve Abdul, Nabila en haar familie geen ander in mijn appartement toe te laten. Walid nestelt zich op de seddari, heeft naar zeggen buikpijn, slaat eten en drinken af, en vraagt of de televisie aan mag. Even later geeft hij aan dat het bezoek alleen hem en mij aangaat, en dat zijn mond gesloten is. Ik lach, en zeg dat hij op de zoek kan verkondigen wat er in dit huis gebeurt: 'Niets.'

Mijnheer is verliefd op een jongedame uit Fez, maar omdat hij geen geld heeft zit een verbintenis er voorlopig niet in. Heel doorzichtig zegt hij met mij naar de koningsstad te willen reizen. Ik wijs het van de hand. Zijn handeltje in sigaretten vindt hij niets, en hij maakt duidelijk te willen investeren in een nering van schoenen, maar het beginkapitaal is er niet. In mij ziet hij een potentiële investeerder. Ik zeg dat ik geen miljonair ben. Dat ik regelmatig jongens als hij ontmoet die allemaal min of meer met dezelfde geschiedenis komen: 'Ik vertel je de waarheid en ben geen leugenaar.'

Ik wijs hem erop dat het hier trouwens altijd hetzelfde is; quawa's, apotheken, kleren, schoenen en dergelijke, en dat hij beter iets anders kan verzinnen. Bijvoorbeeld fietsen kopen, en deze per dag aan toeristen verhuren. Bij navraag blijkt hij er een pakje Marquise per dag doorheen te jagen. Ik zeg dat als hij ophoudt, dit een besparing van ruim zeshonderd dirham per maand oplevert, en dat een nieuwe fiets duizend dirham kost. Even later kondigt de toekomstige miljonair aan dat hij met zijn Fez-habibi naar Nederland wil, en of ik hem niet kan helpen. Nogmaals maak ik hem duidelijk dat hij wat mij betreft helemaal niets te verwachten heeft, dat ik in ieder geval voor zijn emigratie helemaal niks kan doen. Dat ik vooraf gezegd heb, 'Eten, drinken, muziek, televisie, en voor de rest niets.' Hij begrijpt het zogenaamd niet, maar ik voeg hem toe dat hij deksels goed weet wat er gaande is; hij wil gewoon niet opgeven. De film 'Jaws' zal nog een tijdje duren, maar ik ben moe en kondig aan dat ik ga slapen. Hij zet zijn versierderblik op, lacht en zegt 'ik hou van jou.' Hoe vaak zal mijn straatjoch die frase gedebiteerd hebben? Hoevelen zouden kiezen te willen geloven in de fluisterend uitgesproken woordjes, en meegezogen worden in de 'tour d'amour de moi' met de daarbij behorende 'trek de beurs' & 'help mij'-melodie? Ik sta van de bank op, zeg: 'Nee, jij gaat naar huis.' Met hem naar beneden lopend wil hij zonder handen te schudden weglopen. 'Geen tot ziens? Roep ik hem na. De poot wordt alsnog uitgestoken en daar verdwijnt de ineengedoken gestalte de nacht in.

Ik vraag mij af wie hier de visser en de vis is. De dag erna lig ik nog in mijn bed als hij aan de telefoon hangt. 'Niets', kweel ik het apparaat in, en hang op. Opnieuw gerinkel, 'Wil jij niet?' hoor ik hem zeggen.

In de dagen erna zit hij pruilend op zijn stoeltje naast de snackbar. Hij zegt mijn nummer gewist te hebben. Het huwelijk heeft kort geduurd. Ofschoon ik met hem begaan ben, kan ik niet het leed van de hele wereld op mijn schouders nemen. Het is mijn eigen schuld. Ik heb hoop gewekt. Voortaan dit soort gedrag niet meer vertonen is de les. Niettemin ben ik ongerust als ik hem enkele dagen niet op zijn plek zie. Zou er wat met hem zijn?

Hij had buikpijn... Waarom heb ik altijd van die vaderlijke gevoelens? Ik praat met Abdul over Walid, en deze zegt dat het hem een leugenaar lijkt. Ik rol de bal terug en zeg dat hij in eerste instantie ruim twintig jaar terug toch ook niet gedacht heeft: 'Wat een leuke kerel die Carlos, ik ben verliefd.' Maar dat hij destijds ook kansen zag. Dat onze verbondenheid door de tijd heen ontstaan is, doordat hij zag dat ik hem niet bij de eerste de beste gelegenheid liet vallen, en ik merkte dat hij mij beschermde.

Vanwege een bloedneus ben ik al vroeg mijn bed uitgestapt. De lente lijkt eraan te komen. De zon schijnt al sinds een week volop, zodat de kilte die altijd in mijn appartement met veel betegelde muren en vloeren hangt, aan het verdwijnen is. Op een stoeltje voor mijn 'tweede huiskamer' knabbel ik aan een broodje ei. Er is nog niet veel volk op straat. Taxichauffeurs gapen de slaap uit de ogen. Een haveloos figuur van onbestemde leeftijd draait met lege ogen op het trottoir rond; geestelijk niet in orde. De eigenaar van de quawa maant hem door te lopen. Twee meisjes, een stukje schuimplastic als voetbal vooruitschoppend, steken de straat over. Een paar dames, huppelend op hoge hakken, het golvend haar onbedekt, passeren, en opeens dringt het tot mij door dat er niet gekeken wordt, geen opmerkingen gemaakt. Dat was twintig jaar terug wel wat anders.

Elke vrouw leek begeerte op te wekken. Er is een nieuw zelfbewustzijn ontstaan. Het reflecteert zich zelfs in de sigaretten. Twintig jaar terug werd de in Spanje geproduceerde Marlboro superieur geacht aan de Marokkaanse, en nu is omgekeerde het geval.

Men ziet het in de kleding. Ofschoon je nog steeds sjofele figuren door het straatbeeld ziet wandelen, is over het algemeen de huidige burger redelijk gekleed. Denk je 's maandags een westers georiënteerde heer te ontwaren, dinsdags heeft hetzelfde personage zich gehuld in een jeleba, compleet met taboes en lurkt hij aan de kifpijp. De andere dag tref ik de man in voetbaloutfit.

Op donderdag zie ik hem in een goedkoop donker pak op de zoek goederen verkopen, en vrijdag is mijnheer in een geheel witte outfit - schoentjes, broek met daarover een driekwart 'jurk'- op weg naar de moskee. Hoofddeksele variëren van baseballcaps, gebreide mutsjes, taboes, fez, opgeknoopt doek en wat al niet meer. Sommige meisjes dragen een strakke jeans, terwijl de hoofddoek ze nog sexier maakt. Anderen in kleurige kaftans op hoge hakken voorttippelend; vrouwen van het land met strohoed, geruite omslagdoek en wijde jurken zitten op de grond hun waren te verkopen. Af en toe lijkt het carnaval; het is wat anders dan de eenheidsworst van het westen. Ook mij kan je in wisselende vormen bewonderen. Vandaag draag ik een Adidasbroek met wit overhemd. Daaronder de geschonken instappers. Een ruimvallende grijze jeleba maakt het ensemble compleet. Maar op een andere dag draag ik gewoon westerse kleren, al zijn de meeste ervan wel bij Zeeman in Nederland gekocht, want die kledij past hier meer.

Zondagmiddag. Het is rustig het café van de vrijgezellen. De televisie slingert het commentaar van een voetbalwedstrijd de ruimte in. Er valt buiten dichtbij komende stemmen te horen, die 'Allah is groot' roepen en verzen uit de Koran citeren.

In eerste instantie denk ik aan een religieuze optocht, totdat een lijkbaar, afgedekt met een doek, gedragen op de schouders, de quawa passeert. Een grote stoet, geliefden, familie en buurtbewoners begeleiden de overledene naar de laatste rustplaats. Ik ken de plek, want met Abdul heb ik er enige tijd terug geleden gewandeld. Wat mij betreft mogen zij mij hier begraven, mocht mijn tijd gekomen zijn, en hoef ik niet naar Nederland teruggevlogen te worden. De graven worden door geliefden en familie regelmatig bezocht en verzorgd. Ik weet dat Abdul en Nabila dit voor mij ook zouden doen. De televisie wordt uitgezet en hoofddeksels worden afgedaan. Iedereen staat zwijgend op, en loopt naar de deur om de overledene de laatste eer te bewijzen. Zodra de stoet voorbij is, hervat het leven zich.

Het echtpaar is dit weekend naar familie vertrokken. Traditie vereist dat ze binnen veertig dagen in het ouderlijke huis te Ajadir hun opwachting maken, maar nu komen ze in Tetuan bij elkaar om de gestorvene te betreuren. Ze hebben mij ook uitgenodigd, maar ik heb er geen trek in: 'Zeg maar dat ik last van diarree heb', voeg ik hen toe. Ofschoon het een hartelijk gezin betreft, ik ben er inmiddels twee keer geweest, komen bezoeken op hetzelfde neer. Eenieder gedraagt zich beschaafd; eten wordt aangevoerd, familie en medische problemen komen aan bod, en de televisie staat aan. Telkens verschijnt de mededeling 'het signaal is zwak'; het beeld bevriest, en een ander kanaal wordt opgezocht; de cyclus begint opnieuw. Uren zijn ze ermee zoet. Wezenlijke communicatie ontbreekt. Met Abdul heb ik hierover gesproken, en deze bevestigt dat het neerkomt op opzitten en pootjes geven, maar hij weet bij Marokkanen niet beter. Het weer is opnieuw plotseling omgeslagen, en de gure wind blaast door het stadje. Niettemin zitten de gegoede families buiten aan de tafeltjes bij de restaurants. Het Internet zegt dat het weer tot aan mijn vertrek niet zal verbeteren. Het thuisfront meldt dat het daar knap fris is, en dat ik maar moet genieten van mijn laatste dagen in de Magreb. Walid is weer terug.

De verhouding is bekoeld; een slap handje en een ongeïnteresseerd: 'Alles goed?' kan er nog net vanaf. Mijn schoenpoetsertje komt vanaf de Corniche op mij af. Ik aai hem over de bol, en daar loopt hij de stad in, van vroeg tot laat alleen op zoek naar business. Zou hij de existentiële eenzaamheid voelen? 's Avonds vind ik weer onderdak in Abdul's huisje en verneem ik wat er verderop gebeurd is.

Zelf heb ik weinig te melden. Ik heb mijn dag niet. Ik zie wel dat het leven van Abdul in rustiger vaarwater is gekomen. Hij is gelukkig met zijn Nabila. Hij werkt, en zij zorgt voor het reilen en zeilen van de huishouding. Op gezette tijden wandelen ze op de Corniche, of bezoeken haar verwanten, maar de wilde dagen liggen achter hem. Wat zijn achterban betreft heeft hij mijn zegswijze overgenomen: 'Familie blijft familie, maar laat ze maar sudderen, totdat ze begrijpen dat ze hun spel niet meer kunnen spelen.' Quawa's hebben, tenzij Barcelona speelt, Abdul's klandizie verloren, en het is alom verstandigheid dat hij sinds een paar weken uitslaat: 'Ik rook nog slechts twee sigaretten per dag, want waarom zou ik mijn geld op straat gooien? Ik kan er beter een kilo suiker voor kopen.' Van clochard tot burgerman, wie had dit ooit kunnen denken!

In mijn quawa ontmoet ik een dertiger die jarenlang in Duitsland gewoond en gewerkt heeft. Hij is verheugd weer eens in die taal te kunnen praten. Rollen de woorden meestal automatisch over mijn lippen, nu merk ik dat ik de grootste moeite heb mijn gedachten auf Deutsch te verwoorden. Herhaaldelijk moet ik nadenken hoe je iets ook alweer zegt, doorspek de zinnen met Franse woorden. Als ik hier nog langer blijf vergeet ik zelfs mijn moedertaal... De man is verbitterd. Zegt dat hij als tweede rangsburger in het westen behandeld is. Dat de teloorgang van de Arabische wereld te wijten is aan een complot, en dat een paar maanden geleden hij ervoor gekozen heeft voorgoed naar Marokko terug te keren. Nu komt hij tot de ontdekking dat hij zich hier niet meer op zijn plaats voelt.

Hij ergert zich aan de schijnheiligheid en de oppervlakkige contacten, die volgens hem alleen om geld draaien. Van zijn vrijwillig terugkeer verhaal geloof ik geen snars. Later wordt dit door derden bevestigd. Mijnheer heeft zich ingelaten met drugshandel, heeft vrouwen voor zich laten tippelen; opgepakt en het land uit gebonjourd. Nogmaals, in Marokko is niets wat het in eerste instantie lijkt. Talrijk zijn mijn ontmoetingen en de meldingen waarin gewag gemaakt wordt van een verblijf in Europa, en betrokkene tegen zijn wil nu in de Magreb vertoeft als gevolg van het veroorzaken van moeilijkheden in het gastland. De cultuurschock herken ik. Hij vraagt of ik geen last heb van die kansgrijpers. Ik lach, en zeg dat ik als eersterangsburger bekeken wordt, maar dat die positie ook niet alles is. Ik zeg hem los te laten, en vraag schertsend wie hier de Marokkaan is. Zeg dat ik hem toch niet hoeft uit te leggen dat uit eigen belang geprobeerd wordt met je te 'dollen', dus dat je ook moet 'toneelspelen', en snel de kunst van het je niet irriteren dient te verwerven, je leven te voeren, en jezelf te beschermen. 'Is het in Duitsland nu echt zo anders?' vraag ik. 'Daar draait het toch ook veelal om geld?' Maar ik heb geen zin om de klaagzang verder aan te horen en vertrek met een smoesje dat mijn vriend op mij wacht. Lekker uitwaaien op de Corniche is wat ik doe.

Omdat de gasten niet met het huidige woonadres bekend zijn is afgesproken dat deze met hun auto naar de taxistandplaats rijden, en daar door Abdul opgepikt zullen worden. Ze schijnen niet goed geluisterd te hebben. Na ruim twee uur heen en weer rennen en gebel, blijkt de familie niet naar M'diq gereden te zijn, maar in het verderop gelegen Martil te vertoeven. Maar nu komen ze echt... Ik wacht in Abdul's huis. Daar gaat de deur open. Nabila zegt zenuwachtig iets, pakt razendsnel wat vuile glazen van tafel, en daar vliegt een jeleba langs mij heen, een baby voor haar gezicht houdend, rechtstreeks de slaapkamer in. Vervolgens stapt een man, achter in de twintig, met een joch van een jaar of vijf naar binnen en gaat zitten.

Dit zijn Nabila's verre verwanten uit Tangerang en Abdul heeft ze nog nooit ontmoet. Het zal uitdraaien op eten en beleefdheden. Na de maaltijd zal ik echter vertrekken. Mijn laptop heb ik meegenomen, zodat voor de zoveelste keer de beelden van het 'gelukkige' huwelijksfeest getoond kunnen worden. Het is jaren geleden dat ik meegemaakt heb dat de vrouw niet aan de buitenwereld getoond mag worden, maar dat was op het platteland. Dit zijn mensen uit de grote stad. Ik heb eerder van mijn kameraad vernomen dat de kerel in België gewoond heeft, problemen met een vrouw veroorzaakt heeft, in de gevangenis is beland en teruggezonden naar zijn vaderland. En nu dit gedrag. Ik wil de eer van Abdul en Nabila echter niet ondermijnen, maar mijn signaal aan zowel de man als Abdul is duidelijk: ik stop de computer terug in de tas, zet mijn pet op, trek mijn jas aan, en stap op. De man geef ik nog een hand, en zeg 'tot ziens'. Vertwijfeld volgt Nabila mij naar buiten, bezwerend toch te blijven, maar ik vertrek. Ik heb genoeg vertrouwen in mijn vriend om te weten dat hij dit oppikt. Hij zal niet zoals een Nederlander direct zeggen wat hij ervan vindt, maar er tal van andere manieren om te laten weten dat de achterachterneef met zijn gevangenen voortaan beter thuis kan blijven. Later op de avond hoor ik dat het bezoek inderdaad geen succes is geweest. Abdul is nog altijd des duivels, en heeft duidelijk gemaakt dat hij dit in zijn huis niet accepteert. 'Achterlijke ezel! Zijn vrouw mag ik niet zien, maar hij Nabila wel?' 'Die zien we hier niet meer, Blanken.' Ik ken mijn vriend. Dit zijn geen valse woorden, geen spiegels om mij te plezieren. Abdul praat ook over het gedrag van de kinderen. Zonder toestemming aan spullen zitten, zonder dat de ouders dit gedrag corrigeren. Ik heb hem eerder op dit punt gewezen, toen hij mij eens een keer vertelde dat om de haverklap de kleintjes van de visite iets kapot maakten, zonder dat de verantwoordelijken, maar ook zij, er een halt aan toeriepen. 'Waarom stel jij geen grenzen?' heb ik geantwoord. 'De gevolgen zijn voor jouw rekening.' Dit heeft hij vanmiddag op zijn manier gedaan.

Nu is hij Nabila het hoe en waarom aan het uitleggen, want deze is van huis uit geleerd te plezieren, naar de mond te praten, en de snater te houden.

Wie enige tijd in Marokko vertoeft, bemerkt dat de dirham hoog op de conversatielijst staat. Je kunt ook niets aanschaffen, of er wordt geïnformeerd wat je ervoor betaald hebt. Veelal zou hij of zij het wel goedkoper kunnen krijgen; het lijkt een nationale sport te zijn. Het virus is ook mijn systeem binnengedrongen. Bij alles noem ik de prijs en het eerste wat ik bij een eventuele aankoop roep is: 'Wat kost het?' Zelfs brood is voor onderhandeling vatbaar. Andere prijzen liggen vast.

Het is voor mij in financieel opzicht goedkoop; per maand besteed ik nog geen vijfhonderd euro en dat is inclusief de huur van het appartement. Thuis ben ik net zoveel kwijt. Ofschoon ik eerder geschreven heb dat ik mij in het leven hier ingevoegd heb, is het natuurlijk niet zo, dat ik het bestaan van de gemiddelde inwoners voer. Ik kan doen wat in mijn hoofd opkomt, en dat is voor velen wel wat anders. Van de waan der dag ben ik afgekickt. Het nieuws komt in flarden van beelden die ik in de quawa zie. Op de digitale snelweg bekijk ik eens per week mijn post, check het banksaldo en vertrek. Het wauwelapparaat blijft steeds meer in huis achter. Dat kan niet gezegd worden van de rest der inwoners. Lopend, verkopend, bedelend, de terreur der mobiliteit teistert ook arme mensen.

De eigenaar van het pand is langs geweest. Ik heb begrepen dat hij nog wat geld wil zien. Volgens hem is mijn huurcontract afgelopen, en dien ik voor de resterende weinige dagen nog wat flappen op tafel te leggen; duizend dirham wel te verstaan. Dat ben ik helemaal niet van plan. De koelkast blijkt wel te werken, maar houdt niet meer op, zodat alles diep bevroren raakt; de stekker ligt er al wekenlang uit. De satelliettelevisie vertoont om de haverklap de mededeling 'Le signal est debil', en het beeld begint te verstarren.

Afvoeren zijn verstopt, en als de wind het pand teistert, rammelen alle ramen zowat uit hun sponningen, en door het geluid doe je 's nachts bijna geen oog dicht. Ik speel de onnozele verwende hals die het allemaal niet begrijpt, en zeg dat mijn vriend Abdul morgenmiddag er ook is. Dit komt over, dus zitten wij nu met zijn drietjes te keuvelen. De man is nogal vasthoudend, maar ik geef mijn kameraad een voorzetje en murmel: 'Sureté Nationale'. Ik hoor dat Abdul naar mijn interventie met de internetwinkel verwijst; dat ik naar connecties in Rabat gebeld zou hebben, deze weer met de politie in M'diq, waarna de commissaris hoogst persoonlijk contact met mij heeft opgenomen om de zaak recht te zetten. 'Deze heer wordt beschermd, en bij de politie is exact bekend dat hij een contract met u heeft, en wanneer hij vertrekt; hem is verzekerd dat bij eventuele moeilijkheden één telefoontje volstaat. En waar is de kopie van de overeenkomst die u hem zou geven?' voegt Abdul hem toe. De toon van de bordeelhouder wordt nu anders. Ik hoor hem bezweren dat hij deze heer uit Nederland helemaal geen moeilijkheden heeft bezorgd, dat Abdul zijn waardering moet uitspreken voor de rustige wijze waarop ik in het pand leef. Dat seigneur hem moet bellen wanneer hij vertrekt, dan kunnen de sleutels ingeleverd worden. Over geld wordt niet meer gesproken. Bij het afscheid durft hij mij niet aan te kijken.

Vanavond ben ik melancholisch. Gezellig kijken Abdul en Nabila en ik bij mij thuis naar een Hindi-film, eten en lachen. Maar mijn vertrek hangt in de lucht. Abdul en Nabila spreken uit hoe ze aan mij gehecht en gewend zijn geraakt, en mijn dagelijkse aanwezigheid in hun huis zullen missen. Het is wederzijds. Mijn relatie met Abdul is volwassen geworden. We zijn geen straatjongens meer, en door de verandering en de daarbij behorende pijn heen gegaan. Onze vriendschap is verdiept. Ik heb hen dingen geleerd en zij mij. Met weemoed beschouw ik de voorbije tijd, vol vertrouwen kijk ik vooruit. Ik zal mijn handgevend verkopertje, waarbij ik elke ochtend vijf Marquise sigaretten koop missen.

Hem trof ik op een dag, blauwbekkend van de kou zonder jas op straat aan. Beneden bij de winkel mocht hij zich op mijn kosten iets warmes aanschaffen: 'Aalmoes' zei ik tegen de verkoper, die mij daarop een heel schappelijk prijsje voor de jas vroeg.

Mijn ami's, aan wie ik de rookstokjes uitdeel, zullen voortaan zelf hun nicotine weer bij elkaar moeten bietsen. Ik hoop dat ze eens met de loterij hun meevaller zullen hebben.

Er komt een bericht van de sigarettenverkoper binnen: 'Ik ben Walid. Ik begrijp jou niet.'

Hij heeft mijn nummer toch gewist? Ik wil hem sms'en: 'Ik jou wel', maar het beltegoed is op. Deze 'halve Marokkaan' beseft dat het in Nederland qua kansen en mogelijkheden goed toeven is. Niet voor niets hoor je de alom geuite mantra naar de 'hemel' Europa te willen; het geluk is daar waar je niet bent. Voor velen, en wellicht ook voor Walid, zal het wel bij dromen blijven.

In het vaderland laten klokschakelaars lichten aan- en uitfloepen, alsof de bewoner er nog steeds vertoeft. Morgen ben ik er geen djinn meer, en waart deze door het Rif.

Hoofdstuk 12 – Huiselijk leven in Fnideq

Het bevriende echtpaar is om praktische reden van M'diq naar Fnideq verhuisd en het onderkomen ligt op een steile berghelling. Het is flink klimmen. Diverse keren ben ik enigszins buiten adem. Ik dacht al begonnen te zijn aan het natuurlijke aftakelingsproces als ik op een dag bemerk dat mijn bijna twintig jaar jongere vriend nog harder dan ik naar lucht hapt.

Abdul verdient nog steeds de kost met het invullen van de 'carte d' embarcation', een papiertje dat elke reiziger bij het binnenkomen en verlaten van Marokko met diens personalia dient in te vullen. In tegenstelling tot vorig jaar hoeft mijn vriend nu niet meer zo vroeg op, en bespaart hij tevens op taxikosten. De vorig jaar aangeschafte fiets brengt hem namelijk nu naar de grens. Vetpot is het niet. Het toeristenseizoen duurt ongeveer drie maanden, en daarbuiten is het flink sabbelen.

Regelmatig komt hij met slechts dertig dirhams thuis, en dat is niet genoeg voor de kosten van het dagelijkse bestaan. Nu ik er weer vertoef is wegens mijn bijdrage in de kosten van het levensonderhoud en wat extra's de druk eventjes van de ketel. De heersende zeden verhinderen dat ik gedurende langere tijd in hun huisje kan overnachten. Vandaar dat ik ter linkerzijde van de souk in een groot aanbouw zijnde flat voor een schappelijk prijsje een appartement gehuurd heb. In feite is het slechts een slaapadres. Veel vertoef ik er niet, want mijn onderkomen dient nog afgepleisterd en werklieden betreden het gebouw 's ochtends. Beloften betreffende een werkende warme douche en koelkast zijn, evenals vorig jaar in M'diq niet nagekomen, maar daarover wind ik mij niet op. De volledige huurprijs heb ik niet betaald, en bij vertrek zal ik de manco's van de rekening aftrekken. Dat zal gedonder geven, maar eerlijk gezegd, ik geniet tegenwoordig wel van een beetje 'theater'.

's Ochtends na het opstaan zet ik heel ouderwets keteltjes water op het gas, deponeer het bereide hete water in een emmer, en was mij zodanig. Vreemd is het mij niet, want voordat de welvaartsmaatschappij haar intrede deed ging het precies hetzelfde. Vervolgens is het de beurt aan atay de Nana (muntthee), brood en fruit, en wordt het appartement verlaten richting Abdul. Deze is na een kleine week 'vakantie' 's ochtends op zijn werk, maar het is geen probleem dat ik het huis betreed wanneer alleen Nabila er is. Zij voorziet mij van koffie of thee en vraagt of ik wat eten wil. De laptop wordt opgestart, en ik begin aan dit geschrift of duik een boek in. Abdul komt rond enen met op de souk aangeschafte boodschappen.

De maaltijd wordt genuttigd, en vervolgens is het de ene keer siësta, soms een wandeling langs het strand, of een reisje naar M'diq of Tetuan. In feite woon ik bij het echtpaar in. Rond tien 's avonds taai ik af naar mijn tijdelijk adres.

Het is Nabila die regelmatig telefoontjes van familieleden ontvangt, maar Abdul's mobieltje rinkelt niet. De verhouding met zijn ouders is nog steeds verstoord, en hun aanwezigheid in het huis beperkt zich tot hoogtijdagen, zoals het suiker- en schapenfeest. Bezoek komt er verder nauwelijks en voorlopig zal het echtpaar slechts elkaar hebben, want het wil niet erg lukken met een zwangerschap.

Twee van zijn broers lopen ook in Fnideq rond, maar hij ontwijkt ze zoveel mogelijk, en ook ik ga aan de andere kant van de straat lopen, indien ik ze ontwaar. Volgens Abdul zijn ze van de drank af, verrichten nu de dagelijkse plichten van de moslim en zijn al hun wandaden vergeten. Het zal wel. Ik heb al te vaak dat hypocriete gedrag vernomen. Ik geloof niet erg in mensen die van de ene op de andere dag hun karakter wijzigen; daarvoor ben ik teveel psycholoog. Abdul zegt dat hij 'geen Marokkaan vertrouwt'. Die uitspraak hoor ik inmiddels vijftwintig jaar, en weerspiegelt de betrekkingen; veel geknik en handengeschied. 'Ach, je leert ermee leven', denk ik. Het elkaar, al dan niet gemeend, opmerken, is trouwens heel wat aangener dan zonder enige groet voorbij lopen. Ook ik glimlach, uit frasen. Maar het is slechts Abdul op wie ik vaar, en omgekeerd; ik ben zijn enigste vriend. Openhartige gesprekken voer ik met hem. Van mij heeft hij geleerd niet nederig het hoofd te buigen: 'We zijn allemaal mensen, niet meer of minder dan de ander', poneer ik, 'dat iemand meer geld heeft, is geen reden om je minder te voelen, en indien iemand minder bedeed, is dit geen aanleiding om hem badinerend te behandelen.' Ik zie in zijn contacten dat zijn zelfbewustzijn is gegroeid. Ik heb hem ook bijgebracht de autoriteiten recht in de ogen te kijken, en te denken: 'Ook jij moet naar de w.c., ook jij gaat sterven.' Hij vertelt mij dat die strategie goed werkt. Van hem leer ik ook veel: leven in onzekerheid. Het maakt je heel alert. Sinds mijn aankomst is de zon gaan schijnen, maar af en toe waait de wind flink, en 's avonds kan de temperatuur snel dalen.

De keer dat ik tot nog toe het Internet geraadpleegd heb, meldt het thuisfront digitaal dat het daar zeer koud is, en er binnenkort een Elfstedentocht gehouden kan worden.

Ben ik blij dat mijn kikkerland drieduizend kilometer verderop ligt! Verder zou ik momenteel niet weten wat er zich afspeelt in de wereld. Al jaren ben tot de conclusie gekomen, dat het ook helemaal niet belangrijk is voor het dagelijkse bestaan. In mijn thuisland wordt men van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat geconfronteerd met 'het laatste nieuws', actualiteitenrubrieken, die herkauwen wat al bekend geraakt is, de deskundigen, de dokter Clavans met hun commentaren.

Fnideq, in deze streek aangeduid met haar vroegere naam 'Castijego', is de eerste plaats die reizigers na een kleine drie kilometer aantreffen wanneer ze via de Spaanse enclave Ceuta de Marokkaanse grens passeren. Er is weinig reden om de voet van het gaspedaal te halen, want behalve een recentelijk door koning Mohammed VI geopende nieuw gebouwde moskee en het strand is er niets te zien en te beleven. Europeanen scheuren meestal direct door naar het vijftien kilometer verderop gelegen toeristenoord M'diq, veelal aangeduid met haar Spaanse naam 'Rincon', dat een verademing is in vergelijking met dit uit de klauwen groeiend grensstadje. Marokkaanse immigranten hebben ook haast, want ze willen na hun lange reis vanuit hun Europees thuisland snel bij de familie arriveren. Grote plakaten verwoorden dat er aandacht aan het milieu besteed wordt. De Italiaanse firma 'Pizzorno' is evenals in Rincon hier actief, maar zo schoon als daar is het niet. Afval wordt nog gewoon op straat gekieperd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er muizen en ratten langs de voeten rennen.

Wanneer men Fnideq verlaat, komt men op de strook 'Plage Riffiyenne'. Daar staat een bord dat een milieuproject opgestart is met behulp van de Europese Unie. Weggegooid geld, want de olie drijft er rond, plastic flessen en ander vuil hopen zich op het strand tezamen.

Wellicht dat het in het toeristenseizoen anders is.... Het is duidelijk, Castijego heeft niet de atmosfeer van Rincon.

Fnideq is voortdurend bevolkt met handelaren die hun in Ceuta aangeschafte belastingvrije goederen proberen te slijten. In de enige doorlopende winkelstraat vouwen verkopers plastic zeilen op de grond uiteen, deponeren hun waar erop, en proberen zodoende dirhams in hun zakken te krijgen. U moet ook niet raar opkijken, wanneer midden op straat kifpijpjes gevuld worden. Denkt nu niet dat dit een vrijbrief is, want mocht u hetzelfde doen, dan staat de Sureté Nationale heel snel bij u op de stoep. Alles is hier mogelijk, maar voor toeristen gelden andere maatstaven.

Bij het Gare Routier met bussen richting Rincon, Tetuan, Tanger, Rabat en overige steden, bevindt zich de dagelijkse souk, waar je voor weinig geld tweedehands kleren en schoenen kunt aanschaffen. Zondags is er een grote 'vrijmarkt'. Wat daar aangeboden wordt - kapotte telefoons uit het stenen tijdperk, wasmachines zonder draden, antieke televisies, stopcontacten die direct kortsluiting veroorzaken - zou in Nederland rechtstreeks bij het grof vuil gedeponeerd worden. Tevens stroomt er veel volk van het platteland met hun koopwaar het stadje binnen; boeren met kippen, hennen, schapenkoppen, muntthee, groenten, fruit. Ook wandelen horden Spanjaarden van de vrijhandelsplaats Ceuta door het stadje, en slaan er groente, fruit, brood, en kleren in; stukken goedkoper dan in de Spaanse enclave. Aan de voorzijde van het rommelige plein bevindt zich de standplaats voor de grand taxi's.

Koning Mohammed VI heeft de prioriteit gegeven aan de ontwikkeling van het toerisme in deze streek en men probeert Spanje naar de kroon te steken. Overigens richt men zich daarbij op welgestelde Amerikanen en Europeanen, en niet op de rugzaktoerist.

Wie dit gebied bezoekt moet er wel op rekenen dat de gewone bevolking geen letter over de grens spreekt, en je soms aankijkt alsof je van een andere planeet komt. In hun ogen zijn de buitenlanders wellicht dit ook.

Daarbij komt dat een toerist geen zin heeft om tijdens zijn vakantie telkens met allerlei moeilijkheden geconfronteerd te worden, en dat is aan de orde van de dag. Afspraken worden niet nagekomen, beloftes worden gemakkelijk gebroken, dubbele prijzen worden gehanteerd, en zelfs in geafficheerde 3 en 4 sterren hotels vraagt men zich af hoe deze kwalificaties verworven zijn.

Toeristen lopen vaak met een vriendelijke blik rond, en dat wordt als teken van zwakte geïnterpreteerd. U wordt zodoende de prooi voor het grote aantal sigarettenverkopers - ook steeds meer mannen van middelbare leeftijd - bedelaars, eenbenigen, vrouwen met baby's op de arm, smoezelig gekleed, die jouw dirhams willen hebben. Maar je kunt nu eenmaal niet de hele wereld ondersteunen, want niemand helpt jou als je daar blut geraakt. 'Het leven is hard', debiteer ik mijn vriend Abdul. Hij beaamt het.

In een driesterren hotel valt op een bord te lezen: *'Zone Wi-Fi'*. Volgens de gerant werkt het. De volgende dag komen Abdul en ik er met onze computer, maar geen verbinding. Ik had het al zwaar betwijfeld, maar mijn kameraad had aangedrongen. Koffie met een taartje wordt besteld, maar de drank is al bijna op als mijn kameraad informeert waar het gebak toch blijft. De ober zegt dat hij dit vergeten is. Men zou hiervoor begrip kunnen opbrengen indien de tent afgeladen zou zijn, maar afgezien van een echtpaar is er verder niemand te ontwaren.

Abdul is aan het werk, en een kennis van hem stelt mij voor om een wandeling langs het strand van het verderop gelegen Martil te maken. De bus zou genomen worden. Mijnheer begint het stadje uit te lopen, waar de auto's langs je heen scheuren, benzinedampen ingeademd worden, en je intussen kan bewonderen hoe het landschap verpest wordt met appartementen, villa's enz. voor de welgestelde Marokkanen.

Na enige tijd is het sujet het zat, en probeert een grand taxi aan te houden. Die vertrekken echter pas vanuit Fnideq wanneer deze met zes personen volgeladen is, dus de kans dat er nu opeens plaats zou zijn is nihil. Het wordt nog een hele tippel naar de bushalte. De bus blijkt naar Tetuan te gaan. Kortom, de hele affaire draait erop uit dat we in Rincon belanden. Een leuk stadje, daar niet van, maar het was niet de bedoeling. Inmiddels door de jaren heen ervaringen rijker, maak ik mij er niet druk over en geniet van het moment.

Op de souk ziet u een film die u al jarenlang wilde aanschaffen. De omslag vermeldt de titel, en de verkoper bezweert dat dit het cinematografische meesterwerk is. Thuis gekomen blijken er twee Duitse B-films op te staan. Het aantal alcoholici dat u lastig valt met allerlei smoesjes om dirhams uit uw zak te kloppen, kan het plezier behoorlijk vergallen. Ik kan u verzekeren dat met veel van genoemde ervaringen in dit boekje het schuim inmiddels op de lippen van de toerist staat, en niet de eerste zal zijn die uitroept dat het bezoek aan dit Arabische land 'eenmalig is.'

Alom valt in Fnideq de bouw van luxe appartementen te ontwaren, en de weg langs de zee richting Rincon wordt ermede volgebouwd.

Tot op heden is het voornamelijk de Marokkaanse nouveau riche die hun onderkomens in de steden in de snikhete zomers ontvluchten en hier hun vakantiestekjes aanschaffen. Buiten het seizoen zijn het spooksteden.

Neveneffect is dat de lokale bevolking langzamerhand beroofd wordt van hun stranden, want de nieuwbouw zijn bewaakte vrijwillige gevangenen, waar je niet zondermeer toegang hebt, en hele stukken strand worden geannexeerd.

Van toezeggingen van koning Mohammed VI om sociale woningbouw te realiseren valt niets te bespeuren. Nog steeds is de armoede stuitend om te zien, en liggen lieden op straat te pitten. Het lijkt alsof de kloof tussen arm en rijk steeds groter wordt. In schril contrast hiermede worden overal in het land paleizen gebouwd voor en door deze koning, recentelijk in Rincon en Al Hoceima. Een groot plein in Tetuan, een stad ongeveer dertig kilometer verderop, is inmiddels afgezet en bewaakt door militairen, want de koning heeft hier aan de zijkant ook een optrekje laten bouwen. Deze vorst heeft onder druk van de ontwikkeling elders in de Arabische wereld met veel bombarie de democratisering van zijn land aangekondigd. Er zijn parlementsverkiezingen gehouden, maar de macht over bijvoorbeeld het buitenlandse beleid en het leger berust nog steeds bij de koning. Het lijkt erop dat, net zoals veel ondernemingsraden in Nederland, de gekozenen slechts mogen beslissen over de kleur van het toiletpapier....

Gaf ik vorig jaar Abdul een fiets cadeau, nu heb ik de beurs getrokken voor de aanschaf van een tweedehandse televisie en schotelantenne. Voor nog geen honderd euro is de wereld in kleur te bewonderen. Veel soeps is het allemaal niet. De meeste kanalen zijn van Arabische origine, en bebaarde moefti's rennen over het scherm. Mocht u zich blauw ergeren aan de reclames in Nederland, het is niets vergeleken met wat zich hier ontrolt.

Wie overigens een voetbalwedstrijd van Barcelona wil volgen zal nog steeds naar het café moeten, want die hebben een abonnement bij een commerciële provider, maar dat is voor de arbeider in deze wijk een brug te ver.

Bij mijn Marokkaanse familie gaat de voorkeur van de vrouw des huizes uit naar het kanaal Maroc 2 Monde. Ze is, zoals momenteel half Marokko, 's avonds van half acht tot half negen aan de beeldbuis gekluisterd voor de soap 'Matensanich'. Gebeden worden ervoor vervroegd dan wel uitgesteld. De afleveringen spelen in een Turks vijftiger jaren stadje, en draaien om de bevolking, de grootgrondbezitter, en uiteraard de vele (amoureuze)verwikkelingen. Momenteel is een hoofdpersonage vermoord, en is de vraag: 'Wie heeft het gedaan?' Dat zal wel goed zijn voor een paar weken schat ik zo in. Ik moet zeggen dat deze serie, in tegenstelling tot de vele andere tranentrekkers op de buis, van hoge kwaliteit is. Kostuums, entourage, evenals de cinematografische invalshoeken zijn zodanig, dat het programma op de Nederlandse televisie vertoond zou kunnen worden.

In Rabat hebben een aantal academici wegens het ontbreken van toekomstperspectief zichzelf met benzine overgoten en in brand gestoken, maar het nationale televisiekanaal bericht er niet over. Evenals in vroegere dagen valt slechts te bekijken hoe Mohammed VI weer een of ander staatshoofd ontvangt, schooltasjes uitdeelt, een fabriek van Renault in Tanger opent. Meestal mag een gewone inwoner ook wat zeggen, maar kijkt deze schichtig in de richting van de camera, of het wel door de beugel kan, en de consequenties van zijn televisieoptreden later niet in negatieve zin op zijn bord belandt. Kortom, niks anders dan klapvee als entourage. De beeltenis van de heerser duikt ook weer veelvuldig in het straatbeeld op.... Over de situatie in het land is men aangewezen op buitenlandse zenders.

Kapitalisten, niet veel anders dan in het Westen, slingeren hun mooie beloften de ether in, en proberen zo hun producten te slijten. Hersenspoelen de bevolking door hen te laten geloven dat de industriële producten veel beter zijn dan de verse groenten en fruit van de souk. U kent het wel....Ifibulis is goed voor de maag, Yaguilt elke dag door de strot houdt de darmen vers, en meer van die onzin.

Veel mensen proberen het leven van hoe zij denken dat een Europeaan leeft, te imiteren en willen de aangeprezen artikelen. Plak het label 'Europa' erop, en het verkoopt. Als jochie was voor mij Amerika het ultieme paradijs, en alles wat daar vandaan kwam goed, al was het stukken duurder. Pas jaren later drong de werkelijkheid door. Abdul doorziet het mechanisme, maar Nabila is al geïnfecteerd en vraagt mij of Yaguilt gezond is. 'Gewoon dagelijks fruit, groenten, vis e.d. eten', zeg ik, 'dat op de televisie is niets anders dan propaganda, en kost je alleen maar geld.' Haar gezicht verradert dat zij zich niks zal aantrekken van mijn advies. Rond zessen verschijnt er een dame met een culinair programma op de televisie, een soort variant van Joop Braakhekke, waarin een keuken te bewonderen valt, dat zelfs een gegoed Hollands gezin niet bezit. 'Men neme een beetje van dit, een beetje van dat, roere het met deze machine...enz.'. Abdul en Nabila lachen zich te pletter bij het zien ervan. We hebben de presentatrice inmiddels omgedoopt tot madame 'swia' (mevrouw 'een beetje'). De bevolking in onze volkswijk is al blij wanneer er eten op tafel staat.

De Marokkaanse zender is dus in handen van de bourgeoisie en produceert programma's die vrijwel niets laat zien van de gewone bevolking en haar problemen. Deze wordt gevoed met derderangs soaps van veelal Turkse, Spaanse of Mexicaanse afkomst. Er zijn tevens flink wat kletsprogramma's met advocaten, dokters enz. die door het gebruik van de Franse taal laten blijken dat ze tot de bevoorrechten behoren.

De hautainiteit van lieden die wel wat bezitten is stuitend. Madames 'liggen' volgevreten in de auto, en kijken met minachting neer op het 'plebs' dat zich een dergelijk vervoermiddel niet kan veroorloven. De elite lijkt zich weinig aan te trekken van de armoede. Het zijn ook de Marokkanen die tegenwoordig hun thuisland in Europa hebben, die het spelletje van de 'nouveau riche' spelen. Indien ze bij een ontmoeting met mij aannemen dat ik een toerist ben verkondigen ze hun halve waarheden.

Blijkt dat ik inmiddels in de Marokkaanse maatschappij behoorlijk ingevoerd ben, weten ze niet hoe snel zij zich uit de voeten moeten maken.

De tegenstelling tussen arm en rijk is in dit land gigantisch. Enerzijds is er de top die met hun zakendeals, onroerend goed, aandelen, auto's, Internet, mobiele telefoons enz. grijpen wat ze kunnen, en vaak de Europese levensstijl imiteren. Maak overigens niet de fout bij een modern aangekleed persoon te denken dat de geest ook westers is, want dit is absoluut niet het geval.

Anderzijds staat daar de onontwikkelde arme bevolking, vergiftigd door simpele versies van de Islam, met haar nederigheid en ontzag voor 'hogeren'. Hetzelfde was het geval in Nederland; een tijd waarin hoogwaardigheidsbekleders met hun mooie praatjes het volk onder zich hielden. De jaren zestig maakte een eind aan hun macht. Tevens werd de invloed van de kerk gebroken. Deze ontwikkelingen moeten hier nog plaatsvinden. Het is dan ook ongelooflijk dat men in mijn vaderland ruim dertig jaar lang de flaporen heeft laten hangen naar immigranten met achterhaalde ideeën, in plaats van aanpassing te bevorderen en te eisen.

Ik moet denken aan een boek van Peter Mayne*, waarin hij stelt: 'Nou, ik vind arm aardiger dan rijk.' Ik zou eraan willen toevoegen...en eerlijker.

Ronduit stuitend is de verhalen te moeten aanhoren over Westerse Marokkanen, die arme boerenmeisjes neuken. Talrijk de berichten dat ze valse namen en loze beloftes verstrekken: 'Ik hou van jou, ga met je trouwen en neem je mee naar Europa'. Het komt er op neer dat ze vast een voorschotje op de huwelijkse staat nemen, en na de daad zonder huwelijksakte richting het thuisland vertrekken.

* Peter Mayne - Een jaar in Marrakech

Families in het Rif blijven ontreddend achter als blijkt dat het meisje zwanger geraakt is, en de vader met de Noorderzon vertrokken. In Marokko en Nederland heb ik diverse jongens/kerels ontmoet, die deze strategie hanteren, maar wel vervolgens een maagd uit het moederland halen en hun vakantieliefdes, al dan niet met baby, als 'hoer' bestempelen. Ook Abdul geeft meerdere voorbeelden van dergelijke hypocrisie. Ik zeg dat alles wat je in de wereld gooit, vroeger of later als een boemerang op je bord belandt. Er wordt op in gehaakt door te stellen dat deze moraallozen later verantwoording aan Allah dienen af te leggen.

Voor mijn vertrek heb ik vrienden, kennissen en familie om oude telefoons gevraagd. 'Oud' is een eufemisme, want de mobieltjes vertonen een klein defect, en zijn ingeruild voor het allernieuwste model. Ik heb ze meegenomen en voor luttele dirhams hier laten maken. Nabila en anderen zijn er erg blij mee. De terreur van de mobiele telefoon zet stevig door, en alom wordt men bestookt met 'laadt op, wij verdubbelen uw saldo', 'wij verbinden elkaar'. Naar mijn mening wordt er niets verbonden, alleen gekakel, en maakt de moderne technologie juist sociale structuren kapot. De ontwikkelingen van de armoedige vijftiger jaren tot de huidige weggooimaatschappij in mijn vaderland meegemaakt hebbende, voorzie ik dat hier hetzelfde staat te gebeuren. Hoe kan de Westerse wereld, die van de aarde een vuilnisbelt gemaakt heeft, verwachten dat ontwikkelingslanden niet de weg opgaan van consumeren en weggooien? Want voorlopig is er slechts het kapitalistische model dat heerst, en hebben wereldleiders geen duurzame visie ten aanzien van de toekomst ontwikkeld.

Het wijkje polst of ik de vader van Abdul dan wel Nabila ben. We laten het maar in het midden. Ik word aangeduid met 'a sidi Mohammed', een aanspreekvorm die gereserveerd is voor iemand van 'stand'. Het 'a-sidi-zijn' schept ook verplichtingen. Zo wordt verwacht dat je een deel van je rijkdom aan de minder bedeelden laat vloeien.

Het staat bekend als de zakat (aalmoes). Hieraan voldoe ik in beperkte mate, want je kunt de hele dag je zakken ledigen, gezien het flinke aantal bedelaars.

Evenals de meeste mannen hier, draagt mijn vriend ook een snor. Mannen zijn hier nog echte kerels..... Abdul zou graag zien dat ik ook een dergelijke borstel onder mijn neus kweek, maar daarvan ben ik niet zo gecharmeerd. Twee of drie dagen niet scheren is bij mij wel het maximum.

Inmiddels ben ik behoorlijk ingevoerd in de wijze van begroetingen. Familie en andere dierbaren behoren tot de eerste categorie, en mannen onderling verwelkomen elkaar door elkaar te omhelzen en tegelijkertijd te informeren hoe het staat met de gezondheid en of alles goed is met de familie. Als grapje informeer ik soms bij Abdul of ook alles goed is met de kat, de muizen en ratten. Aanrakingen van de wangen is buiten kijf. Men begint links, daarna rechts en herhaalt dit. Bij anderen die verder van je afstaan, maar wel tot de kennisengroep gerekend kan worden beperkt de omhelzing zich tot twee keer. Vreemden wordt de hand geschud, en eigenaren van winkels die bekend met je zijn begroet je met een hoofdknikje. Verder is het mogelijk dat oudere zijnde door jongeren je hand gekust wordt, op de wijze waarop de paus door bisschoppen begroet wordt. Een vorm van excuus of genegenheid is het kussen van je hoofd. Deze vormen van begroetingen waren in mijn jeugd al archaisch.

Als man zijnde vermijd je direct lichamelijk contact met vrouwen, en dient dit toch te gebeuren, dan beperkt zich dit tot het licht toucheren van de handen. Bij het passeren op drukke plaatsen glijd je met je achterwerk langs haar, en beslist niet met je kruis naar voren gericht.

Praten in het Rif over seks in het openbaar is een taboe, maar ook in de privé-sfeer wordt erover, evenals destijds in mijn jeugd, gezwegen, en het aanzwengelen ervan doodgemaakt met een 'hasjuma' (schande) of 'haraam' (verboden door de Islam). Seksuele voorlichting is er ook niet bij. Toen Abdul trouwde, werd mij over een aantal aspecten van het vrijen advies gevraagd.

Mijn kennis in vroege dagen kon ik nog opdoen via een boek dat ik via de bibliotheek geleend had, maar zelfs dat is hier een brug te ver. Het is alom hypocrisie op dit gebied. Abdul vertelt dat hij op een dag een apotheek betrad, waar een in jeleba gehuld meisje hem hielp. Ze staat bekend als een devote gelovige, die aan alle verplichtingen van de Islam voldoet. Maar na de aanschaf van het gevraagde product vraagt zij hem haar achter ergens mee bij te staan. Voordat hij het in de gaten heeft, is zij geheel en al ontkleed en vraagt hem haar flink te neuken. 'Hoe groter de geest, des te woester het beest', antwoord ik. Onder toonbanken worden seksfilms verkocht. Geïnteresseerden met een internetverbinding weten inmiddels dat ze zelf wel wat kunnen downloaden. Overigens heeft Abdul zijn verhaal niet verder ingevuld, dus of hij op het aanbod is ingegaan....

Vandaag is het 'I' Aid el Mauwliid Nabawi' (Feest ter ere van de geboorte van de profeet Mohammed). We hebben op de souk traditiegetrouw een kip van het platteland gekocht. Het dier staat bewegingsloos - wellicht verstijfd van de schrik - nu midden in de huiskamer en kijkt mij aan, alsof hij verwacht dat de berraniyin (buitenlander) hem wel te hulp zal schieten. Vergeefs, want mijn maag rammelt en het dier zal spoedig op ons bord eindigen. Het heeft trouwens ook op de rieten mat gepist, en Nabila is erover ontstemd. De vervuiler wordt door Abdul beetgepakt, en met de nek op de stoeptrand voor ons onderkomen gelegd. Ik houd de rest van het lichaam stevig vast. Een gebed wordt geuit, en dan is met een flinke haal de nek doorkliefd. Snel stoppen wij het dier in een plastic zak, maar het kan niet verhinderen dat er niettemin bloed op onze kleren komt. Achteraf blijkt het voor Abdul de eerste keer geweest te zijn dat hij een kip geslacht heeft. De doodstrijd duurt niet lang, en nu is de arbeid aan Nabila. Ze is als vrouw van het platteland beter bekend met de gang van zaken, dompelt ervaren de kip in een pan met heet water, en veren worden geplukt.

Ik denk niet dat het gemiddelde Hollandse gezin - dat loopt bij de eerste de beste tegenslag naar het Bureau 'Slachtofferhulp' - nog weet dat het leven zo in elkaar zit. De in plastic verpakte rotzooi die in mijn vaderland verkocht wordt, doet namelijk in niets herinneren aan eens levende dieren. Maar ik groeide op in de tijd dat de slager op de hoek zat, en mannen met witte bebloede kappen de in het abattoir geslachte koeien uit wagens sleepten en de kadavers aan haken in de winkelruit hingen.

Vanavond werd de buurt opgeschrikt door 'realistisch theater'. Twee jochies van een jaar of tien hadden klaarblijkelijk wat uitgespookt, en een hunner een mesje getrokken. Het resulteerde in een hoop geschreeuw. De zoon van de winkel rende voorbij ons huisje de trappen af het tweetal achterna, en verkocht ze flinke schoppen. Vervolgens begonnen deze te schelden: 'Ga je moeder neuken' en ander weinig verheffende taal. Er gebeurt hier niet veel, dus lieten de burens zich dit buitenkansje op wat actie niet ontgaan. Uiteraard stonden Abdul, Nabila en ik ook ons commentaar te geven. Niet veel later verschenen de moeders, en deden ook hun duit in het zakje. De rust keerde voorlopig niet terug, en tot laat in de avond hoorden wij geagiteerde stemmen klinken.

'Een nachtje slapen, en de heisa is voorbij,' debiteerde ik ervaren. Ik herinner mij de opstootjes in de volkswijk waarin ik opgroeide. Het ging er identiek aan toe. Toen ik op een dag naar de mening van een buurtbewoonster met haar dochter al te intiem werd, vloog een pan met bieten mij achterna, waarna onze familie verhaal ging halen.

Abdul en ik hebben ons met de laptop richting het internetcafé in Rincon begeven. Hij maakt zich zorgen over het feit dat Nabila nog steeds niet zwanger is. Ze zijn al naar de dokter geweest. Deze heeft hen verteld dat de oorzaak kan liggen bij de onvruchtbaarheid een hunner, maar ook dat de leeftijd van Nabila - achtendertig jaar - een rol kan spelen. Wat moet hij nu doen?

Ik heb hem gezegd dat je niet veel opschiet om te weten of er onvruchtbaarheid in het spel is. Het kan leiden tot verwijten. Waarom ben jij....? En mocht het inderdaad zo zijn, dan is er eventueel een vervolgweg, en deze route zou een smak geld gaan kosten, wat ze sowieso niet hebben. Ik zeg dat als God het wil, het wel goed zal komen. 'Wellicht ligt het aan mijn wijze van vrijen', heeft hij gezegd. Ik betwijfel het, maar beaam dat dit mogelijk is. Hij heeft geopperd om een seksfilm te downloaden want dat heeft hij nog nooit aanschouwd, en wellicht kan hij nog iets leren....

Met enigszins rode hoofdjes zitten wij nu zogenaamd mijn e-mail te lezen, terwijl ik intussen via een torrent-site het woord 'seks' intyp. Direct rollen de verwijzingen over het scherm. Gelukkig bezit ik het vermogen om razendsnel te kunnen scannen, en mijn oog valt op een titel waarin een maagd zal worden onderwezen in het liefdesleven. Dat lijkt mij dus uitstekend geschikt, en snel klik ik op de link, en sluit het zoekvenster.

Bittorrent opent automatisch en het downloaden begint. Dit geschiedt op de achtergrond, dus de angst betrapt te worden zakt enigszins. Ik voel mij als een jochie van tien met een 'vies blaadje' in zijn schooltas. De zaak is binnen tien minuten geklaard, en hup...snel verlaten wij het café, alsof inmiddels de Sureté Nationale gewaarschuwd zou zijn.

Vanavond zal hij de film bekijken als Nabila naar bed is. Ik zeg lachend, dat hij mij niet moet bellen indien hij midden in de nacht zijn plafond opnieuw 'geschilderd' heeft. De volgende dag blijkt dat hij met een onzinverhaal - 'Er staat nu wat op de computer. Ik denk dat burens dit doorgeseind hebben' - Nabila bij de 'film artistique' betrokken te hebben. Het bed heeft behoorlijk gekraakt. Laten we hopen dat er een liefdesbaby uit voortkomt....

Abdul en ik bevinden ons in Tetuan voor het ophalen van een brief uit Al Hoceima. Deze schijnt Nabila's carte d'identité te bevatten en is meegegeven aan een kennis, die deze weer gedeponereerd heeft bij de bagagedepot van het Gare Routier.

Als wij er arriveren dient mijn kameraad slechts de naam en het telefoonnummer van de afzender te noemen en de brief wordt overhandigd. Het busstation dat zich vroeger in de binnenstad bevond, waar de walmende voertuigen de lucht danig verontreinigden, is inmiddels naar de rand van de stad verhuisd. Deze ontwikkeling valt alom te bespeuren. Ook het tijdperk dat verkopers voor het vertrek bussen betraden en onder het slaken van religieuze kreten jou allerlei waar, zoals snacks, gebedskralen, eieren en dergelijke wilden aansmeren ligt achter ons; de perrons van het nieuwe gebouw vallen niet meer zonder een geldig busticket te betreden.

Zoals overal ter wereld is het station tevens een erotiekmarkt. Drie jaar geleden nuttig ik 's ochtends vroeg in het erboven gelegen restaurant annex cafetaria een lichte maaltijd, en begin ik op te merken dat het merendeels der bezoekers geen wachtende reizigers zijn, maar hoeren. Hun cliënten betreden de ruimte, geven met een gebaar hun interesse kenbaar, en even later glipt madame van haar stoeltje en begeeft richting een goedkoop hotelletje in de buurt, waar de afhandeling plaatsvindt. Er lopen tevens schandknappen rond. Een jongen van een jaar of twintig zit pendant zichtbaar op een krukje, en lonkt danig. Ik reis niet naar Marokko voor de seks, rock ' roll & drugs, ben van het romantische type, dus ik ga niet op de uitnodiging in.

Ik snap sowieso niks van betaalde liefde, en herhaal de woorden van een kennis: 'Indien je dan toch zo geil als boter ben, steek hem dan tussen de keukendeur.'

Tetuan bestaat uit de bemuurde oude medina met haar nauwe slingerende steegjes met daarheen lopend grote 'Franse' boulevards. Uitgeleefde woonwijken omlijsten de rest van de stad. Je stikt er bijkans van de benzinedampen. Van restaureren lijkt men hier nooit gehoord te hebben. Indien er niet snel ingegrepen wordt, stort de medina in elkaar. Bezoekers beperken zich tot de oude stad, waar buiten de walmuren ook de dagelijkse souk plaatsvindt.

Abdul en ik begaven ons erheen met een petit taxi en bekijken nu op een plastic zeil uitgestalde hoofddekseis. We pakken er een paar en proberen deze uit. Opeens bemerken wij dat een aantal kooplustigen zich tegenover ons bevinden, en één hunner, een jongeman van het platteland, zet een taboes op en kijkt mij aan. Ik knik dat het hem goed staat, en hij wil de prijs weten. Ik antwoord 'tien dirham', maar dat vindt mijnheer te veel en wil afdingen. Wanneer ik de kreet slaak: 'Maar dit is kwaliteit uit Europa a sidi', trekt hij uiteindelijk toch de beurs en betaalt het gevraagde. Het lijkt alsof hiermede een sein is gegeven. Voordat we het weten slijten wij binnen een mum van tijd bijna de gehele collectie, en de waar behoort ons niet eens toe. Waar is de eigenaar toch? Deze blijkt het tafereeltje met genoeg te hebben aanschouwd, en komt enige tijd later op ons af. Wij hebben bijna tweehonderd dirham binnengehaald, en onder aftrek van twintig ervan evenals een gratis mutsje voor Said betreffende onze bemiddeling, doneren wij hem het bedrag. Genoemd stuntje herhalen wij enige tijd later in Fnideq. Een kennis uit Nederland gaf mij bij vertrek een kapotte BlackBerry telefoon. Laten repareren, maar toch telkens problemen ermede. We deden het in een zak, voegde daarbij te kleine leren schoenen, een oude satellietontvanger, en nog wat kleingoed en vertrokken naar de wekelijkse zondagsmarkt. 'Reclame, reclame. Europese Blackberry, satellietontvanger, ontvangt alle Arabische en Europese kanalen, inclusief die uit Duitsland (*De mythe is dat daar voortdurend pornofilms op de buis vertoond worden*). Prachtige Schoenen. Kom erop af! Kom erop af!' schreeuwde ik de markt over. Binnen een mum van tijd waren wij de waar voor een te gekke prijs kwijt. Ik ben mijn roeping als marktkoopman misgelopen...

Mijn verblijf is ten einde. De cirkel lijkt enigszins rond. Begon ik mijn bezoeken met een exotische kijk, nu kom ik tot de conclusie dat het huiselijke bestaan wat ik hier leid niet veel verschilt van het leventje van de Nederlandse doorsneeburger; opstaan, wassen, aankleden, naar het werk, thuiskomen, eten, televisie kijken en slapen. Alleen de omstandigheden zijn anders.

De bevolking is nog steeds ingeblikt door een religie, waarvan de werkelijke inhoud is bedorven door mooie verpakkingen, lege frasen, hasjuma's en haraams. Men zal nog wel enige tijd doorgaan met het berijden van dit islamitische voertuig, maar binnen niet al te lange tijd zakt deze door de as. Het andere vehikel, de glimmende moderne tijd, met haar droom van een rijk materialistisch bestaan, scheurt al rond. Het inblikken is opnieuw begonnen.....